

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SECRET

SCCcr.ir

با هفتاد درصد پیشرفت مورد تایید است

دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

طراحی و تدوین برنامه ملی انس با مساجد و نماز جماعت

مجری: یحیی صالح نیا

کاربر: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

واحد علمی: کمیسیون سبک زندگی

بهار ۱۳۹۷

SCCcr.ir

مجری: یحیی صالح نیا

Author: Yahya Salehnia

عنوان طرح: طراحی و تدوین برنامه ملی انس با مساجد و نماز جماعت

Subject: Design and compilation of the national program of anos with mosques and prayers of the congregation

۱۳۰ صفحه /

پیوست: ندارد.

ناظر: دکتر علی رضایی / کارپر: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

بهار: ۱۳۹۷

دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

مشخصات مجری طرح پژوهشی: یحیی صالح نیا

آدرس پستی: تهران، جنت آباد شمالی، خیابان انصارالمهدی، مسجد انصارالمهدی، دفتر امام جمعه بخش کن

آدرس پایگاه الکترونیکی: <http://www.drysn.ir>

آدرس پست الکترونیکی: Saviour255@gmail.com

نمابر: ۰۲۱۴۴۸۷۰۴۳۹

تماس: ۰۲۱۴۴۸۷۰۴۳۹

مشخصات کارفرما:

آدرس پستی: تهران، خ انقلاب، خ فلسطین شمالی، پلاک ۳۰۹، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

آدرس پایگاه الکترونیکی: www.iranculture.org

آدرس پست الکترونیکی: info@iranculture.org

نمابر: ۶۶۹۷۶۶۵۴

تماس: ۶۶۹۷۶۶۵۲/۶۶۴۶۸۲۷۲

کلیه حقوق این طرح برای دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی محفوظ می باشد.

SCCcr.ir

همکاران طرح

ناظر طرح:

دکتر علی رضایی

پژوهشگر طرح:

یحیی صالح‌نیا

مشاورین علمی:

ریاست و برخی از اعضای کمیسیون سبک زندگی شورای عالی انقلاب فرهنگی

تشر و قدردانی

از کلیه افرادی که در این طرح با مجریان همکاری داشتند خصوصاً جناب آقای دکتر علی احمدی که با مشاوره‌ها و راهنمایی‌های ارزنده خود ما را در تهیه و تدوین این پژوهش یاری نمودند تشکر می‌نماییم. همچنین از کلیه ائمه جمعه و جماعات مساجد استان تهران و نیز روحانیون، هیئت امنای و خدام مساجد مورد مراجعه، پرسنل دبیرخانه کمیسیون سبک زندگی بویژه آقایان شکرانی و قربانی، همکاران محترم معاونت پژوهشی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی به ویژه جناب آقای دکتر فضائلی، آقای مختاری و سایر عزیزانی که به نحوی در اجرای طرح حاضر ما را یاری دادند، صمیمانه قدردانی نموده و برای آنها آرزوی سعادت دنیا و آخرت و موفقیت و طول عمر باعزت داریم.

طراحی و تدوین برنامه ملی انس با مساجد و نماز جماعت

این پژوهش به بررسی برنامه‌ای در سطح ملی مشتمل بر شیوه‌های تشویق و ترغیب و انس دادن عموم مردم با نماز جماعت و حضور در مساجد می‌پردازد. به عبارت دیگر هدف پژوهش، بررسی راهکارهای عملی جذب عموم مردم به مسجد می‌باشد. برای این منظور ابتدا مقدمه‌ای در تبیین و توصیف موضوع آورده، سپس با توصیف و تحلیل علمی منابع نقلی مرتبط با موضوع که به وفور در آیات و روایات وجود دارد و نیز تبیین، تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای آمارهای معنادار از حضور کمی و کیفی مردم در مساجد به تبع عوامل مختلف زمانی و مکانی، مادی و معنوی به تبیین برنامه جامعی مشتمل بر شیوه‌ها و راهکارهای عملی جذب عموم مردم به مسجد همراه با آسیب شناسی علل ایجاد فاصله بین مسجد و عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان خواهیم پرداخت. فن و ابزار گردآوری اطلاعات نیز تلفیقی از روش کتابخانه‌ای و مطالعات آماری و میدانی است که عمدتاً با انجام مصاحبه‌های مبتنی بر گردآوری تاریخ شفاهی مساجد و احیاناً سفر به برخی مساجد خاص کشور انجام شده است. جامعه آماری مورد مراجعه در این تحقیق مساجد منتخبی است که دارای یکی از دو ویژگی پررونق بودن یا کم رونق بودن هستند. یافته‌های پژوهش به این قرار است:

۱. مساجد آنگاه خواهند توانست نقش تاریخی خود را در تربیت دینی، عبادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ایفا کنند که بتوانند مخاطبان خود را جذب و حفظ نمایند.
۲. تقویت مساجد از نظر امکانات ظاهری مانند رسیدگی به ساختمان مسجد، تغییر در معماری مسجد، نظافت و امکانات گرمای و سرمازا، افزودن بر جاذبه‌های مسجد مانند برگزاری کلاس‌های هنری و علمی در رشته‌های گوناگون، برگزاری اردوهای سیاحتی و زیارتی، نمایش فیلم و اجرای تئاتر و مانند آن با رعایت موازین اسلامی، تأسیس مکان‌های ورزشی و دعوت از مربیان مجرب برای آموزش، دقت در انتخاب امام جماعت مسجد با ویژگی‌های خاص (خوش رفتاری با مردم، برخورداری از تقوای کافی، توانایی علمی و ...)، طولانی نشدن نمازهای جماعت، تشکیل و تقویت کتابخانه مناسب برای مسجد، برگزاری مسابقات کتابخوانی، قصه نویسی، بیان لطافت‌ها و ظرافت‌های نماز، بیان آثار معنوی نماز، تشویق و تحسین مردم نمازگزار با اعطاء جایزه‌های متنوع و ... از راهکارهای عملی برای جذب عموم مردم به مسجد، نماز جماعت و شرکت در سایر برنامه‌های فرهنگی آن می‌باشند.

۳. هم افزایی دستگاه‌های دولتی (اعمّ از وزارتخانه‌ها، دانشگاه‌ها و مدارس و...) و سازمان‌های مردم نهاد در سوق دادن افراد به نماز جماعت با ابزارهای تشویقی و بستر سازی برای این مهمّ از طریق تنظیم جلسات، برنامه‌ها و کلاس‌ها و ... با وقت نماز و برطرف کردن مزاحمت دیگر کارها برای نماز جماعت بسیار مؤثر خواهد بود.

کلید واژه‌ها: برنامه، ملی، انس، مسجد، نماز جماعت

SCC.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱
الف- چشم انداز برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت در افق ۱۴۰۴	۱
ب- مبانی برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت	۳
ج- اصول حاکم بر برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت	۴
فصل اول کلیات پژوهش	۵
۱-۱ مقدمه	۶
۲-۱ طرح مسأله	۷
۳-۱ اهمیت و ضرورت	۹
۴-۱ اهداف (اصلی و فرعی)	۱۰
۵-۱ سؤالات (اصلی و فرعی)	۱۰
۶-۱ بررسی پیشینه	۱۱
۷-۱ چهارچوب نظری	۱۴
۸-۱ متغیرها (تعریف نظری و عملیاتی)	۱۵
۹-۱ فرضیات	۱۵
۱۰-۱ روش پژوهش	۱۶
۱۱-۱ کاربردها	۱۶
۱۲-۱ تعریف واژگان	۱۶

- ۱۶-۱۲-۱ برنامه ملی ۱۶
- ۱۷-۱۲-۱ واژه برنامه ۱۷
- ۱۷-۱۲-۱ واژه ملی ۱۷
- ۱۸-۱۲-۱ معنای اصطلاحی برنامه ملی ۱۸
- ۱۹-۱۲-۱ واژه انس ۱۹
- ۱۹-۱۲-۱ واژه مسجد ۱۹
- ۲۰-۱۲-۱ واژه نماز جماعت ۲۰
- ۲۰-۱۲-۱ تعریف نهایی «برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت» ۲۰
- ۲۱-۱۳-۱ جایگاه مسجد و نماز جماعت در اسلام ۲۱
- فصل دوم: راهبردهای کلان جذب عموم به مسجد و نماز جماعت ۲۳**
- ۲۶-۱-۲ پاسخگویی به نیازها ۲۶
- ۲۸-۱-۱-۲ نیازهای معرفتی و شناختی ۲۸
- ۲۹-۱-۲ نیازهای اجتماعی ۲۹
- ۲۹-۱-۲ نیازهای روانی ۲۹
- ۳۰-۲-۲ رفع موانع ۳۰
- ۳۰-۱-۲-۲ فضای نامناسب اجتماعی ۳۰
- ۳۱-۲-۲ عملکرد نادرست یا ناقص نهاد های جامعه ۳۱
- ۳۱-۳-۲-۲ پدید آمدن نهاد های موازی و سازمان های جایگزین ۳۱
- ۳۲-۲-۲ پیدایش منابع پیام رسانی و گروههای مرجع جدید ۳۲
- ۳۴-۲-۲ مقطعی بودن بعضی از نیازها ۳۴
- ۳۴-۲-۲ ناکارآمدی مدیران و متولیان مساجد ۳۴
- ۳۵-۲-۲ عدم انطباق برنامه های مساجد با نیاز و انگیزه نمازگزاران ۳۵
- ۳۶-۲-۲ عدم ارزیابی و نظر سنجی ۳۶

۳۶	۳-۲- جمع بندی این فصل
۳۹	فصل سوم: عوامل اساسی در جذب نسل جوان به مسجد
۴۱	۱-۳- احیای معنویت و کارکرد های مسجد
۴۱	۳-۱-۱- احیای وظیفه ذاتی مسجد
۴۳	۳-۱-۲- احیای کارکرد آموزشی مساجد
۴۴	۳-۱-۳- فعال ساختن کتابخانه مسجد
۴۴	۳-۱-۴- احیای دیگر کارکرد های جنبی مسجد
۴۵	۳-۲- برنامه های فرهنگی و تبلیغی مسجد
۴۶	۳-۲-۱- شخصیت رساننده پیام
۴۸	۳-۲-۲- مخاطب
۴۸	۳-۲-۳- موقعیت پیام رسان و مخاطب
۵۰	۳-۲-۴- محتوا و ماهیت پیام
۵۱	۳-۲-۵- روش پیام رسانی
۵۱	۳-۲-۵-۱- بسترسازی برای ارایه پیام
۵۳	۳-۲-۵-۲- تکرار پیام و تعدد پیام رسانان
۵۴	۳-۲-۵-۳- دعوت از شخصیت های محبوب و الگو
۵۴	۳-۲-۵-۴- تبیین سودمندی پیروی از دین
۵۵	۳-۳- به روز بودن و استفاده از شیوه و ابزار های مختلف
۵۵	۳-۳-۱- بهره گیری از عامل خانواده
۵۶	۳-۳-۲- جذب از طریق گروه همسالان
۵۷	۳-۲-۱- مرحله شناسایی
۵۷	۳-۲-۲- مرحله نفوذ و جذب
۵۸	۳-۴- واگذاری نقش و مسئولیت به عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان

۵۸..... ۳-۵- فضاسازی عمومی

فصل چهارم: ایجاد انس از طریق ساخت و مدیریت مسجد..... ۶۱

۶۲..... ۴-۱ معماری مسجد

۶۳..... ۴-۲ پیش بینی ظرفیت مورد نیاز آیندگان

۶۳..... ۴-۳ رعایت سادگی

۶۳..... ۴-۴ ناپسند بودن تقلید از معابد غیر مسلمانان

۶۵..... ۴-۵ مناسب سازی و زیباسازی مساجد

۶۵..... ۴-۶ نظافت و پاکیزگی مسجد

۶۶..... ۴-۷ وسایل صوتی، گرمازا و سرمازا

۶۶..... ۴-۸ تصمیم گیری متمرکز

۶۶..... ۴-۹ ایجاد امکانات فرهنگی ورزشی

۶۶..... ۴-۱۰ استفاده از افراد خوش صدا

۶۷..... ۴-۱۱ نقش و جایگاه بسیج در جذب عموم به مساجد

۶۸..... ۴-۱۲ گزینش هیأت امنای مسجد و نظارت بر عملکرد آنها

فصل پنجم: ایجاد انس از طریق روحانیون و ائمه جماعات..... ۷۱

۷۴..... ۵-۱ جایگاه ویژه امام جماعت در جذب و دفع

۷۵..... ۵-۲ نقش حوزه های علمیه در تربیت امام جماعت طراز نظام اسلامی

۷۵..... ۵-۳ ویژگی های امام جماعت مطلوب

۷۵..... ۵-۳-۱ دانش گسترده و توانایی علمی

۷۶..... ۵-۳-۲ ثبات و نظم امام جماعت

۷۸..... ۵-۳-۳ ارتباط و دوستی با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان

۸۰..... ۵-۳-۴ مخاطب شناسی و درک موقعیت سنی کودکان، نوجوانان و جوانان

۸۳..... ۵-۳-۵ توانایی جسمی و جوانی

- ۵-۳-۶- عدالت و آرایه الگوی عملی ۸۳
- ۵-۳-۷- جذابیت، نفوذ اجتماعی و کدخدا منشی ۸۸
- ۵-۳-۸- آشنایی با دانش مدیریت و برنامه ریزی ۹۱
- ۵-۳-۹- پاسخگویی منطقی به شبهات عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان ۹۳
- ۵-۳-۱۰- ارتباط چهره به چهره ۹۴
- ۵-۳-۱۱- به روز بودن ۹۷
- ۵-۳-۱۲- آراسته بودن ۹۷
- ۵-۳-۱۳- خوش خلقی و سعه صدر ۹۸
- ۵-۳-۱۴- ابتکار و خلاقیت ۱۰۰
- ۵-۳-۱۵- آشنایی با کارکردهای مسجد و روش های نوین جذب مخاطب ۱۰۲
- ۵-۳-۱۶- حضور دائمی و مؤثر در مسجد و ارائه خدمات متنوع ۱۰۳
- فصل ششم: ایجاد انس از طریق برنامه های فرهنگی مسجد ۱۰۷**
- ۶-۱- تنوع ۱۰۸
- ۶-۲- انعطاف در روش ها ۱۰۹
- ۶-۳- توجه به تفاوت ها ۱۰۹
- ۶-۴- استفاده از صاحب نظران ۱۰۹
- ۶-۵- آسیب شناسی برنامه ها ۱۰۹
- ۶-۶- جوانگرایی ۱۱۰
- ۶-۷- انطباق با نیازهای روز ۱۱۰
- ۶-۸- ارتباط مسجد با خانواده ۱۱۱
- ۶-۹- ارتباط با مدرسه ۱۱۱
- ۶-۱۰- استفاده از هنر نمایش ۱۱۲
- ۶-۱۱- انعکاس فعالیت ها ۱۱۲

۱۱۲..... ۱۲-۶- بازبودن و منظم بدون برنامه مساجد

۱۱۳..... ۱۳-۶- ایجاد رقابت بین مساجد

۱۱۳..... ۱۴-۶- عدم مزاحمت

۱۱۳..... ۱۵-۶- جمع بندی این فصل

۱۱۴..... فصل هفتم: پیشنهادات تحقیق

۱۱۴..... فهرست منابع و مآخذ

SCC.ir

الف- چشم انداز برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت در افق ۱۴۰۴

بر اساس این برنامه، در ایران ۱۴۰۴، مساجد و نمازهای جماعت به مثابه کانون اصلی تربیت انسانها، در راستای ایجاد تمدن نوین اسلامی و تحقق جامعه عدل مهدوی (عجل الله تعالی فرجه الشریف)؛ زمینه تربیت نسلی مؤمن و خداباور، عاقل و خلاق، دانا و بصیر، متخلق و خود ساخته، تلاشگر و سالم، وفادار به ارزش های اسلامی، ملی و انقلابی را فراهم می سازد.

مساجد در افق ایران ۱۴۰۴ «رشد یافته و دارای ساختاری متناسب و کارآمد در عرصه ماموریتها، توانمند در جذب و جلب افشار مختلف مردم و مؤثر در عرصه نشر گسترش اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله» خواهد بود.^۱

در افق مذکور مسجد مجازی می تواند «در جذب و جلب افشار مختلف مردم» — بویژه جوانان که در پای اینترنت ساعاتی را سپری می کنند — به مساجد، مثبت واقع شود. افزون بر این که در عرصه نشر گسترش اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله در فضای سایبر که خالی^۲ از معارف اهل بیت علیهم السلام است، مؤثر افتد.^۳

به طور کلی مساجد در افق ۱۴۰۴ باید چنین باشد:

۱. «دارای حضور مؤثر در تصمیم سازی و تصمیم گیری های کشور».^۴
۲. «برخوردار از دانش پیشرفته کار شنا سان و صاحب نظران عرصه های مرتبط با فعالیت و رسالت مسجد».^۵
۳. «توانا در ایجاد انگیزه های مذهبی و توجه دادن به رخدادهای مرتبط با جهان اسلام».^۶

---

^۱ مرکز رسیدگی به امور مساجد، سند چشم انداز بیست ساله مساجد، ویژگی های مساجد در افق چشم انداز، همان، بند دوم.
^۲ زیرا کمتر از ۵٪ اطلاعات موجود در فضای وب، در باره دین است. جمشیدی، احمد، مقاله «اینترنت، قاره ششم»، ص ۴۱.
^۳ همان.
^۴ سند چشم انداز بیست ساله مساجد، ویژگی های مساجد در افق چشم انداز، بند سوم.
^۵ همان، بند چهارم.
^۶ همان، بند پنجم.

۴. «توانمند در فراخوان مؤثر مردمی و بسیج افکار عمومی».^۱
۵. «برخوردار از شبکه ارتباطی قوی نظام کارآمد اطلاع‌گیری و اطلاع‌رسانی و برقراری ارتباطات مردمی».^۲
۶. «توانمند، روزآمد و کارآمد با بهره‌گیری از فن‌آوری‌های نو در راستای مأموریت، رسالت و ادای وظایف».^۳
۷. «مجهز به کتابخانه و رایانه برای نشر علوم اسلامی».^۴
۸. «برخوردار از ائمه جماعتی عالم، اندیشمند، پارسا، آشنا با فنون مشاوره و مدیریت و دارای ارتباطات گسترده مردمی».^۵
۹. «فعال‌سازی مساجد به عنوان کانون‌های فرهنگ، اندیشه و معنویت اسلامی».^۶
۱۰. «اولویت‌یابی مساجد به عنوان مراکز نشر معنویت و معرفت دینی در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی».^۷
۱۱. «طرح دین به زبان روز با بهره‌گیری از شیوه‌های جذاب، ابزار و امکانات نو».^۸
۱۲. «کارآمدسازی مساجد در ساخت جامعه اخلاقی نواندیش با پویایی فکری و اجتماعی».^۹
۱۳. «تأثیرگذاری مساجد بر همگرایی اسلامی».^{۱۰}
۱۴. «فعال‌سازی مساجد در مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن».^{۱۱}
۱۵. «مقابله با خرافات، مقدس‌مآبی، تحجرو دگراندیشی‌های بیگانه محور».^{۱۲}
۱۶. «حفظ و ترویج فرهنگ بسیج از طریق مساجد».^{۱۳}

^۱ همان، بند ششم.

^۲ همان، بند هفتم.

^۳ همان، بند هشتم.

^۴ همان، بند نهم.

^۵ سند چشم‌انداز بیست ساله مساجد، ویژگی‌های مساجد در افق چشم‌انداز، بند یازدهم.

^۶ سند چشم‌انداز بیست ساله مساجد، موارد شایان توجه در تنظیم سند افق چشم‌انداز، بند یکم.

^۷ همان، بند دوم.

^۸ همان، بند سوم.

^۹ همان، بند پنجم.

^{۱۰} همان، بند ششم.

^{۱۱} همان، بند هفتم.

^{۱۲} همان، بند هشتم.

^{۱۳} همان، بند یازدهم.

۱۷. «ایجاد جاذبه‌های لازم برای جذب و جلب گروه‌ها به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان»^۱.

ب- مبانی برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت

۱. توحید، قرب الی الله، عبودیت و حیات طیبه در رأس همه ارزش‌ها و غایت زندگی انسان است که در پرتو مناسک دینی بویژه نماز و بالاخص نمازهای جمعه و جماعت حاصل می‌شود.
۲. متعالی‌ترین لایه هویتی انسان، هویت توحیدی است که فراتر از مرزبندی‌های جنسیتی، قومی، نژادی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی می‌باشد و شکل‌گیری این هویت در گرو انس با خدای متعال و عبادت اوست.
۳. توجه به ارزش‌های الهی در ارتباط با خدا تعیین‌کننده هویت ارزشی انسان است و عبادت آگاهانه و پرستش عاشقانه خداوند متعال، نقش اساسی در رشد و تعالی انسان دارد.
۴. اسلام مجموعه‌ای است به هم پیوسته و منسجم از عقاید، معارف، نظام‌ها، احکام فردی و اجتماعی و ارزش‌های اخلاقی که انسان را در چهار عرصه ارتباط با خود، خدا، خلق و خلقت، حول محور ارتباط با خدا راهبری کرده و او را به سعادت جاویدان می‌رساند؛ محلّ دستیابی به این مجموعه، مساجد و بیوت خدای متعال در زمین و ارتباط با پیشوایان دینی است.
۵. اسلام به دنبال تربیت افرادی متفکر، مؤمن، عالم، عامل، مؤدب و دارای اخلاق کریمه است و مساجد و نمازهای جماعت بستر ساز این مهم هستند.
۶. مقصد نهایی حکومت در اسلام، زمینه‌سازی جهت رشد و شکوفایی فطرت الهی انسان به منظور دستیابی به کمال فردی و نیز گسترش عدالت و تشکیل تمدن اسلامی در راستای ظهور و تشکیل دولت عدل جهانی است؛ که در آن مساجد محور اداره عالم خواهند بود.
۷. شناخت صحیح و جامع دین اسلام، مستلزم فهم مؤمنانه و روش‌مند قرآن کریم و تبیین عینی و علمی آن توسط حضرات معصومین علیهم‌السلام و سربازان آنها اعم از علمای دین و ائمه جمعه و جماعات است؛
۸. تهذیب نفس و تقوا در بستر مسجد و نماز جماعت موجب افزایش ظرفیت روحی انسان و دستیابی به توانمندی‌های معنوی می‌شود که رمز رشد جوامع خدا محور است.

^۱ همان، بند دوازدهم.

ج- اصول حاکم بر برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت

اصول در برنامه ملی، گزاره‌هایی تجویزی مشتمل بر قواعد کلی و مشترک به مثابه ملاک و معیارهای اساسی و هنجاری ناظر به هدایت و سیاست‌گذاری و مدیریت برنامه ملی است که به منظور تحقق اهداف از مبانی نظری و اسناد فرادستی استنباط می‌شود.

اصل دین محوری

مبانی و ارزش‌های اسلام ناب محمدی باید بر تمامی اصول، رویکردها، اهداف، محتوای برنامه‌ها و روش‌ها حاکم باشد و این اصل بر سایر اصول نیز حاکم است.

اصل جامعیت

برنامه‌ها باید به نیازهای کنونی و آینده مردم و جامعه در سطوح محلی، ملی و جهانی و در عرصه‌های فرهنگی، اقتصادی، علمی، اجتماعی، فناوری و... در راستای سند چشم‌انداز و سیاست‌های مصوب با استفاده از تجارب ملی و جهانی به گونه‌ای جامع و متعادل توجه کند.

اصل توجه به تفاوت‌ها

برنامه باید به تفاوت‌های محیطی، جنسیتی و فردی مردم توجه کرده و در این خصوص از انعطاف لازم برخوردار باشد.

اصل توازن و تعادل

برنامه باید به رعایت تعادل و پرهیز از افراط و تفریط، در بهره‌گیری از روش‌ها و ابزارهای مختلف و متفاوت در طراحی، تولید، اجرا و ارزش‌یابی برنامه‌ها پای‌بند باشد.

اصل مشارکت و تعامل

فرایند برنامه‌ریزی باید زمینه مشارکت مؤثر خانواده‌ها، معلمان، مربیان، مدارس و سایر نهادهای فرهنگی، علمی، تربیتی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی به ویژه دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه و رسانه‌ها را در طراحی، تولید، اجرا و ارزش‌یابی برنامه‌ها فراهم نماید.

SCCcr.ir

فصل اول

کلیات پژوهش

۱- مقدمه

نماز میراث تمامی انبیاء است و هر پیامبری که مبعوث به رسالت شد. انسانها را به نماز دعوت کرد و به آن سفارش نمود. نماز کشتی نجات است که همه افراد بخصوص کودکان، نوجوانان ها و جوان ها را از طوفانها عبور می دهد و به ساحل آرامش و رستگاری می رساند. بر پایی نماز در بین عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و انس دادن آنها با مساجد، وظیفه ای خطیر و بسیار حساس است. ایجاد اصلاحات بنیادی به منظور تغییر در نگرش عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان نسبت به مناسک جاری به ویژه نماز جماعت می تواند زمینه ساز تحولات اساسی در شخصیت ایشان شود و نه تنها نگرش آنها را نسبت به صورت ظاهری عبادات بهبود بخشد بلکه در جهت گیری اصولی به سوی ارزشهای انسانی آنها را هدایت نماید. با توسعه نمازهای جماعت بسیاری از مشکلات فردی و اجتماعی کاهش یافته و تهاجم فرهنگی بیگانه به نسل نوچندان کاری از پیش نخواهد برد و در زمینه فکری و اخلاقی از انحراف مصون خواهند ماند. این پژوهش بر آن است تا شیوه های تشویق و ترغیب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به نماز جماعت را بیابد.

مسجد نیز به عنوان اصلی ترین پایگاه اجتماعی اسلامی دارای کارکردها و مأموریت‌های تمدنی فراوانی در ابعاد علمی، فرهنگی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و مدیریتی است و نقش مهمی در تربیت کادر و نیروی انسانی مورد نیاز برای اداره شئون مختلف جامعه مسلمانان دارد. پایگاهی که همواره در روایات از آن به بزرگی یاد شده است. یکی از رسالت های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم پس از دریافت وحی الهی و رسانیدن آن به مردم، ایجاد پایگاهی به نام مسجد بود تا مکانی برای عبادت و ذکر حق تعالی و تشکیل اجتماعات اسلامی و مردمی باشد. بعد از آن بود که مسلمین در صفوف وحدت بخش نماز جماعات که در مساجد برگزار می شد، نشاط معنوی را در جامعه به وضوح مشاهده کردند. به طوری که اینک بعد از گذشت قرن های متمادی از پیدایش اسلام، مسجد نه تنها اعتبار و ارزش خود را حفظ کرده بلکه همواره در برهه های مختلف زمانی نقش مهمی در تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و اقتصادی داشته است. در کشور ما مخصوصاً در دوران انقلاب و هشت سال دفاع مقدس، مسجد علاوه بر تربیت نمایندگان مجلس و شوراها و وزرا و قضات و اقشار دیگر مورد نیاز برای اداره کشور، مکانی برای بسیج نیروهای مردمی، آموزش، سازماندهی و پشتیبانی نیروهای بسیجی و مردمی نیز بوده است حضور مردم در نمازهای

جماعت و تشکیل حلقه کمک های مردمی، بسیج نیروهای اعزامی به جنگ، ایجاد کلاسهای آموزشی و ... نقش مؤثری در رونق مساجد داشت، اما با گذشت زمان و سپری شدن آن روزهای سخت، نه تنها کارکرد مسجد در کشور تفاوت پیدا کرده، بلکه با کم رنگ شدن حضور عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در مساجد به علت های مختلف، مساجد رونق روزهای گذشته را ندارند.

متأسفانه در سالهای بعد از جنگ تحمیلی به خاطر سهل انگاری، نبود برنامه ریزی صحیح و بی اعتنایی به این سنگر اسلامی، مسجد در گرایش و جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان ضعیف عمل کرده است. امروزه با تغییر نیازهای نسل جوان و تحول روحیات آنها، نقش بارز مسجد به عنوان کانون تربیت دینی به روشنی مشخص می گردد. جوان امروزه با بحران هویت دینی و فرهنگی روبرو است و با هجوم فرهنگی بیگانگان دست و پنجه نرم می کند و نیاز او به مسجد از گذشته به مراتب بالاتر است و تنها بازگشت به مساجد و نمازهای جماعت می تواند این خلأ را پر کند.

۱-۲ طرح مسأله

مسأله مهم این است که چرا علیرغم برپایی جامعه اسلامی و وجود عزم حاکمیتی برای توسعه مساجد و اقامه نمازهای جماعت، انس مردم و بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان با مساجد در وضع مطلوبی قرار ندارد. مساجد کشور در هنگام نماز صبح بسیار کم رونق، در هنگام نماز ظهر و عصر شاهد نمازهایی با عجله و در هنگام نمازهای مغرب و عشا شاهد حضور قابل توجه جمعیت در عین بی برنامهگی و پراکنده کاری هستند. کودکان، نوجوانان و جوانان از سوی هیئت های امنای مسجد در فشار بوده و اندکی بعد از اتمام نماز جماعت به بیرون رانده می شوند که البته به برکت حضور پایگاه های بسیج در اکثر مساجد کشور، قسمتی از این مشکل حل می گردد. البته شکی نیست که هیچ مکانی تقدس صحن اصلی مسجد را ندارد. شدت و عمق مطلب زمانی آشکارتر می گردد که توجه کنیم اقامه نماز در جریان مهندسی فرهنگی از دیدگاه قرآن جایگاه ویژه ای دارد که فقط نگاه به آیه شریفه « وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ^۱ » عمق مطلب را می رساند. اگر این نکته را هم در نظر بگیریم که دشمنان اسلام سالها به نقش این پایگاههای مذهبی و علمی پی برده و با انواع تبلیغات تلاش نموده که با ایجاد حربه ها و

^۱ عنکبوت، ۴۵ .

سرگرمیهای متنوع و جذاب و فریبنده عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را از مساجد و روحانیت جدا نمایند، بحث جدی تر خواهد شد.

در یک نگاه کلی و کلان مهم ترین چالش ها در برنامه ریزی و جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد و نمازهای جماعت را می توان در موارد ذیل خلاصه کرد:

۱. عدم برنامه ریزی مناسب برای استفاده مطلوب از مساجد کشور^۱
۲. مردمی اداره شدن مساجد
۳. عدم ساماندهی مناسب منابع نیروی انسانی مساجد
۴. تعدد مراکز دخیل در امر مسجد(نهادهای سازمانهای دولتی و غیر دولتی)
۵. عدم استفاده از تجهیزات فرهنگی و هنری رایانه ای و نرم افزاری روز
۶. نبود امکانات مناسب فرهنگی و رفاهی، تاسیساتی و... در سطح مساجد کشور
۷. ساخت مراکز متعدد فرهنگی هنری به جای تقویت و گسترش فضای فرهنگی و هنری مساجد
۸. عدم استفاده از ابزار و زبان هنر در برنامه های اجرایی در سطح مساجد
۹. عدم توجه به نقش ها و کارکردهای مساجد
۱۰. نبود مرکز قوی پژوهشی و تحقیقاتی، مختص مسجد
۱۱. نبود اطلاعات جامع از وضعیت مساجد کشور

همچنین بر طبق آمارهای موجود و بر اساس بررسی های میدانی برای عدم حضور در جماعات و مسجد علل گوناگونی مطرح است که می توان آنها را به صورت ذیل دسته بندی کرد:

---

^۱ طبق آمار رسمی موجود مساجد با دارا بودن زیربنایی حدود ۱۷ میلیون متر مربع و زمینی حدود ۳۶ میلیون متر مربع که با احتساب قیمت زمین، حداقل سرمایه ای به ارزش تقریبی چهار هزار میلیارد تومان (بر اساس آمار سال ۱۳۷۵) برآورد می شود و با بیش از ۷۰ هزار مسجد یعنی تقریباً برای هر ۱۰۰۰ نفر یک مسجد، بزرگ ترین و گسترده ترین پایگاه تبلیغی و فرهنگی در سطح کشور می باشد. آمایش و نحوه استقرار آن در سراسر کشور به گونه ای است که هر جا جمعیت ساکن و تجمع پیدا کرده اند، این پایگاه نیز در آنجا استقرار یافته است. با وجود این متأسفانه در حال حاضر تنها کمتر از ۵۰٪ از این مراکز دینی به طور نسبی استفاده می شود. حدود نیمی از این مساجد به صورت نیمه فعال و بدون فعالیت هستند. و اگر فعالیتی هم در آنجا انجام پذیرد، در مواقع خاص و مناسبتی می باشد. در صورتی که بر اساس آموزه های دینی مساجد باید در پنج نوبت جهت برپایی نماز مهیا گردد. رستمی، محمد علی، پایگاه مسجد، ص ۲۳.

۱. عذر عرفی (مانند اشتغال در ادارات و مجبور بودن به حضور در محلّ های خاصّ در اوقات نماز و غیر آن) یا عذر شرعی (مانند حیض، جنابت و ...) و یا عذر قانونی (همزمان بودن کلاسهای دانشگاه و ... با اوقات نماز)
۲. غفلت از پاداش های نماز جماعت
۳. بی رغبتی به جهت بد رفتاری برخی نماز گزاران در مسجد
۴. همفکر نبودن با امام جماعت از نظر دیدگاه سیاسی
۵. عیب های احتمالی بستگان و نزدیکان امام جماعت
۶. طول کشیدن نماز جماعت
۷. رفتار متولیان و دست اندرکاران مسجد و...
۸. عدم آشنایی با فلسفه نماز و اسرار آن^۲

۱-۳ اهمیت و ضرورت

قطعا آن چه که در یک جامعه اسلامی سکونت و عبادت را در شهرها به هم پیوند می دهد مسجد است. در یک نگاه حداثی انس با مسجد ضرورت زندگی هر فرد است به گونه ای که اگر نابینا هم باشی توصیه می کنند تا با کشدن طنابی از خانه تا مسجد رابطه ات را با خانه خدا پیوسته حفظ کنی.

شُدُّ مِنْ مَنْزِلِكَ إِلَى الْمَسْجِدِ حَبْلًا وَ أَحْضُرِ الْجَمَاعَةَ^۳

طنابی از خانه تا مسجد قرار بده و با آن خود را به نماز جماعت برسان.

حال اگر بخواهیم در قالب مهندسی فرهنگی دینی آن هم در نظام حاکمیتی دینی حرکت کنیم چاره ای جز این نیست که برنامه ای ملی برای توسعه انس با مساجد داشته باشیم. آیه ۴۱ سوره حج تکلیف حاکمان الهی را به روشنی بیان کرده و خوش عاقبتی آنها را در گرو اقامه نماز عنوان می کند.

^۱ قرائتی، ۱۳۷۷، ص ۲۲۲-۲۲۱.

^۲ در این زمینه می توان به نتیجه تحقیقی اشاره کرد که بر اساس آن « بیش از ۵۰٪ کسانی که مورد پرسش قرار گرفته اند که چرا نماز نمی خوانید؟ پاسخ داده اند که خدا به نماز ما نیازی ندارد». محمدی عراقی، ۱۳۷۶، ص ۶۸.

^۳ الحرّعاملی، ۱۳۶۷، ج ۸، ص ۲۹۳، ح ۱۰۷۰۲

الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ^۱

همان کسانی که هر گاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند، و زکات می‌دهند، و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، و پایان همه کارها از آن خداست!

۱-۴ اهداف (اصلی و فرعی)

هدف اصلی برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت، ایجاد بستری علمی و قانونی برای ترویج و توسعه حضور مردم در مساجد و نمازهای جماعت و رفع موانع موجود در شرکت حداکثری عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در مساجد و نمازهای جماعت است. در این راستا اهداف فرعی ذیل قابل توجه است:

۱. حفظ سلامت اجتماعی
۲. تقویت جنبه‌های معنوی، انقلابی، تعلیمی و تبلیغی مساجد
۳. رونق و افزایش کارآیی و شکوفایی هرچه بیشتر مساجد
۴. افزایش کارایی مساجد در اعتلای فرهنگ عمومی.
۵. تقویت رابطه مردم با علما و روحانیت
۶. ارائه سیاستها، راهبردها و راهکارها در ارتباط با انس با مساجد و نمازهای جمعه و جماعت

۱-۵ سؤالات (اصلی و فرعی)

سؤال اصلی در این پژوهش این است که در قالب چه برنامه ای و با چه ساز و کاری می‌توان در دوره حاکمیت نظام دینی انس عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را با مساجد ایجاد و مدیریت کرد؟

در این راستا سؤالات فرعی ذیل قابل پرسش است:

۱. سیاستها، راهبردها و راهکارهای جذب عموم مردم به مسجد و نماز جماعت چیست؟

۲. آسیب‌های موجود در زمینه انس مردم و به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان با مساجد چیست؟
۳. عوامل اساسی در انس مردم با مسجد و نمازهای جماعت چیست؟
۴. نقش ساختمان و مدیریت مسجد در انس مردم با مساجد و نمازهای جماعت چیست؟
۵. نقش روحانیون و ائمه جماعت و متولیان مساجد در انس مردم با مساجد و نمازهای جماعت چیست؟
۶. نقش برنامه‌های فرهنگی مسجد در انس مردم با مساجد و نمازهای جماعت چیست؟

۱-۶ بررسی پیشینه

در مورد جذب و دفع نسبت به مسجد پژوهش‌های تئوریک و میدانی نسبتاً خوبی صورت پذیرفته و به بررسی علل کاهش حضور مردم در مساجد (از قبیل: عدم تناسب کارکردهای مسجد با نیازهای کنونی مردم، سن و افزایش میزان تحصیلات، حضور یا عدم حضور والدین در مسجد، جو اجتماعی — فرهنگی حاکم بر مساجد، ارتباط یا عدم ارتباط با نهاد‌هایی که ما از آنها به عنوان نهاد‌های رقیب مسجد یاد می‌کنیم همچون حسینیه، نمازخانه، کتابخانه، مهدیه، فرهنگسراها و مانند آن، ...) پرداخته شده است؛ که ما به خاطر ضیق مجال به سه مورد اشاره می‌کنیم:

۱. نقش نهادهای فرهنگی و اجتماعی در جذب جوانان به مسجد / نویسنده خانم افسانه ضامنی.

نویسنده به نقل از برخی کارشناسان معتقد است جوانان در روی آوردن به فریضه نماز به عملکرد و رفتار الگوها توجه خاص دارند. چرا که جوانان ذهن پرسشگری دارند و برای سوالات گوناگون خود در زمینه‌های مختلفی از جمله مسائل مذهبی به دنبال پاسخ قابل قبول هستند. وی می‌نویسد: امروزه مساجد بیشتر به صورت محلی برای عبادت تبدیل شده‌اند و برنامه‌های فرهنگی و هنری آن نامتناسب با نیازهای نسل جوان است. در این میان علل مختلفی از جمله عوامل خانوادگی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در گرایش جوانان به نماز نقش دارند. تهاجم فرهنگی بیگانگان به یقین در بی توجهی نسل جوان کشورمان به فریضه نماز بی تاثیر نیست دست آورد آن بی‌هویتی و دین ستیزی است. در این دنیا که دین باوری و احیای انگیزه‌های دینی در سکوی نخست قرار گرفته است و جوانان گرایش بیشتری به رفتارهای دینی دارند زیرا تقاضای مذهب یکی از خواش‌های فطری بشر است که با بلوغ در جوان نیز بیدار میشود. و در این زمان که آفات فرهنگی هر روز از سویی هجوم می‌آورند و باعث سستی و کاهلی

جوانان نسبت به مسائل دینی میشوند و با رشد علمی و فرهنگی جوامع غول فساد جوامع اسلامی را به پرتگاه نابودی کشانده تنها خانواده نمیتواند جوانان را از این خطر نجات دهند بلکه باید همه نهادهای داخلی فرهنگی و اجتماعی از مدرسه و رسانه‌های ملی خصوصاً صدا و سیما گرفته تا همه مسئولین باید برای هر چه بهتر شدن این برنامه‌ها همکاری و همیاری کنند. در این مقاله که سعی داشته به نقش نهاد های فرهنگی و اجتماعی پردازد ابتدا به طور خلاصه اهمیت نماز و مسجد در جامعه اسلامی سپس نقش‌های دیگری که مسجد میتواند داشته باشد و همچنین عواملی که باعث جذب جوانان به مسجد میشوند بررسی شده است.

۲. راهبردها و راهکارهای جذب جوانان به مساجد/ نویسنده: اکرم مهدی زاده

نویسنده مقاله معتقد است یکی از مکان‌هایی که می‌تواند شخصیت جوان را مطابق آموزه‌های دینی بارور سازد و روح خداجویی و عدالت‌خواهی را در اعماق وجود آنان ریشه‌دار سازد مسجد می‌باشد که کانون انسان‌سازی است. پس لازم است راهکارهای جذب جوانان و هدایت آنان به مساجد شناسایی شود و مورد اهتمام قرار گیرد تا رفته رفته زمینه‌های حضور فعال‌تر جوانان در مساجد فراهم شود. این مقاله به مهم‌ترین این راهکارها در ضمن چهار محور مهم پرداخته می‌شود که عبارتند از:

الف) امام جماعت

ب) مسجد

ج) هیات امنای مسجد

د) سایر عوامل

نویسنده معتقد است: هم‌اکنون در بسیاری از مسائل، تخصصی کردن به عنوان یکی از عوامل ایجاد جاذبه در دستور کار قرار گرفته است. با این وجود هنوز در زمینه امور دینی ما به این مهم کمتر توجه کرده‌ایم. در این باره شاید کشورهای دیگر از ما پیش‌تر بوده و با این اقدام توانسته‌اند نظر قشر جوان را به خود معطوف کنند. اختصاص یک مسجد به جوانان موضوع جدیدی است. جوانان در حال حاضر بیش از همه نیازمند حمایت و راهنمایی نسبت به افکار افراط‌گرایانه و اشتباه هستند، به همین علت تخصیص این گونه اماکن به آنها ضروری است.

به نظر نویسنده، بسیاری از کارشناسان کم رنگ شدن نقش مساجد از آنجا ناشی می‌شود که بیشتر متولیان مساجد با نیازهای روز جوانان آشنایی ندارند و باید شرایطی فراهم شود تا برنامه ریزان فرهنگی مخصوصاً در حوزه فرهنگ دینی به تناسب شرایط محلی هر استان روحیات جوانان را مورد مطالعه قرار داده و با اعزام کارشناسان، نیازهای آنان را در حوزه فرهنگ دینی مورد عنایت جدی قرار دهند تا به برکت حضور جوانان در مساجد، سرزندگی و نشاط در این مکان مقدس موج بزند.

۳. تأثیر نظام آموزش و پرورش بر جذب جوانان به نماز و مسجد/ نویسدگان: عادل خالقی ثمرین-

فرشته کامرانی

نتایج این پژوهش میدانی نشان می‌دهد ارتباط معناداری بین نمادهای تربیت دینی و پیشرفت‌های تحصیلی، عمومی، پایه و مهارتی وجود دارد. یک جوان مذهبی در موقعیت‌های مختلف، توکل بیشتری به خدا داشته و در نتیجه آرامش مطلوبتری از خود نشان می‌دهد. در بررسی میدانی این مقاله، دو پژوهش همسان برای تعیین نقش تربیتی نماز جماعت و تاثیر آن در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دختر و پسر منطقه‌ی ۱۶ تهران به شرح زیر انجام گرفته است.

بر طبق نتایج پژوهشی این مقاله میانگین معدل‌های گروه آزمایش (شرکت کنندگان در نماز جماعت) به صورت معنی‌داری از گروه گواه (کل جامعه) بیشتر است. (۸۲/۰۹٪ شرکت کنندگان در نماز جماعت دارای معدل و رتبه‌ی بالاتر از میانگین جامعه‌ی آماری هستند) و میانگین نمره‌های دروس مختلف و رتبه‌های کسب شده توسط گروه آزمایش از گروه گواه کیفی‌تر است.

این پژوهش ضمن توجه دادن برنامه ریزان به تاثیرات عمیق تربیت دینی مثل شرکت در نماز جماعت و حضور در مساجد در ابعاد مختلف زندگی فرد، برای جذب موثرتر جوانان به نماز و مسجد موارد زیر را توصیه می‌کند:

متناسب بودن وقت نماز، رعایت اختصار در برگزاری نماز جماعت و اجتناب از سخنرانی‌ها و ... در بین نماز، دعوت از امام جماعت روحانی باظاهری آراسته، متدین، خوش صوت و وقت‌شناس، توجه به فضای مسجد و نمازخانه از جهت نور، بهداشت و امکانات رفاهی (مهر، سجاده، فرش و تهویه)، استفاده از تبلیغات و بروشورهای مناسب برای بیان فضیلت نماز جماعت، استفاده از روان‌شناسی‌های مختلف، به

خصوص روان‌شناسی رنگ‌ها در تزئینات و شاداب نمودن محیط مسجد و نمازخانه، برگزاری جشن عبادت برای دختران در دوره‌ی ابتدایی و پسران در دوره‌ی راهنمایی، اهدای مسئولیت‌های مسجد و نمازخانه به جوانان از قبیل تزئین، تعیین موذن و مکبر و ...، خوشبو کردن مسجد و نمازخانه به وسیله گلاب و عطر و ...، استفاده از روش‌های غیرمستقیم به جای روش‌های مستقیم و تحکمی برای جذب حداکثری جوانان و ...

۱-۷ چهارچوب نظری

بر اساس نظر راهبردی مقام معظم رهبری در متن فرمان تشکیل مرکز رسیدگی به امور مساجد، مساجد اصلی‌ترین پایگاه دین و معنویت و اخلاق است و مرتب‌ترین با مساجد، ائمه‌ی جماعات، گروه‌های بسیج و دیگر متولیان و متصدیان باید به رونق و کارآیی و شکوفایی هر چه بیشتر این پایگاه‌های انقلاب و اسلام کمک نمایند.

بر اساس پیامهای متعدد معظم له در این خصوص، امور ذیل باید در هر برنامه نظری برای ترویج انس با مساجد لحاظ گردد:

۱. مقدس بودن مسجد نزد مسلمانان
۲. مساجد بهترین بستر نشر معارف اسلامی و آموزه‌های فرهنگی و اجتماعی
۳. مبدأ بودن مساجد برای بسیاری از تحولات تاریخی
۴. پراکندگی گسترده مساجد
۵. تحت تاثیر قرارداد تمام اقشار جامعه
۶. کارکردهای متنوع مسجد
۷. حضور نیروهای فاضل و مومن در مساجد

مدل قابل تبیین برای برنامه ملی انس با مساجد در مرحله نظریه پردازی حاوی محورهای ذیل است:

۱. بررسی و ارائه جذابیت‌های ذاتی و نیز عوامل ایجاد یا تقویت جذابیت‌های ثانویه در مساجد و نمازهای جماعت

۲. شناسایی موانع جذب اقشار مختلف مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد و بررسی عوامل رفع آنها
۳. راهبردهای کلان و کلی
۴. راهکارهای جزئی و کمی قابل بررسی
۵. پیشنهادات ایجابی و سلبی

۸-۱ متغیرها (تعریف نظری و عملیاتی)

بررسی متغیرهای ذیل برای دستیابی به مدل مذکور پیشنهاد می گردد:

۱. وضعیت کمی نمازهای جمعه و جماعت در مکانها وزمانها مختلف
۲. نقش مسجد در دگرگونی‌های فرهنگی
۳. مسجد و مسائل اجتماعی
۴. مردم و مسائل شکلی مساجد
۵. رابطه مردم با علما و روحانیت
۶. مردم و متولیان مساجد
۷. مسائل معیشتی مردم و مساجد
۸. جریان های سیاسی در مساجد
۹. سازمانهای دولتی و مساجد

۹-۱ فرضیات

با تحقق فرض های ذیل در جامعه ما به یک فرضیه عملیاتی منسجم در راستای توسعه انس با مسجد و نماز جماعت خواهیم رسید:

۱. الزام ورود متولیان امور مساجد به مسائل علمی و پژوهشی و مدیریت علمی و نه ذوقی مساجد
۲. عامه پسند کردن مساجد اعم از جوان پسند کردن، روشنفکر پسند کردن، کودک پسند کردن، زن پسند کردن و ...

۳. انتخاب ائمه جماعات عالم و فاضل و نیز هیئت امناء و خادمین جوان، سرحال و بانشاط و تأمین

مالی و معیشتی آنها

۴. مدیریت علمی منابع انسانی و امکانات مسجد

۱-۱۰ روش پژوهش

روش اصلی در این تحقیق توصیف و تحلیل علمی منابع نقلی مرتبط با موضوع که به وفور در آیات و روایات وجود دارد و نیز تبیین، تجزیه و تحلیل مقایسه ای آمارهای معنادار از حضور کمی و کیفی مردم در مساجد به تبع عوامل مختلف زمانی و مکانی، مادی و معنوی است. فن و ابزار گردآوری اطلاعات نیز تلفیقی از روش کتابخانه ای و مطالعات آماری و میدانی است که عمدتاً با انجام مصاحبه های مبتنی بر گردآوری تاریخ شفاهی مساجد و احیاناً سفر به برخی مساجد خاص کشور انجام خواهد شد. جامعه آماری مورد مراجعه در این تحقیق مساجد منتخبی است که دارای یکی از دو ویژگی پروتق بودن یا کم رونق بودن هستند.

۱-۱۱ کاربردها

نتایج این تحقیق به صورت مستقیم به سند برنامه ملی انس با مساجد منتهی خواهد شد و به صورت کتابی حاوی مبانی، اصول، راهبردها و راهکارهای توسعه انس با مسجد و نماز جماعت در اختیار سیاستگذاران، برنامه نویسان و متولیان امور مساجد قرار خواهد گرفت.

۱-۱۲ تعریف واژگان

۱-۱۲-۱ برنامه ملی

از آنجا که ترکیب «برنامه ملی» در هیچ یک از فرهنگ های فارسی یافت نشد به ناچار به صورت جداگانه به هر یک از واژه های برنامه و ملی می پردازیم.

۱-۱۲-۲-واژه برنامه

برنامه [ب م م / م] (ا مرکب) (از: بر، پیشوند + نامه) به معنی سرنامه، یعنی آنچه بر سر کتابتها و نامه ها نویسند و به عربی القاب و عنوان گویند. (برهان) (آندراج) برنامهج و برنامهجه معرب آنست. (از آندراج) عنوان و لقب و دیباچه و آنچه بر سر کتاب و یا نامه نویسند. (ناظم الاطباء)^۱

(ب م) (امر). ۱ - عنوان. ۲ - دستور کار یک مجلس؛ خطابه، جشن... ۴ - مجموعه کارهایی که به هدف مشخصی ختم شود.^۲

(اسم) «برنامه» [barnāme] > ۱. مجموعه‌ای از کارهایی با طرح مشخص که در زمان خاصی انجام می‌شود؛ دستور کار؛ پرگرام... ۵. [قدیمی] آنچه در ابتدای نامه یا کتاب نوشته می‌شود؛ عنوان؛ دیباچه.^۳

۱-۱۲-۳-واژه ملی

ملی [م ل لی] (ص نسبی) منسوب به ملت و آنچه که در ید و اختیار ملت است و گاهی توسعاً در زبان فارسی دولتی را نیز به سبب وابستگی دولت به ملت، ملی گویند...^۴

(م ل) [ع .] (ص نسب). ۱ - آن چه مربوط به ملت و قوم باشد.^۵

(صفت نسبی، منسوب به ملّة) [عربی: مَلّی] [melli] مربوط به ملت.^۶

^۱ لغت نامه دهخدا وبگاه واژه یاب

^۲ فرهنگ فارسی معین وبگاه واژه یاب

^۳ فرهنگ لغت عمید وبگاه واژه یاب

^۴ لغت نامه دهخدا وبگاه واژه یاب

^۵ فرهنگ فارسی معین وبگاه واژه یاب

^۶ فرهنگ لغت عمید وبگاه واژه یاب

۱-۱۲-۴ معنای اصطلاحی برنامه ملی

برنامه ای است جامع که به ریشه ها، علل، راهکارها و موانع یک مسئله در سطح کلان و ملی می پردازد و آن را با توجه به شرایط فرهنگی اقتصادی و ... یک ملت بررسی کرده و به تعبیری بومی سازی می کند. تا سندی قابل اتکا برای اجرای تمام شئون و جزئیات آن مسئله در کشور باشد.

به عبارت دیگر برنامه ملی راهنمای هرگونه برنامه ریزی در یک زمینه خاص است که در اختیار برنامه ریزان و مجریان قرار می گیرد تا بدین ترتیب، زمینه های هماهنگی و یک دست شدن برنامه ها از نظر رعایت هدف ها و استانداردها و انتظارات فراهم شود.

این برنامه که در قالب یک «سند ملی» ارائه می شود، آن منبع اصلی و اساسی است که با در برداشتن همه ی بایسته های کافی و وافی، مخزن یا آبشخور هر نوع برنامه ریزی و تهیه و تولید هرگونه برنامه ی در یک زمینه خاص قرار می گیرد.^۱

برنامه ملی حاوی دستوراتی است که در اجرا به کار می آید و مشتمل بر آیین و مقرراتی است که فقط رعایت آن ها به نتیجه ی مثبت و دقیق کار می انجامد. «برنامه ملی» به معنای برنامه ای است که در سطح کلان نظام کاربرد دارد و

«برنامه ملی» نقشه ی کلانی است که سیاست ها و خط مشی های ناظر بر برنامه ی جاری کشور را ضمن تعیین هدف ها، استانداردها و انتظارات تعیین و منطبق، ضرورت، چرایی و چونی هر یک از مؤلفه ها را به استناد دلایل و منطق پژوهشی تبیین می کند.

چنین برنامه ای باید از شش ویژگی عمده برخوردار باشد:

۱. جامعیت؛

۲. تعادل؛

۳. هماهنگی و انسجام؛

^۱ [صدری افشار، ۱۳۷۵] و فرهنگ عمید (۱۳۶۳)

۴. منطق روشنی و شفافیت؛

۵. انعطاف؛

۶. انطباق؛^۱

۱-۱۲-۵ واژه انس

انس. [ا] [ع مص] آرام یافتن به چیزی و بی پشیمان شدن. (منتهی الارب) خو گرفتن و آرام گرفتن بچیزی و الفت گرفتن. (غیاث اللغات) خوگر شدن. (یادداشت مؤلف)^۲

(ا) [ع. ل] ۱- (مص ل.) خو گرفتن. ۲- (ا مص.) عادت. ۳- آرامش.^۳

(اسم مصدر) [عربی، مقابل وحشت] [انس] خو گرفتن به همنشینی با کسی؛ خوگرگی؛ همخویی؛ همدمی.^۴

۱-۱۲-۶ ذواژه مسجد

مسجد. [م ج] [ع ا] ... محل و موضعی که در آنجا سجده کنند و هر محلی که در آن عبادت کنند، و از آن جمله است اطلاق مسجد بر «جامع». و گویند مسجد بالکسر. اسم است محل عبادت را. خواه در آنجا سجود بکنند یا نکنند...^۵

(م ج) [ع. ل] (ا.) جای سجده، محل عبادت. ج. مساجد.^۶

۱. طرح اولیه ی تهیه و تدوین سند برنامه ی درسی ملی (۱۳۸۴). سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، فرهنگ عمید (۱۳۶۳). انتشارات امیرکبیر، صدری افشار و همکاران (۱۳۷۵). فرهنگ فارسی

۲ لغت نامه دهخدا وبگاه واژه یاب

۳ فرهنگ فارسی معین وبگاه واژه یاب

۴ فرهنگ لغت عمید وبگاه واژه یاب

۵ لغت نامه دهخدا وبگاه واژه یاب

۶ فرهنگ فارسی معین وبگاه واژه یاب

(اسم) [عربی، جمع: مساجد] [masjed] محل عبادت مسلمانان ...^۱

۷-۱۲-۱ واژه نماز جماعت

نماز جماعت ؛ مقابل نماز فرادی . نماز گروهی با اقتداء به امامی . جماعت در جمیع نمازهای واجبی یومیه و غیر یومیه مستحب است و در هیچ نمازی واجب نیست مگر نماز جمعه و عید فطر و قربان و مگر بر کسی که حمد و سوره او در ست نباشد و مقصر باشد در دست کردن آن . و در نمازهای مستحب جایز نیست مگر نماز استسقاء و عید فطر و قربان . اقل عددی که بدان جماعت منعقد می شود دو نفر است . یکی امام و دیگری مأوم چه هر دو مرد باشند چه زن ، و چه مأوم زن باشد و شرط است که امام عاقل و بالغ و از جذام و برص سالم باشد و نیز شرط است در امام ایمان و طهارت مولد و عدالت و مذکر بودن ، اگر مأومین همه یا یکی از آنان مذکر باشند . بلکه احوط مذکر بودن امام است در هر حال . و شرط است که میان امام و مأوم حایلی نباشد که منع نماید از دیدن امام مگر آنکه مأوم زن باشد و امام مرد و نیز شرط است که مأوم دور از امام نباشد و جای ایستادن امام بلندتر نباشد . همچنین شرط است یکی بودن امام و اینکه مأوم قصد اقتداء و تعیین امام کند و شرط است که مأوم پیش از امام نایستد و شرط است موافق بودن نماز امام با مأوم در هیأت و کیفیت .^۲

۸-۱۲-۱ تعریف نهایی «برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت»

برنامه ملی انس با مسجد و نماز جماعت، برنامه و راهکاری است که اقشار گوناگون ملت ایران را در هر سن و سال و یا موقعیت جغرافیایی و فرهنگی که باشند به مسجد و نماز جماعت علاقه مند نموده و موانع حضور ایشان را در این اماکن بررسی و به رفع آن می پردازد.

^۱ فرهنگ لغت عمید وبگاه واژه یاب

^۲ لغت نامه دهخدا وبگاه واژه یاب. برای تفصیل بیشتر رجوع به شرایع الاسلام محقق مبحث صلوة ص ۳۲ و ذخیره العباد آیه الله فیض ج ۳ ص ۱۱۲ و مجمع المسائل حاج میرزا محمدحسن شیرازی ص ۱۶۷ شود.

۱۳-۱ جایگاه مسجد و نماز جماعت در اسلام

بیش از ۱۲۲ آیه در قرآن مجید پیرامون نماز نازل شده است که بسیاری از آنها اشاره به نماز در مسجد و نماز جماعت دارد. این امر نشان دهنده اهمیت و منزلت نماز بویژه نماز جماعت در نزد خداوند متعال است.^۱ اهمیت مسجد از دیدگاه قرآن به حدی است که برخی جنگها با اراده خدای متعال برای حفظ مساجد و عبادتگاهها شکل می گیرد.

و لَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدِمَتِ صَوَامِعُ وَ بِيَعٌ وَ صَلَوَاتُ
وَمَا سَاجِدٌ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَ لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ
لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ.^۲

و اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند، دیرها و صومعه ها و معابد یهود و نصارا و مساجدی که نام خدا در آن بسیار برده می شود، ویران می گردد. و خداوند کسانی را که یاری او کنند (و از آیینش دفاع نمایند) یاری می کند؛ خداوند قوی و شکست ناپذیر است.

از آیه فوق چنین برمی آید که یاد خدا هدف اصلی و روح اعمال در مراکز دینی است و مساجدی مورد ستایش قرآن است که در آنها از خداوند بسیار یاد شود و به حداقل اکتفا نشود. برای حفظ مراکز دینی، گاهی باید خون داد و آنچه مهم است، دفاع از حریم مساجد است، خواه با جنگ باشد و خواه با قلم و بیان و یا برنامه های دیگر. از طرف دیگر مهمترین برنامه ی دشمن، نابودی مراکز دینی بیدار کننده است. نام عبادت گاه مهم نیست، کفار و متجاوزین با یاد خدا و راه او به هر شکل و در هر کجا که باشد مخالفند.

در هر حال نماز حقیقی به وجود آورنده شادی و نشاط در انسان است. نماز و دعا و نیایش آن هم به صورت جماعت، طپش قلب و تنفس شخص را آرامش می بخشد و این اعمال روحانی باعث پایین آمدن فشارخون، کندی امواج مغزی بدون استفاده از دارو و جراحی می شود.^۳

^۱ دلمی، ۱۳۷۷

^۲ .سوره حج، آیه ۴۰.

^۳ بهشتی، ۱۳۷۵

خواجه نصیرالدین طوسی می گوید: کسی شاد است که می داند نباید به چیزی دل ببندد که بیم از دست دادن آن را دارد و نماز گزار حقیقی به کسی جز خدا دل نمی بندد^۱.

غیر از اسلام مسئله نیایش به ویژه نماز مخصوص ادیان و حیانی نبوده بلکه در ادیان غیرالهی هم مطرح بوده است.^۲ ویل دورانت در تاریخ تمدن خود در مورد عبادت یونان باستان می نویسد: «مؤمنان در جریان عبادت، خود را به مذبح که در جلوی معبد قرار داشت می رساندند و به وسیله قربانی و نماز از خشم خدا ایمنی می یافتند. و یاری او را طلب می کردند.»^۳

در آیین یهود: یهودیان در شبانه روز سه مرتبه نماز می خوانند که آنها را نماز صبحگاه و نماز نیم روز و نماز شامگاه می گویند.^۴ به نظر برخی پژوهشگران «نماز از جمله واجبات دینیه همه روز تمام ملل و مذاهب است چه به صورت منفرد و چه به صورت جماعت و مقصود از نماز گفتگو کردن و صحبت داشتن با خدا و خواستن احتیاجات و اظهار تشکر و امتنان برای الطاف و مراحم حق تعالی می باشد.»^۵

---

^۱ خواجه نصیرالدین طوسی - ۱۳۷۵

^۲ غمخوار یزدی، ۱۳۷۵، ص ۵

^۳ ویل دورانت، ترجمه آریانپور، ۱۳۴۰، ج ۱، ص ۲۲۸

^۴ رضایی، ۱۳۶۸، ص ۲۸۸

^۵ هاکس آمریکایی به نقل از غمخوار یزدی، ۱۳۷۵، ص ۳۳

فصل دوّم:

راهبردهای کلان جذب عموم

به مسجد و نماز جماعت

مسجد در بینش قرآنی و آموزه های وحیانی، جایگاه تعالی جمعی بشر است. این مکان با این نام و اسم خاص، در اصطلاح دینی مکانی است که مردمانی بدون توجه به هیچ اختلاف سنی، جنسیتی، نژادی و طبقاتی و اجتماعی گرد هم می آیند و به پرستش خدا آن سرچشمه کمال و زیبایی ها می پردازند. این خانه عمومی، خانه مردمان و به تعبیر زیبای قرآن خانه توده مردم و ناس است نه خانه شخص و یا گروه یا آیین و شریعتی خاص؛

از این روست که در آموزه های قرآنی از مسجد الحرام به **أَوَّلُ بَيْتٍ وَضَعُ لِلنَّاسِ**^۱ یاد می شود. افزون بر آن، از مسجد به عنوان پایگاه عبادت و تجمع عبادت کنندگان و مرکزی برای دستیابی اشخاص به توحید، معنویت، یاد خدا و تقوا^۲، تزکیه و طهارت نفس^۳ سخن به میان آمده است؛ قرآن مساجد را به عنوان پایگاهی ضد ستم و ظلم معرفی می کند^۴ و یکی از مهم ترین دلایل تشریح جهاد در قرآن پایداری از حریم مقدس مساجد دانسته شده است:

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفُتِنَتِ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا

اگر خدا بعضی از مردم را به بعضی دیگر دفع نمی کرد، دیرها، کلیساها، کنسرتها و مساجدی که در آنها یاد خدا بسیار برده می شود، ویران می شد.^۵

همچنین مساجد در برخی از روایات، به عنوان مکانی برای آموزش های دینی و بستر و زمینه ساز پرورش انسان های پاک و فعال در امور اجتماعی و سیاسی و فرهنگی جامعه نیز مطرح شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مساجد را جایگاهی برای آموزش دانش دینی دانسته، می فرماید:

^۱ آل عمران، آیه ۹۶.

^۲ نور: ۳۶ و نیز «وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا» حج: ۴.

^۳ توبه ۱۰۸ و ۱۰۷.

^۴ بقره: ۱۱۴.

^۵ حج: ۴۱.

ما جلس قوم فی مسجد من مساجد اللّٰه تعالیٰ یتلون کتاب اللّٰه و
یتدارسونه بینهم الا تنزلت السکینه و تشملهم الرحمة و ذکرهم اللّٰه فیمن
عنده^۱.

گروهی در مسجدی از مساجد خداوند متعال برای تلاوت قرآن و آموختن آن با یک دیگر
نشستند مگر آن که آرامش بر ایشان فرود آید و رحمت الهی آنان را در برگیرد و خدا از ایشان
در میان کسانی که نزد او هستند، به بزرگی یاد کند.

آن حضرت صلی الله علیه و آله هم چنین می افزاید:

انما نصبت المساجد للقرآن^۲.

مساجد برای قرآن بنیاد نهاده شده است.

رسول خدا حلقات آموزشی در مساجد را می پسندید و در آن شرکت می کرد. تاریخ بسیاری از موارد آن
را نقل کرده است. در کتاب زندگی نامه یاران و اصحاب ایشان آمده است:

کنا فی مسجد رسول اللّٰه حلقا اتحدث فاذا خرج علینا رسول اللّٰه من
بعض حجره فنظر الی الحلق. ثم جلس الی اصحاب القرآن فقال: بهذا
المجلس امرت^۳.

ما در مسجد رسول الله به صورت حلقه هایی نشسته بودیم و سخن می گفتیم که
رسول خدا از یکی از اتاق هایش بیرون آمد و پس از نگاهی به حلقه ها، در گروه
قاریان قرآن نشست و فرمود: من به حضور در این حلقه مأمور شده ام.

^۱ مستدرک الوسائل، محدث نوری، ج ۳، ص ۳۶۳.

^۲ جواهر الکلام، شیخ حسن نجفی، ج ۱۴، ص ۱۱۲.

^۳ حیات الصحابه، الکاندهلوی، چاپ بیروت، ج ۳، ص ۱۰۶.

به هر حال راهبردهای کلانی در خصوص نحوه جذب کردن و انس دادن افراد و جوامع با یک فرهنگ وجود دارد که از حوصله این نوشتار خارج است.^۱ بنابر این ما به سراغ برخی روشها و راهکارهای مهم در انس مردم با مساجد و نمازهای جماعت خواهیم رفت.^۲

۲-۱- پاسخگویی به نیازها

جذب ایجاد کشش و ارتباط عاطفی است که موجب می شود شخص نه به علت عوامل بیرونی و تحت فشارهای ظاهری بلکه با انگیزه ای درونی به موقعیت یا شخصی رو آورند. جذب در واقع به معنای تقویت ارتباط عاطفی و روحی و کشش درونی است. قدرت جذب کنندگی و کشش هر مکان یا موقعیت به میزان ارضا کنندگی آن مکان و موقعیت، در رابطه با نیازهای انسان بستگی دارد. هر موقعیتی ممکن است به دو جهت مورد توجه قرار گیرد:

۱- کشش و جذابیت ذاتی بدون آن که نیازی را برآورده سازد؛ به این معنا که دارای ویژگی هایی باشد که به نظر بینندگان زیبا و ارزشمند به نظر آید.

۲- کشش به جهت ارزش های بیرونی؛ بدان معنا که به واسطه آن موقعیت بخشی از نیازهای روحی و جسمی آدمی تأمین می شود. مساجد نیز می بایست با توجه به این الگو، تحلیل شده، جذابیت های خود را حفظ و یا افزایش دهند. اگرچه به دلیل فطرت خداجوی آدمی، مسجد دارای یک کشش ذاتی است ولی چون فعلیت و شکوفایی فطرت به امور بسیاری بستگی دارد، به همین جهت برای جذب و جلب انسانها به مسجد می بایست نیازهای آنان را شناخت و با توجه به شخصیت و نیازهایشان برنامه ریزی کرد. بدون شک تأثیرگذاری هر برنامه ای مبتنی بر شناخت و

۱. ایجاد زمینه سالم تربیتی، وجود اسوه و سرمشق برای تربیت، تمرین، تکرار و عادت دادن، تعلیم و تعلم، مشاهده، تجربه و تعقل، موعظه، نصیحت، امر به معروف، انذار، نهی از منکر و مبارزه با انحرافات، برقراری ثواب و عقاب برای اعمال، ایجاد محیط مساعد تربیتی، بیان قصص انبیاء و سرگذشت ملل، ذکر امثال و تشبیه معقول به محسوس، دعا و نیایش، توبه و بازگشت، برقراری یک نظام اسلامی برای اجراء تداوم تربیت، آگاهی بخشی، تعلیم و تبیین، تحریک عواطف و احساسات، اقناع، تحسین، تأیید، ترغیب، تحریض و تشویق، امیدبخشی، برخورد های غیر مستقیم، اعتراض، تکریم، الگو و اسوه سازی، فریضه سازی، مسؤلیت سپاری و ... از روش های کلان محسوب می شوند. احمدی، ۱۳۸۰، ص ۷۲، باقری ۱۳۸۰

۲ برخی از این روشها عبارتند از: تلقین و تحمیل به نفس، اعطای بینش در مورد نظام هستی، دنیا و حقیقت و تاریخ انسان و مرگ، دعوت به ایمان، محاسبه نفس، زمینه سازی، تغییر موقعیت، تحریک ایمان، ابتلا، آراستن ظاهر، تزئین کلام، مبالغه در عفو، تیشیر، مبالغه در پاداش، تکلیف به قدر وسع، انذار، مجازات به قدر خطا، ابزار تواناییها، تغافل، تزکیه، تعلیم حکمت، یادآوری نعمتها، عبرت آموزی، مرحله ای نمودن تکالیف، تجدید نظر در تکالیف، بیان مهر و قهر، عطا و حرمان، سبقت، تکلیف در غایت وسع. استقبال از کودکان و نوجوان و برخورد مناسب با آنها و ارائه عرفان ناب اسلامی - قرآنی.

توجه درست گروه مخاطب است. به این معنا که شناخت دقیق خصوصیات مخاطب و توجه به تمام زوایای شخصیتی و رفتاری وی از عناصر مهم در برنامه ریزی فرهنگی است.

عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در پی ارضای نیازهای عمدتاً معنویشان به مساجد و اولیای آن رو می آورند. امام جماعت و برنامه های مسجد می تواند به بخشی از این نیازها پاسخ دهد؛ مساجد با توجه به کار ویژه و کارکرد ذاتی و اقتضایی اش می تواند به بخش مهمی از نیازهای شناختی، روانی عاطفی و اجتماعی انسانها پاسخ دهد. چنین فضایی را مساجد می توانند با ارتباط درست و پیوند استوار میان خداوند و انسان برقرار و ایجاد کنند.

گرچه آدمی بر پایه وجود انسانی خود نیازهای متفاوتی دارد ولی نیازهای ضروری هر انسان را می توان به چهار دسته تقسیم کرد:

۱- نیازهای جسمی مثل تغذیه و ورزش.

۲- نیازهای شناختی همانند کسب نگرش و کشف مجهولات.

۳- نیازهای روانی و عاطفی مثل آرامش، امنیت، محبت و احترام.

۴- نیازهای اجتماعی مثل تعلق به گروه و ایفای نقش.

نیازها از تنوع و تعدد بسیاری برخوردار است. این نیازها در حوزه های جسمی، شناختی و نگرشی، روانی و عاطفی و اجتماعی دسته بندی می شود. نیازهای جسمی در دوره های مختلف تحت تأثیر عوامل بیرونی و درونی تشدید و تضعیف می گردد و درجه اولویت آن کاهش می یابد. این که انسان به جهت جنبه قوی علمی و روانشناختیاش برخلاف جانوران دیگر، نیاز و تعلق شدیدی برای برآوردن نیازهای معرفتی و روان شناختی عاطفی دارد ولی به این سخن به این معنا نیست که نیازهای جسمی و جنسی، در مراحل و دوره های زندگی، از ارزش و اعتبار خود فرو خواهد افتاد.

بنابراین مهم ترین نیازهای انسانها که می توان در مساجد بدان پاسخ داد، عبارتند از:

۲-۱-۱ نیاز های معرفتی و شناختی

انسان در حوزه شناخت، به تعلیم و تربیت، فراگیری دانشهای هستی شناسی، جهان بینی، دین شناسی و معنویت، احکام شرعی و حقوق و وظایف متقابل انسان و خدا و نیز انسان و انسان نیازمند است. یکی دیگر از نیاز های معرفتی، پیدا نمودن نگرشی صحیح است؛ نگرش، مجموعه ای از شناخت ها، باورها، عقاید و دانسته هایی است که حاوی ارزشیابی های مثبت و منفی همراه با عنصر احساس و عاطفه است و باعث ایجاد رفتار های معینی در انسان می شود. نگرش ها به همان طریقی کسب می شود که ما واقعیات، دانش ها یا باورها را می آموزیم. کودک باورها و رفتار های خود را ابتدا از والدین از راه تقلید و همانندسازی یاد می گیرد. در این اکتساب، تداعی، تقویت و تقلید، نقش اساسی را بازی می کنند. نخست یک فرد در معرض برخی اطلاعات درباره جهان پیرامون خود قرار می گیرد و با کسب نگرش ویژه ای نسبت به آن و شاید هم با انجام عملی در ارتباط با آن، آن اطلاعات، مورد تقویت و تأیید قرار می گیرد و به این ترتیب آنها را می آموزد.

اطلاعاتی که از منبعی همانند مسجد کسب می شود، از عوامل اصلی ایجاد نگرش است. مدرسه و محیط اجتماعی، اقوام و آشنایانی، گروه دوستان و شبکه جهانی اینترنت نیز ابزاری برای تغییر نگرش محسوب می شوند.

عمل و رفتار، زاییده گرایش است که آن نیز زاییده نگرش و بینش می باشد بدین سان نگرش، آینه تمام نمای شخصیت انسان است. قرآن می فرماید:

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ^۱.

هر کسی بر اساس شخصیت خود عمل می کند.

در میان گروه، اشخاص، با هم تفاوت دارند. این تفاوت برخاسته و برانگیخته از شخصیت هر فردی است. از این رو ست که هر شخصی با توجه به علائق خود می تواند در گروه های مختلفی عضو شود.

اسراء: ۸۴. ۱

۲-۱-۲ نیاز های اجتماعی

تربیت اجتماعی، جامعه پذیری و فراگیری آداب معاشرت اجتماعی و ایجاد حس تعاون همکاری و همیاری و مشارکت اجتماعی و سیاسی بخش دیگری از نیاز های ناسان ها است. جامعه پذیری و ایجاد نسل سالم و سازنده از مهم ترین دغدغه های همه جوامع و کشورها است تا نسل جوان، هدایت و رهبری کشور را بر پایه سنت ها و قوانین و اهداف و ارزش های پذیرفته شده در آینده در دست گرفته و اداره نماید. جامعه پذیری و فرهنگ پذیری در این دوره عامل مهمی برای حفظ جامعه و فرهنگ و سنت های آن است.

واگذاری نقش به کودک، نوجوان و جوان یکی از راه های رشد جنبه اجتماعی اوست؛ مسجد می تواند در این حوزه به عنوان یکی از مهم ترین مراکز و نهاد های جامعه پذیری وارد شود و به شکل دهی و هویت بخشی ناسان ها در حوزه ماموریت خود اقدام کند.

۲-۱-۳ نیاز های روانی

انسان از نظر روانی به شکل گیری هویت، امنیت و .. نیاز دارد. هویت یابی عمومی و دینی از مهم ترین نیاز های انسانها است که مسجد و اولیای آن می توانند در این حوزه فعالانه نقش سازنده و مثبتی را ایفا کنند زیرا یکی از کارکرد های اصلی و ذاتی مسجد روشنگری و هویت بخشی دینی است که از اصلترین وظایف و تکالیف اولیای دین بوده و هست.

هویت دینی رابطه میان آدمی و دین را تبیین می کند. مسئولیت گریزی و بی تفاوتی از آثار بحران یا فقدان هویت است که به شکل دین گریزی، بی توجهی به آموزه های دستوری آن، واگرایی از شعایر، مناسک و نمادهای دینی بروز می کند و از نظر روانی او را گرفتار افسردگی، زود رنجی، درون گرایی و اضطراب می کند.

امنیت نیز از مهم ترین عناصر و مؤلفه های زندگی بشر است. امنیت در کنار سلامت یکی از دو نعمت مجهول القدر در میان انسانها عنوان شده است که با از دست رفتنش اهمیت آن هویدا می

گردد.^۱ انسان به اقتضای انسانیت، خواستار امنیت در همه جنبه هاست و این امنیت در پرتو انس فرد و جامعه با مساجد و نمازهای جماعت به خوبی تحصیل می شود.

۲-۲- رفع موانع

رفع موانع جذب مردم به مساجد یکی از راهبردهای منفعل اما تأثیر گذار در سیر انس دادن عموم اقشار با مساجد و نمازهای جماعت خواهد بود. اینک به بررسی تفصیلی مهمترین موانع انس مردم با مساجد می پردازیم.

۲-۲-۱ فضای نامناسب اجتماعی

یکی از علل دفع عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از مسجد فضای نامناسب سیاسی اجتماعی و احساس بیداد و بی عدالتی در آن است. این فضا ممکن است پنداری و براساس تبلیغات پدید آمده باشد ولی به هر حال این احساس معمولاً با نارضایتی نسبت به دیگران همراه است. نارضایتی و ناخشنودی از بهره مندی، به اشکال مختلفی بر رفتار و برخورد افراد تأثیر می گذارد. در صورتی که شرایط مساعد باشد، افراد ممکن است نسبت به آن چه بی عدالتی اعتراض کنند به گفتگو پردازند و در مورد آن استدلال کنند ولی اگر برای افراد امکان گفتگو و استدلال وجود نداشته باشد یا با وجود اعتراض، پاسخ قانع کننده ای دریافت نکنند، بدبینی و بی اعتمادی در آنان ایجاد می شود. نوجوانی که خود را در معرض بی عدالتی می بیند، به تدریج احساس فاصله می کند، فاصله ای که با نوعی احساس خصومت و دشمنی آمیخته است و به معنای شروع از هم پاشیدگی در یک محیط اجتماعی است.

به هر حال بخشی از علل واگرایی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از مساجد به مسایل اجتماعی و یا به انتظارات به جا و یا بیجا و یا امور و خواسته هایی برمی گردد که فراتر از نقش و کار ویژه مسجد می باشد و مسئولان فرهنگی جامعه باید آن را مورد بررسی قرار دهند و برای چالش های آن تدبیر لازم را مقرر سازند. در این راستا مسئولین امر می توانند با تبدیل مسجد به محلی چند منظوره که توانمندی حلّ و فصل نیازهای اقشار مختلف را داشته باشد در رفع موانع

عن النبی صلی الله علیه وآله وسلم: نعمتان مجهولتان الصحه و الامان. القتال النیشابوری، روضه الواعظین، ص ۴۷۲^۱

اجتماعی انس مردم با مساجد و ترغیب آنها برای حضور در مسجد گامهای مهمی بردارند. تشکیل هیئت های اندیشه ورز در مساجد و پایگاههای بسیج تابعه، تشکیل کانون های اقتصاد مقاومتی، تشکیل گروههای کارآفرین، تشکیل گروههای همسریابی زیر نظر ائمه جماعات، تشکیل سایت ارائه خدمات مرتبط با فضای مجازی، تسهیل انجام امور اداری مردم از طریق مساجد و ... می تواند جزو این گامها باشد.

۲-۲-۲- عملکرد نادرست یا ناقص نهاد های جامعه

کاستی های نظام آموزشی یا عملکرد نادرست و ناقص آموزش و پرورش، معلمان و آموزگاران و نهاد های دیگر تربیتی چون خانواده، مهد کودک همچنین فضای نامناسب سیاسی و اجتماعی در کشور موجب کاهش اقبال نسل جوان به مسجد می گردد. به عنوان مثال اگر رسانه عمومی که مسئول شکل گیری صحیح فرهنگ عمومی جامعه است، نادرست یا ناقص یا سست و یا ضد فرهنگی عمل کند و آثار مخرب آن در گرایش یا واگرایی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد مؤثر می باشد، نمی توان و نباید از مساجد و مدیریت آن انتظار داشت تا این وظیفه و کار ویژه نهاد دیگری را به عهده گیرد و در هنگام داوری و تحلیل، نهاد مسجد را عامل و یا مسئول دفع جوانان و افراد جامعه از مسجد دانست.

در تحقیقاتی که در ۴ منطقه آموزش و پرورش شهر تهران در سال تحصیلی ۸۳-۸۲ تعداد ۶۰۹ دانش آموز دختر در پایه های تحصیلی مختلف (اول تا سوم) انجام شده، نشان داد که تعارضات موجود بین آموزش و تربیت دینی خانواده ها با جامعه بزرگتر (مدرسه، صدا و سیما و سینما) سبب تغییر نگرش و بعضا سبب فاصله گرفتن و یا بیراهه رفتن کودکان، نوجوانان و جوانان می گردد.

۲-۲-۳- پدید آمدن نهاد های موازی و سازمان های جایگزین

دگرگونی در شیوه ارضای نیاز های انسانی، یکی از عوامل اساسی کاهش یا افزایش حضور در مسجد می باشد؛ به این معنا که اگر به جای مساجد، راه های دیگری برای تأمین بخشی از نیاز های معنوی و شناختی مردم پیدا شود، زمینه کاهش پدید می آید. تغییر در شیوه ی ارضای نیازها با

پیدایش سازمان های جایگزین و کاهش حضور، یک فرآیند عادی است که همراه با پیچیده و تکامل یافتن جوامع اتفاق می افتد. در هر دوره ی زمانی به جهت شرایط و مقتضیات از مساجد، کارکردها و انتظارات متفاوتی خواسته و از طریق آن برآورده می شد. مثلاً در دوره ای به عنوان مرکز حکومت یا نهاد داوری و قضاوت و در دوره ای به عنوان نهاد آموزشی و در دوره ای به عنوان پایگاه بسیج نظامی و انتظامی عمل می کرد. در این دوره ها مسجد، افزون تر بر نقش ذاتی و کارکرد عبادی، نقشهای دیگری را ایفا می کرد.

بدون تردید اشتیاق یا واگرایی مردم به مسجد با افزایش و یا کاهش نقش های مساجد، تشدید یا تضعیف می شود زیرا عمل انسان برخاسته از انگیزه های متعدد و متفاوتی است که ضعیف شدن یک یا چند انگیزه، تمایل به انجام آن عمل را کاهش می دهد. حضور در مسجد نیز از همین قاعده عمومی پیروی می کند؛ یعنی با ایجاد سازمان های جایگزین و انتقال همه یا بخشی از کارکرد های فرهنگی، سیاسی و رفاهی مساجد به نهاد های جایگزین، تمایل افراد برای حضور در مسجد کاهش می یابد. وجود رقیبان جدید و جدی در سطوح مختلف که از آغاز دشمن و یا ضد نیستند یا دست کم موجب کاهش شنوندگان سخن روحانیون نمی گردند؛ بلکه خود مجریان روحانیت هستند ولی تبعات کار آنان به چنین چیزی منجر خواهد شد، را نیز نباید نادیده گرفت. همچنین جدیدگرایی مخاطبان می تواند یکی از علل کاهش حضور مردم در مساجد و فاصله گیری از روحانیت و تهدیدی برای پیام رسانی باشد. پس اگر روحانیت به مطالب و علوم روز آگاه و بیان خود را با مسایلی چنین درآمیزد با کاهش مخاطب مواجه نمی شود و اگر چنین نکرد دچار مشکل خواهند شد.

۲-۲-۴- پیدایش منابع پیام رسانی و گروههای مرجع جدید

بی توجهی به منابع تأثیرگذار یکی از آسیب های جدی در جلب و جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد است. در جامعه ما منابع پیام رسان تغییرات جدی پیدا کرده اند زمانی بود که مرجع جامعه برای پاسخگویی به پرسش های مردم در حوزه های مختلف به ویژه حوزه دین، تنها روحانیون بودند. اکنون گروه های جدید مرجع حتی در حوزه اختصاصی روحانیون یعنی در حوزه دین و اعتقادات پدیدار شده اند. به عنوان نمونه استادان دانشگاهها، مرجع

های جایگزین در حوزه دین شده اند. پا سخها و روش تعاملی این گروه های جدید مرجع با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان تفاوت آشکاری دارد؛ از این رو شناخت این گروه های مرجع و نحوه تعامل آنان می تواند تأثیر شگرفی در جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد به جا گذارد.

حتی نمی بایست مراجع دیگری چون ستارگان فرهنگی و ورزشی و هنری را نادیده گرفت؛ اینها نیز می توانند نقش مفید و سازنده ای در نشر تفکر دینی داشته باشند و روحانی مسجد با استفاده از آنان می تواند گروه هدف را به مساجد بکشاند و در توزیع و نشر پیام از حضور آنان یاری گیرد. امروزه در کنار نهاد حوزه، روحانیت و مسجد که در گذشته تنها نهاد تولید کننده معرفت دینی بود نهاد های چون دانشگاه شکل گرفته است که مدعی تولید علم و معرفت دینی هستند هر چند که چنین ادعایی را در دایره خاص علم به صورت صریح ابراز نمی کنند ولی چنین گرایشی در تولید علم در همه حوزه ها در میان دانشجویان و اساتید دانشگاه وجود دارد.

اکنون جامعه به یک معنا چند صدایی است همانگونه که در گذشته رقیبان قوی برای اهل شریعت و شریعتمداران چون اهل تصوف و عارفان وجود داشتند، اکنون نیز به شکل قویتر و جدیتر و با شمار بیشتر رقیبان جدی به صحنه آمده اند، آنان قرائت های جدیدی را ارایه می دهند، منابع تولید می کنند و این منابع در جامعه مصرف می شود و هواداران و طرفدارانی برای خود کسب می کند.

بنابراین روحانیت با رقیبی سرسخت و جدی مواجه است که باید آنان را وارد صحنه کرده و در فهم دینی با خود همراه کند و گرنه که خود نوعی تهدید است. باید بدانیم که اگرچه هنوز هم دین مهم ترین، فراگیرترین و بزرگترین عامل معنابخش و همچنین بزرگترین عامل هویت بخش عمومی است؛ اما نقش روحانیت در تولید و آموزش دین کم رنگ شده است.

برخی چنین پنداشته اند که نهاد روحانیت و تفکر سنتی آن، ظرفیت انطباق پذیری با محیط داخلی و خارجی را ندارد و نمی تواند منطق خود را در نسل نو، باز تولید کند، از این رو قدرت اقناعی خود را از دست داده و در نتیجه میان آنان و محیط یا نسل جدید شکاف ایجاد می شود؛ در

نتیجه نسل جدید به گروه یا مرجع جدیدی اظهار علاقه می کند! ولی حقیقت آن است که روحانیت توان اداره فکری و روانی نسل جوان را داراست البته برای این هدف باید خود را تجهیز کند و برای آن برنامه ریزی نماید.

۲-۲-۵- مقطعی بودن بعضی از نیازها

دوره ای بودن بعضی از نیازها در کارکرد مساجد زمینه حضور یا عدم حضور را رقم می زند. کاهش حضور مردم در مساجد که در اثر کاهش کارکرد های جنبی یا مقطعی مساجد ایجاد شده است، امری عادی است و دلالت بر خلأ و کاستی ندارد که باید به دنبال رفع و برطرف کردن آنها بود.

۲-۲-۶- ناکارآمدی مدیران و متولیان مساجد

نحوه مدیریت و چگونگی ارایه کارکرد های ذاتی و اقتضایی و جنبی مسجد، شخصیت و ویژگی های امام جماعت و نادیده گرفتن نیاز های مردم و نسل جوان موجب می شود که مسجد از جذب و نقش آفرینی باز بماند و نتواند آن چنان که شایسته و سزاوار آن است، عمل کند و در نتیجه مانع گرایش نسل جوان به آن گردد.

کاهش توان کارکردی مساجد در جامعه بی ارتباط با نقش و مسئولیت مسئولان، کارگزاران و امامان مساجد نیست زیرا کشف نیازها و مقتضیات هر زمان، تأثیر مستقیم و ارتباط تنگاتنگی با کاهش و افزایش حضور دارد. در مقابل شناخت نیازها و علایق مخاطبان از اصلی ترین علل در گرایش یا دوری از مسجد است.

برای آن که متولیان مساجد در مقام آموزش و پرورش عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در راستای اهداف خاص موفق باشند می بایست مخاطب را بشناسد و در وضعیت دانشی و علمی او قرار گیرند.

اگر متولیان مساجد بخواهند از سوی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان پذیرفته و درک شوند، باید این وضعیت جدید را نظر گیرند و اطلاعات و دانش خود را به روز نمایند. مسایل

دینی به دلیل پیوستگی با ابعاد روحی و جسمی انسان، دانش و سبب و گسترده ای را می طلبد. هر روز یافته های جدیدی در حوزه های مختلف علوم از ریاضی گرفته تا روانشناسی، جامعه شناسی، فیزیک و شیمی به دست می آید که به جهت ارتباط با هستی و انسان، به نحوی با مباحث اعتقادی مرتبط می شود. برخی از نظریات علوم جدید با جهان برزخ و یا بهشت و دوزخ که در برخی از آیات و روایات از وجود کنونی آن خبر می دهد، ارتباط می یابد و مخاطبان مساجد را وامی دارد تا برپایه این نظریات، به پرسش های اعتقادی بپردازد که باید پاسخ مناسب داده شود.

۲-۲-۷- عدم انطباق برنامه های مساجد با نیاز و انگیزه نمازگزاران

در گذشته انسان ها با معنویت ارتباط تنگاتنگی داشته اند و حیات معنوی این انسان در حیات دینی یا توسط دین تعریف می شده است. اما انسان امروزی، انسانی مستقل و خودبنیاد با ویژگی های خاص دنیای امروز است. انسان امروزی کمتر احساس می کند که به معنویت به عنوان پایه زندگی نیاز دارد و متأسفانه با تبلیغات چنین باوری در او ایجاد شده است!!؛ به همین جهت احساس به طور طبیعی نیاز به روحانیت و مسجد در او وجود ندارد. تبیین نشدن معرفت دینی بر اساس نظام فکری و نقش اجتماعی فرد و عدم انطباق کارکرد اعمال عبادی با نیازها و انگیزه ها نیز یکی از آسیب هاست، به این معنا که چون برخی افراد نه بر مبنای تعهد قلبی و رفتار فطری درونی شده، بلکه بر پایه عرف اجتماعی تن به برخی از آداب و مناسک عبادی می دهند، بنابراین ایجاد ارتباط شناختی با نگرش و گرایش می تواند در ایجاد انگیزه و نیز عمل به مناسک عبادی و هم چنین بازگشت به مساجد مؤثر باشد.

از سوی دیگر اجبار و الزام جهت شرکت در برنامه های آیینی و مذهبی مدارس یکی از علل واگرایی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از مسجد است؛ شرکت اجباری افراد بدون ایجاد انگیزه شناختی، عاطفی و درونی، آثار خود را در واگرایی نوجوانان از مناسک دینی نشان می دهد.

اصولاً اجبار و فشار نتیجه عکس می دهد. به همین جهت هرگونه پافشاری و سختگیری بیش از اندازه برانجام مناسک عبادی به ویژه مستحبات یا اجبار او به گوش دادن به سخنرانی های طولانی،

موجب دلزدگی می شود. به کارگیری روش های قهر آمیز توسط والدین که گاه همراه با تنبیه بدنی و ناسزا و سرزنش در آغازین سال های تکلیف می باشد، زمینه های نافرمانی، دلزدگی و واگرایی از مساجد را در آنان تقویت می کند. به جای آن که فشار بیرونی برای حضور در مساجد صورت گیرد، باید با ایجاد انگیزه و بیدار کردن وجدان همراه با تشویق و انذار یعنی روشی که قرآن در پیش گرفته است، می توان زمینه حضور خود انگیزه عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در مساجد را فراهم آورد.

۲-۲-۸- عدم ارزیابی و نظر سنجی

بدون شک کارکرد های نهاد های اجتماعی باید ارزیابی شود و در این امر به این نکته توجه شود که این نهاد ها چه نقشی در حوزه معارف دینی داشته و تا چه اندازه در عمل کرد خود موفق بوده اند.

راه حل علمی مشکلات موجود این است که همواره به طور مستمر ارزیابی و مطالعات دقیقی در مورد مساجد انجام شود. باید بدانیم که پیام روشن، گویا و یانیت پاک در قلب مبلغان کافی نیست؛ بلکه با توجه به گستردگی فضای فرهنگی جامعه و گوناگونی طبقات مختلف اجتماعی از لحاظ سن، جنس و تحصیل لازم است روش های موجود را به دقت ارزشیابی کنیم و با ارزیابی، برای یافتن روش های جدید نیز تلاش کنیم. این راهبرد کمک می کند تا به دست آوریم که برنامه هایی که برای جلب و جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد اتخاذ شده تا چه اندازه تأثیر گذار بوده است. البته باید پژوهش های ارزشیابی را به صورت کمی و عددی از طریق مصاحبه ها و پرسش نامه ها، مشاهده، بررسی مدارک و اسناد و راه های دیگر مشخص به دست آورد تا ارزش یابی ها از حالت توصیفی صرف و کیفی بیرون آید و قابل بررسی و تحقیق جدی باشد.

۲-۳- جمع بندی این فصل

به طور خلاصه برخی از موانع جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد که از خود مسجد و عدم مدیریت صحیح امام جماعت نیز ناشی می شود عبارت است از:

- الف. متنوع نبودن برنامه‌های مسجد که اغلب یکنواخت، کسالت‌آور و خسته‌کننده است.
- ب. ناهمخوانی برنامه‌های بسیاری از مساجد با نیازهای فکری و فرهنگی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و وضع زمان و مسائل روز، تکراری بودن سخنان برخی روحانیان
- د. اختصاصی شدن تدریجی برخی مساجد تنها برای قشر پیران و احساس غربت و حقارت برای عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان.
- ه. طولانی بودن نماز جماعت و سخنرانی.
- و. وضع نامناسب و عدم آراستگی ظاهری مسجد و امام جماعت.
- ز. وجود تناقض در گفتار و کردار.
- ح. مشاهده ضعفها در وابستگان درجه اول امام جماعت (همسر، فرزندان و والدین) و افراد تحت تکفل او.^۱
- ط. وجود برخی هیأت‌امنا و خادمان تندخو، بداخلاق و مستبد در مسجد که دافعه قویی دارند.
- ی. مراعات نکردن عفت در سخنرانیها و مراعات نکردن ادب در گفتار و نگاه و نداشتن برخورد زیبا
- ک. ناآشنایی با روان‌شناسی تبلیغات، وقت‌شناسی، نداشتن حسن انتخاب و کج سلیقه‌گی در طرح مطالب و در برخورد با مردم.
- ل. وجود برخی امامان جماعت در مساجد که صلاحیت علمی و توان تبلیغی، اخلاقی، سیاسی و اجتماعی لازم را ندارند و یا خوشنام و خوش سابقه نیستند و تبلیغ و امامتشان به دل نمی‌نشیند.
- م. تشخیص ندادن و درک ناصحیح از روان‌شناسی دوره‌های مختلف زندگی
- القای ترک لذت، و بهره‌بردن از مواهب و نعمتهای حلال الهی و پرهیز از شیک‌پوشی و آراستگی به اسم دین و تلقین این نکته که دین‌دار واقعی نباید بخندد، لذت ببرد و شیک بپوشد.^۲

قرآن کریم اولین مرحله از تبلیغ علنی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را با انداز نزدیکان معرفی می‌نماید: «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ». شعراء / ۲۱۴.

برگرفته از کتاب جایگاه مساجد در فرهنگ اسلامی، علی رضایی، مؤسسه فرهنگی ثقلین، اول، ص ۲۷۴.

SCCcr.ir

فصل سوّم:

عوامل اساسی در جذب نسل جوان به مسجد

سازگاری اسلام با نهاد و سرشت انسان، تمایل و احساس نیاز انسان به پرستش، مذهبی بودن خانواده ها، کشش های روانی و اجتماعی، فضای فرهنگی حاکم بر کشور، جهت گیری کلی کشور و تلاش مسئولین، زمینه های بسیار خوب برای جذب همگان به مسجد را فراهم آورده و فرصت بسیار مناسبی را برای رهبران دینی جامعه به وجود آورده است که باید با برنامه ریزی مناسب از آن زمینه و فرصت ها، استفاده لازم را نمود.

در این میان مساجد باید هم از نظر ظاهری، همانند نظافت، زیباسازی و آراستگی و مرتب بودن دارای جذابیت باشند و هم از نظر باطنی ولی به یقین محور اصلی جاذبه های مساجد جاذبه های معنوی مسجد است که رابطه نزدیکی با رسالت و وظیفه ذاتی مسجد دارد. اگر این وظیفه به خوبی شناخته و در عمل مورد تأکید و اهتمام قرار گیرد، خود به خود جاذبه مورد انتظار حاصل می شود و فضای عمومی مسجد، زمینه لازم را برای جذب همگان به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان پیدا خواهد کرد.

همانگونه که اشاره شد جاذبه و دافعه موقعیت هایی چون مساجد به میزان برآوردن نیاز های نسل جوان و مردم بستگی دارد و به همین جهت با توجه به تغییر موقعیت مسجد و نسبت آن در برآوردن نیاز، جاذبه و دافعه مسجد هم متغیر می باشد.

برآوردن نیاز های عاطفی و معنوی و شناختی و اجتماعی هر چند در جامعه امروز از راه نهاد های جایگزین امکان پذیر شده است ولی هنوز هم مساجد مهم ترین و اصلی ترین مرکز برآورد نیاز های معنوی و عاطفی انسان است. گرایش روز افزون مردم به زیارت آستانه های امامان و امامزادگان خود گواه راستین این باور و گفته است. از این رو، مساجد می بایست با توجه به کارکرد های اصلی و اقتضایی خود به مسایل عاطفی و معنوی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان توجه کرده و به آن پردازند.

عوامل جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد را می توان به دو دسته بیرونی و درونی تقسیم کرد: محیط و فرهنگ اجتماعی پاک، فضای سیاسی مناسب و کارکرد درست نهاد های آموزشی و اجرایی موجب رو آوردن نسل جوان به مسجد می گردد ولی چون دور از دسترس مدیریت مساجد و اولیای آن است، عوامل بیرونی نامیده می شوند.

زیاسازی و آراستگی وضعیت ظاهری مسجد و عوامل مربوط به امام جماعت و برنامه های مسجد و توان و میزان پاسخگویی مسجد به نیاز های عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان نیز عوامل درونی جذابیت در مساجد محسوب می شوند.

همچنین براساس پژوهش ها به نظر می رسد چند عامل اساسی در جذب نسل جوان به مسجد نقش اساسی ایفا می کنند:

۳-۱- احیای معنویت و کارکرد های مسجد

مسجد از به دلیل انتساب به خداوند متعال از معنویت فراوانی برخوردار است که نهاد و سرشت هر انسان بدان متمایل است و به تعبیر دیگر محبوبیت ذاتی دارد. همچنین مسجد دارای وظیفه ذاتی و کارکرد های گوناگونی است که نیاز های مبرم معنوی آدمی را برآورده می سازد و پاسخ می دهد. مهم ترین عامل جذب آن است که این محبوبیت ذاتی و کارکردی را احیا کنیم و از موانعی که جلو بروز و ظهور یافتن این محبوبیت ذاتی و کارکردی شده و می شود، پیش گیری نماییم.

۳-۱-۱- احیای وظیفه ذاتی مسجد

در نگرش توحیدی اسلام اگر چه همه اطراف زمین، مسجد و عبادتگاه انسان است، بنابراین از این جهت تمایزی میان مکانها نیست و با آن که بر محوریت کعبه و مسجد الحرام به عنوان قبله گاه تأکید شده ولی به هر کجا روی کنیم آن سمت و سو، وجه الله است:

فاینما تولوا فثم وجه الله^۱

هر طرف رو کنید خدا آنجاست.

ولی مسجد به عنوان خانه خدا و مکان اختصاص یافته برای این مهم، دارای جایگاه ویژه ای است.

^۱ بقره: ۱۱۵.

مسجد، مکانی خاص و ویژه برای پرستش و عبودیت خدای یگانه است، به همین جهت مسجد باید بتواند با تقویت ایمان و معرفت مردم آنان را به سوی حقیقت بندگی خدا بکشاند و در سایه‌ی چنین توفیقی، رابطه مؤمنان را با خدا و اولیای دین تلطیف کند و دلها را کانون تابش انوار الهی قرار دهد.

لازمه چنین حرکتی این است که مؤمنان بیاموزند تا به عبادت، رویکردی معرفتی و نه عادت‌ی داشته باشند. نماز می‌بایست به عنوان یک نیاز روانی و عاطفی مورد اهتمام و توجه قرار گیرد و مساجد به عنوان پایگاهی جهت آرامش روحی و مرکزی برای عروج روح و تعالی بشر به این نیاز انسانی پاسخ‌دهی درخور بخشند. از این رو، تأکید بر حوزه‌های شناخت و احساسی، تأکید بر پاسخ‌دهی به نیاز طبیعی انسان است؛ نیازهایی که هر چند در جایگاه دیگر نیز شاید برآورد شود؛ ولی مساجد می‌بایست به عنوان بهترین و کامل‌ترین پایگاه این نقش را متکفل شده و به خوبی انجام دهد. هر چند چنین رویکردی به عبادت و مسجد در سطح عموم، کاری دشوار و سنگین است؛ اما باید اذعان کرد که مسجد بالقوه ظرفیت ایجاد چنین تحولی را دارا می‌باشد.

افزون بر امور عبادی، آموزش معارف دینی و احکام الهی و تبلیغ و ترویج ارزش‌های دینی و امری که در راستای تقویت بندگی و عبودیت از وظایف ذاتی و اساسی مسجد است. اگرچه وظیفه خانواده در آموزش اصول دین و مذهب بسیار خطیر می‌باشد و والدین باید از دوران کودکی به کودک آموزش مذهبی دهند ولی مسجد باید بکوشد تا نوجوان تصورات دقیق و صحیحی از خداوند داشته باشد؛ بدین صورت که او نسبت به ما مهربان است و عین نیکی و لطف است. آموزش‌های متناسب دوره نوجوانی موجب افزایش آگاهی در فرد شده، قدرت تصمیم‌گیری و مقاومت در برابر ناهنجاری‌ها را در او میسر می‌سازد.

برای تربیت دینی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان باید مساجد، جاذبه‌های دینی را تقویت و دین را بدون او‌هام، خرافه و ترس به آنان معرفی نماید تا فردا زنان و مردانی دیندار، با نشاط، امیدوار و مصمم داشته باشیم و از این طریق بتوانیم آینده روشنی را ترسیم کنیم. اگر مسجد و فعالیت‌های آن در این مسیر قرار گیرد، بیشترین جاذبه را برای مؤمنان خواهد داشت. در آن صورت بی‌گمان جاذبه‌های ذاتی مساجد و کارکرد‌های اساسی آن، مردم را از اطراف به سوی مساجد خواهد کشاند و مسجد جایگاه واقعی خود را پیدا خواهد کرد.

اینجاست که مسئله تبلیغ درست فرهنگی برای معرفی نماز و مسجد خودنمایی می کند. بدون شک صدا و سیما و مطبوعات و هنرمندان در این مورد مسئولیت اساسی دارند. پرسش این است که ما مسلمانان و مؤمنان تا چه اندازه در این دنیای تبلیغات، کالای ارزشمند فرهنگی حضور در مسجد را تبلیغ کرده ایم؟ نادیده گرفتن نقش تبلیغ و دوری از فضای تبلیغ موجب می شود تا زمینه و بستر برای تبلیغ کالا های فرهنگی جعلی و بدلی فراهم آید و عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در دام آن بیافتند اینگونه است که ضرورت تبلیغ برای حضور در مسجد خود را بیش از پیش نشان می دهد.

۳-۱-۲- احیای کارکرد آموزشی مساجد

مساجد از همان آغاز به عنوان مرکز اصلی آموزشی نظری و عملی مورد توجه بوده و کار ویژه مساجد، آموزش مسایل دینی است؛ از آن جایی که دین اسلام دین زندگی است و میان دین و دنیا، دنیا و آخرت جدایی نمیافکند و سعادت و فلاح آخرت را مقارن سعادت و فلاح دنیوی می داند و چون میان زندگی مادی و معنوی، فردی و اجتماعی انسان، ارتباط غیر قابل گسستی وجود دارد، اسلام به آموزش همه جنبه های مرتبط به زندگی توجه می دهد. آموزش هایی که در مساجد ارایه می شود، باید همواره بر محور توحید و پرستش خداوندگار باشد؛ اغلب این آموزش ها، آموزش هایی هستند که در تقویت روحیه عبودیت و عبادت تأثیر شگرفی به جا می گذارند. تفکیک میان آموزش ها به دو دسته دینی و غیردینی تنها زمانی معنا و مفهوم می یابد که در یکی عنصر عبودیت و عمل صالح وجود نداشته باشد و مسئله تقرب به خدا ملاحظه و مورد نظر نباشد. از این رو، هر آموزشی حتی آموزش رشته های فیزیک و شیمی که در راستای تقویت بنیه ایمان و زندگی سعادت آفرین بشری و عمران و آبادانی زمین که به عنوان هدف برای بشر در آموزه های قرآن وظیفه مردمان شمرده شده و دستور الهی درباره آن وارد شده است، از نظر قرآن، آموزش دینی تلقی می شود.

با این همه، هدف احیای آموزشی منحصر به کارکرد های آموزشی هایی است که مستقیم به حوزه دین و عبودیت به معنای خاصی آن ارتباط دارد. آموزش دین و مباحث دینی همانند هستی شناسی و انسان شناسی و برخی از علوم خاص بخشی از وظایف ذاتی مساجد است و به مسجد به عنوان یک نهاد اجتماعی در طول تاریخ چنین نقشی را به عهده داشته و از آن چنین انتظاری می رفته است.

در گزارش های رسیده از عصر پیامبر صلی الله علیه و آله و دوره نخست اسلامی این چنین ظاهر می شود که آموزش های دینی که مجموعه ای از اصول عقاید و قوانین علمی و عملی را شامل می شود، در مسجد انجام می شد. در آیات و روایات به خوبی این کارکرد مسجد آشکار است.

پیامبر صلی الله علیه و آله در مسجد مدینه به آموزش دین می پرداخت و به پرسش ها و شبهات آنان پاسخ میداد. دانش های تفسیر، حدیث شناسی، معنا شناسی، علوم قرآن، فقه، اصول فقه و حتی فلسفه و کلام اسلامی تلاش دینی از سوی دانشمندان و پژوهشگران اسلامی در راستای فهم دین و یافتن روش های بهتر و آسان تر آموزش دین به دیگران بوده است که در مساجد صورت می پذیرفت.

۳-۱-۳- فعال ساختن کتابخانه مسجد

از آن جایی که آموزش های دینی تنها از طریق بیانی منتقل نمی شود و آموزش های دینی همواره با کتاب و کتابخانه ارتباط محکمی داشته است، در بسیاری از مساجد می توان کتابخانه های تأسیس می نمود. تاریخ اسلام نشان داده است که کتاب های وقفی مساجد آن چنان زیاد بود که گاه جایی برای نگهداری آن یافت نمی شد و به جهت کمبود و مکان به جا هایی دیگر چون مدارس و حوزه های دینی که در کنار مساجد قرار داشت منتقل می گشت. برخی از کتابخانه های مساجد، چون مسجد ساوه در قرن پنجم هجری به دلیل دارا بودن کتاب های در جغرافیا و اسطرلاب که در فقه اسلامی (قبله شناسی و مانند آن) کاربرد داشت، مشهور بوده اند. این کتابخانه ها در اتاق مجزایی از صحن مسجد قرار داشت.

۳-۱-۴- احیای دیگر کارکرد های جنبی مسجد

از آن جایی که در بینش و نگرش اسلام، دین و دنیا، سیاست و دیانت، زندگی مادی و معنوی انسان ها از یک دیگر جدا نیست و به نوعی در هم آمیخته است، مساجد افزون بر کارکرد ذاتی و اصلی می تواند و می بایست به مجموعه ای از مسایل و اموری توجه داشته باشد که در زندگی فرد و جامعه نقشی اساسی و مهم ایفا می کند. بنابراین می بایست متناسب با شرایط و نیاز های روز جامعه، مساجد به عرصه های دیگر زندگی مردم نیز توجه کند. مدیریت مساجد باید فرصت هایی را فراهم آورد تا ضمن آن که جایگاه واقعی مسجد هم چنان حفظ و به کار ویژه اصلی خود ادامه دهد، در همین حال به مسایل

جانبی هم توجه داشته باشد. این امر تا آن جا اهمیت دارد که در صدر اسلام به دلیل شرایط خاص حاکم بر زندگی مسلمانان، مسجد افزون بر این که مکانی عبادت بوده، مرکز حکومت و قضاوت و... نیز بوده و شئون مختلف زندگی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، قضایی و نظامی جامعه و مردم در مسجد، مدیریت می شده است.

نکته مهم و اساسی که باید بدان توجه نمود این است که ظرفیت مسجد برای پرداختن به کارهای جانبی یک ظرفیت متغیر و تابعی از ضرورتها است؛ از این رو، در جهت گیری مساجد، رسیدن به چنین ظرفیتی نباید به عنوان یک اصل و راهبرد اساسی و اصلی برای مساجد مطرح شود. بر این اساس، در شرایطی مثل امروز که حکومت اسلامی استقرار یافته و همه بخش های حاکمیتی از امکانات گسترده ای برخوردارند، ضرورتی برای پرداختن مستقیم مساجد به همه اموری نیست که از شئون خاص حکومت است. این که برخی با نگاه به آن چه در عصر نخست اسلامی اتفاق افتاده، آرزو کنند که مساجد همانند آن زمان به همه عرصه های حکومتی و حاکمیتی وارد شود تا به ظرفیت و قابلیت حداکثری دست یابد، از خلط نمودن وظایف و کارکرد ذاتی مساجد با وظایف و کارکرد های اقتضایی و جانبی است که گاه متأسفانه موجب فراموش شدن کار اصلی مسجد شده و می شود.

باید توجه داشت که ورود مساجد و مدیریت آن به عرصه های جانبی و اقتضائی تأثیرات منفی به جا نگذارد و مساجد را از کارکرد اصلی و ذاتی اش دور نسازد. البته این سخن به معنای دور شدن مسجد از عرصه سیاست و حمایت از نهاد های قانونی و شرعی، همچون دولت اسلامی نیست؛ بلکه مساجد می توانند نقش حمایتی از حکومتی اسلامی را همچنان ایفا کرده و برای برقراری مناسبات منطقی و حقوقی میان مردم و بخش های مختلف حاکمیت تلاش کنند.

۳-۲- برنامه های فرهنگی و تبلیغی مسجد

در تعامل پیچیده و چند جانبه تبلیغ دست کم پنج عامل به صورت فعال دخالت دارند که عبارتند از: چه کسی؟ چه چیز را؟ به چه کسی؟ از چه طریقی؟ و در چه موقعیتی؟ تبلیغ می کند. به سخنی دیگر، عناصر مهم مؤثر در فعالیت های تبلیغی عبارتند از:

۱- مخاطب شناسی (شناخت ویژگی های گیرنده و شنونده پیام).

۲- نیازشناسی (شناخت نیازها، رغبتها و علایق مخاطب).

۳- روش شناسی (شناخت گزینش روش های مؤثر و کارآمد).

۴- موقعیت شناسی (شناخت فضای روحی و روانی مخاطب و محیط وی).

۵- زبان شناسی و واژه گزینی (زبان آگاهی و هوشیاری بر ادبیات و گفتمان روز).

۶- زمان شناسی (زمان آگاهی و توجه به ضرورت ها و مقتضیات زمان).

۷- پیامدشناسی (ارزشیابی، بازخوردگیری، ارزیابی اثربخشی فرآیند تبلیغ).

اینک به تفصیل به عوامل مؤثر در تبلیغ می پردازیم:

۳-۲-۱- شخصیت رساننده پیام

شخصیت گوینده در تبلیغ نقش مؤثری را ایفا می کند. رساننده پیام است به اندازه خود پیام حایز اهمیت است. در زمانه ما اینکه گوینده از چه پایگاه و جایگاهی برخوردار می باشد و نشان و خاستگاه اجتماعی او در چه حد و اندازه ای است، عامل و عنصر نخست تبلیغ است. به دیگر سخن عامل ترغیب کننده، تأثیر مهمی در تغییر نگرش ها دارد. اگر عامل ترغیب کننده سخت مورد قبول و احترام باشد، تغییر نگرش به احتمال قوی تر صورت می گیرد. قابلیت قبول منبع پیام، ادراک پیام از سوی مخاطبان را تحت تأثیر قرار می دهد و به این ترتیب گستره پذیرش و عدم التزام شخص را وسعت می بخشد و بدین وسیله تغییر نگرش را متحمل تر می سازد.

پیام رسان دین می بایست خود از ویژگی ها و صفاتی چون آگاهی و علم، اخلاص، راستی، تعهد و مانند آن برخوردار باشد؛ چون تبلیغ دین حوزه های گسترده است که رفتار، گفتار و نوشتار را در برمی گیرد. بنابراین روحانی ای که مبلغ دین است پیش از هر چیزی خود باید به متن و محتوای پیام باور داشته باشد و بدان متخلق باشد. لذا در درجه اول هم مردم از پیام رسان انتظار دارند تا خود پایبند پیام خویش باشد و به ارزش های اخلاقی و دینی در زندگی خود جامه عمل ببوشاند. روانشناسان اجتماعی اظهار می دارند که مقبول بودن منبع پیام در مشوق هایی که تغییر نگرش شخص و رفتار اجتماعی را تحت تأثیر قرار

می دهند، اثر می گذارد. بنابراین هر قدر منبع پیام قابل قبول تر باشد، احتمال تغییر نگرش و رفتار اجتماعی بیشتر خواهد بود.

تحقیقات و آزمون های میدانی و پژوهش های علمی جنبه های دیگری از مقبول بودن پیام رسان (روحانی) را مشخص کرده است. از این میان عواملی چون تخصص، مورد اعتماد بودن، جذابیت و شباهت پیام رسان به گیرندگان پیام، مردمی بودن نیز حایز اهمیت است. پیام هایی که بازتاب منافع مشخص پیام رسان نباشد قابلیت قبول بهتری داشته و بنابراین احتمال بسیار زیادتری دارند که بتوانند نگرش و گرایش و رفتار مردم را تغییر دهند.

همچنین اثر یک پیام رسان وقتی بیشتر خواهد شد که نوجوان معتقد باشد او علیه منافع خود حرکت می کند. از سوی دیگری اعتمادی در دو صورت رخ خواهد داد: یکی سوگیری دانشی که بر پایه آن ما تصور می کنیم که اطلاعات و دانش پیام رسان (روحانی) نادرست یا مغرضانه است؛ به عنوان نمونه ممکن است گمان ما این باشد که روحانی یا روشنفکران به عنوان نمونه از وضعیت عموم مردم بی خبر هستند و نمی توانند تصویر درستی از وضعیت داشته باشند. دیگر سوگیری گزارشی است که بر پایه آن ما تصور می کنیم که پیام رسان در واقع مایل نیست حقایق دانسته خود را گزارش دهد. سیاست مداران غالباً متهم به سوگیری گزارشی هستند.

ظاهر جذاب پیام رسان و شباهت های به گیرندگان پیام نیز می تواند در مؤثر بودن پیام او نقش داشته باشد. در روایات اسلامی نیز بر این نکته تأکید شده است که امام جماعت از نظر ظاهری از زیبایی و جذابیت برخوردار باشد. ظاهر جذاب، توانایی برقراری ارتباط را افزایش می دهد و می توان از آن به عنوان عامل متقاعدکننده دیگران نام برد. هم چنین هم زبانی و هم نژادی همانند هم عقیده و هم نظر بودن با گیرندگان پیام اثر بخشی زیاد در پیام رسانی و متقاعد کردن دارد و تأثیرگذاری پیام را افزایش می دهد. تحقیقات میدانی نیز این مطلب را آشکار کرده است که نژاد پیام رسان با گیرندگان پیام اثربخش است و به ویژه در مورد پیام گیرانی که دارای عقاید مشترکی با پیام رسان باشند. این عوامل تأثیر زیادی در تغییر نگرش و رفتار دارد. قرآن این مسئله به عنوان ما برادر قوم را به عنوان رسول برانگیختیم یاد می کند.

۳-۲-۲- مخاطب

دومین عنصر، قشر مخاطب و گروه هدف است؛ به این معنا که گروه هدف از نظر سن، جنس، قشر و طبقه اجتماعی و فرهنگی چه کسانی هستند؟ وظیفه اصلی روحانیت تبلیغ به معنای رساندن پیام الهی به گوش مخاطبان و بشارت و انداز همه مردمان به ویژه نسل جوان است. پیام می بایست با توجه به فهم مخاطب تنظیم و بیان گردد. یکی از امتیازات روحانیون در طول تاریخ در امر تبلیغ دین این است که معارف دین را به صورت طبقه بندی شده بیان می کنند؛ چون به فرموده پیامبر صلی الله علیه و آله توجه دارند که:

نحن معاشر الانبياء امرنا ان نكلم الناس على قدر عقولهم^۱.

ما پیامبران ماموریم که با مردم به اندازه عقلهایشان سخن گوئیم.

بنابراین با هر کسی که حرف می زنند، ظرفیت عقل و سطح فکریشان را در نظر می گیرند و متناسب عقل و فکر و سن و فهم آنان با او حرف می زنند. از این رو سخن از روش موعظه و پند و استدلال و جدال احسن است. اهتمام به مخاطب و گیرندگان پیام نشان می دهد که مردم بر حسب ماهیت شخصیت خود، از نظر تأثیر پذیری، واکنش های دوگانه ای را بروز می دهند؛

بنابراین ما باید مدل یادگیری سه مرحله ای (توجه، ادراک و پذیرش) را که قبلاً توضیح داده شد، در نظر آوریم و بدانیم که اینگونه نیست که مخاطب تنها منفعل باشد، بلکه او نیز فعال است در واقع مسئله تبلیغ و ایجاد نگرش در نوجوان مانند ارتباطات، یک فرایند فعال و پویاست.

۳-۲-۳- موقعیت پیام رسان و مخاطب

موقعیت گیرنده و شنونده پیام چگونه است؟ زیرا وضعیت روحی و روانی و شرایط عاطفی و احساسی مخاطب و فضای میدانی ذهنی و خارجی هر دو طرف تبلیغ تأثیر شگرفی در انتقال پیام و تأثیرگذاری آن دارد. در این راستا باید به چهار نکته توجه نمود:

^۱ اصول کافی، ج، ۱، ص ۲۳.

۱. بهره‌گیری از روش شباهت میان پیام دهنده و گیرنده:

یک عامل مهم جذب و جلب مخاطبان، بهره‌گیری از شباهت میان منبع پیام و مخاطبان است. مثلاً یک پیام رسان دانشجو می‌تواند دانشجویان مخاطب را بیشتر تحت تأثیر قرار دهد تا کسی که دانشجو نیست و ارتباطی با این گروه فرهنگی و قشر اجتماعی ندارد. همچنین، پیام رسان هم‌زبان و یا هم‌نژاد و هم قومیت، بیشتر امکان دارد خویشان و بستگان خود را تحت تأثیر قرار دهد تا کسی که از قوم و نژاد و قبیله او نیست.

در قرآن پیامبران را به عنوان برادران قوم یاد کرده که بیانگر هم‌خویشی ایشان با مخاطبان خود است؛ چنان‌که درباره پیامبر صلی الله علیه و آله و قومش البته با نوعی سرزنش نسبت به تعصب بیش از اندازه و بیرون از منطق عربها می‌فرماید که اگر قرآن به زبان غیرعربی نازل می‌شد، هرگز ایشان ایمان نمی‌آوردند؛ زیرا هم‌زبانی تأثیر شگرفی در گرویدن مخاطبان داشته و گرویش به پیام را در میان مخاطبان هم‌زبان برمی‌آنگیزد. در یک آموزه دستوری قرآن نیز می‌خوانیم که از هر قوم و قبیله‌ای، گروهی برای تحصیل و تفقه دین و آموزش اصول و عقاید و فرمان‌های الهی به مراکز آموزشی رفته و پس از اكمال تحصیل برای انداز و پیام‌رسانی به میان هم‌شریان و اقوام خویش باز گردند.

۲. هم‌زبانی یا کاهش تفاوت نسلی:

برای تأثیرگذاری بر روی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان نیز می‌توان از روش هم‌زبانی در اصطلاحات و کاربرد واژگان استفاده کرد. البته به اندازه‌ای که مسئله را لوث و از حالت عادی بیرون نبرد.

۳. همراهی و تدریج:

یکی از روش‌های جلب آن است که فرد را در موقعیت‌های مختلف همراهی کرد. یکی از موقعیت‌هایی که نوجوان را وادار به پذیرش و تسلیم در برابر خواسته‌های مهمی از سوی فرد دیگر می‌کند، این است که در آغاز خواسته‌ای کوچک و کم‌اهمیت را به نوجوان بقبولاند و پس از آن از وی بخواهد که خواسته مهم‌تری را بپذیرد. این روش که در اصطلاح روانشناسی اجتماعی به گام به گام موسوم است. در روانشناسی اجتماعی ثابت شده است که پذیرش تقاضای کوچک اولیه، احتمال پذیرش تقاضای بزرگ بعدی را بسیار بالا می‌برد. از این رو می‌بایست از نوجوان بخواهند که هنجارهای کوچک و پیش‌پا

افتاده را پذیرفته و عمل کند و همین که نوجوان به پذیرش و عمل به هنجارهای کوچک عادت کرد، مسایل و مطالب مهم تر و اساسی تری از او خواسته شود.

۴. عدالت ورزی و قدردانی:

روش دیگری که با آن می توان افزایش پذیرش هنجارهای دینی و اطاعت از آن را افزایش داد، استفاده از هنجارهای مربوط به عدالت اجتماعی و جبران خدمت است. مثلاً اگر نوجوانی خدمتی در مسجد انجام داده باشد، باید از نظر هنجار اجتماعی خود را مدیون او بدانیم و مترصد فرصتی برای جبران آن شویم تا خدمتی را برای او انجام دهیم. همین احساس دین و پاداش در برابر خدمت اگر به شکل مادی و دنیوی و یا عاطفی باشد، احتمال پذیرش تقاضاهای بالاتر از جانب وی را بالا می برد. نوجوان هر چند پاداش اخروی را در نظر داشته باشد، پاداش نزدیک و دنیوی را بهتر می پذیرد و به آن واکنش نشان می دهد. اگرچه نوجوان بدون چشم داشت کاری را انجام می دهد ولی پاداشی مناسب می تواند وی را در جذب به کارهای بالاتر و مهم تر تشویق و ترغیب کند. البته اگر خدمت اهل مسجد نسبت به نوجوانی پیش از خدمت و عمل هنجاری او باشد، در جذب او شاید تأثیر گذارتر باشد.

۳-۲-۴- محتوا و ماهیت پیام

محتوا و ماهیت پیام و نیز جذابیت و کارکرد موضوع و مضمون پیام از عناصر اصلی جلب مخاطب است. در جهان امروز اگر پیام های دینی با گونه ای از اقناع عقلانی همراه نباشد، به درستی شنیده نمی شود و در جامعه کمتر مورد توجه واقع می شوند؛ عالمان دینی در دنیای امروز باید به صورت اقناع عقلانی سخن گویند و با ذکر منابع و دلایل، مردم را به رفتاری خاصی بخوانند و یا ترغیب کنند.

همچنین برای تداوم و استمرار حضور و آرایه پیام می بایست، پیام هایی را آرایه کند که برای گروه بسیاری از مخاطبان قابل فهم باشد. بنابراین باید در هر نشست و جلسه ای به شرایط حاضران و وضعیت سنی و نیازها آنها توجه کند و پیام را با توجه به مخاطبان انتخاب و گزینش کند. اگر مخاطبان درباره موضوع آگاهی کافی دارند باید پیام دو جانبه ای آرایه آند و چنانچه سطح آگاهی مخاطبان از پیام چندان بالا نیست، پیام یک جانبه مؤثرتر است.

۳-۲-۵- روش پیام رسانی

روش های پیام رسانی نیز به عنوان عامل اصلی و تأثیرگذار نقش مهمی را ایفا می کنند؛ زیرا روش تبلیغ هر پیامی با پیام دیگر تفاوت و تمایز دارد؛ از این رو، ابزار انتقال پیام و رسانه مورد استفاده، رهیافت های درونی و بیرونی و نیز روش های پیام رسانی از جهت روش مستقیم و غیرمستقیم بودن، از دیگر عناصر و مؤلفه های تأثیر تبلیغ و پیام رسانی درست و سازنده و تأثیرگذار است. روحانی به عنوان یک پیام رسان می بایست بکوشد تا توجه مخاطبان را به پیام های خود جلب کند. نکته قابل توجهی که در این موارد باید ذکر شود آن است که بیشتر شواهد حکایت از آن دارند که کسانی که کمترین علاقه را به موضوع نشان می دهند همان کسانی هستند که بیشترین تغییر نگرشی در آنان دیده می شود، به شرطی که پیام رسان، پیام را به خوبی ارایه دهد.

بنابراین نباید به جهت آن که این مخاطب یا مخاطبان از پیام های دینی گریزان هستند، مخاطب پیام را تغییر داد پس واکنش سرد و یا احتمال واکنش منفی دلیلی نمی شود که مثلاً عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان دین گریز مورد خطاب قرار نگیرند و طرف خطاب و پیام تنها افرادی باشند که نگرش آنان نسبت به پیام مثبت است. در قرآن در آیات زیادی کسانی مورد توجه و اهتمام پیام هستند که به ظاهر کمترین امید را به تأثیر در آنها می رود. اصولاً، هدف خطاب پیامها، کسانی هستند که به نظر می رسد آنان از دور و هدف خطاب و پیام بیرون می باشند. در این راستا باید به نکات ذیل توجه نمود:

۳-۲-۵-۱- بسترسازی برای ارایه پیام

تحقیقات نشان می دهد انتقال زمانی امکان مناسبی می یابد که گیرنده پیام از آگاهی های قبلی برخوردار باشد. پس اگر بتوانیم مثالها، مطالب و محتوای پیام را با آگاهی گیرنده، پیوندی معناداری دهیم، به امکان رسدن به هدف کمک کرده ایم. این مطلب به معنای بقای آگاهی ها و طولانی تر کردن اثر آن در مخاطب است که موجب تغییر رفتار وی می شود. آزوبل در تحقیقات خود نشان داده است که اطلاعات جدید زمانی معنادار می شود که با آن چه فرد از پیش می داند مرتبط شود. معنایی که ما به اطلاعات می دهیم، ادراک، توجه، حافظه کوتاه مدت، حافظه بلندمدت و سرانجام توانایی ما برای ترکیب این اجزا برای حل مسئله و خلاقیت سازمان آن است.

بنابراین روحانی می بایست در پیام خود همواره از اطلاعات مخاطب بهترین بهره را ببرد تا بتواند با کمترین هزینه بیشترین سود را بردارد و پیام به گونه ای منتقل شود که جذب مخاطب شده و تغییر در نگرش و رفتار وی را شاهد باشیم. از سوی دیگر پیام در خلأ انجام نمی گیرد، بلکه در هنگام ارایه پیام خاص، گیرنده درگیر چندین پیام گاه متضاد و متناقض است. اگر روحانی از خدا و بهشت سخن می گوید، در همان زمان پیام های متضاد دیگری وجود دارد که از منابع دیگر تغذیه می شوند. بنابراین عوامل تداخل کننده ای وجود دارد که تأثیر شگرفی در مؤثر بودن یک پیام و متقاعد کردن آن به جای گذارد. عامل تداخل کننده در تفکر و تکرار ذهنی مخاطبان، نقش بازدارندگی دارد.

اگر پیام روحانی مسجد، پیامی باشد که ما نسبت به آن همدلی داریم، عامل تداخل کننده، مانع می شود که ما استدلال های موافق با آن را مرور ذهنی کنیم. بنابراین پیام اثر کمتری خواهد داشت تا وقتی که در یک محیط بدون عوامل تداخل کننده این پیام عرضه شود. اما اگر پیام با عقاید ما تضاد داشته باشد، عوامل، تداخلگر، توانایی ما را برای تنظیم استدلال مخالف آن کاهش خواهد داد. به عنوان نمونه در نظر بگیرد که نوجوان از ما پیام عدالت اجتماعی را به عنوان یک اصل قرآنی می شنود، در همان حال ماهواره ها، پیام متضاد دیگری به عنوان اصل منفعت طلبی و اصالت فردیت را القا می کند؛ در این صورت، نوجوان به عنوان گیرنده چه واکنش نشان می دهد؟

این گونه اختلال موجبات حواس پرتی مخاطبان را فراهم می کند که عموماً میزان تأثیرگذاری پیام را به شدت کاهش می دهد. همینگونه است وقتی عوامل تداخل کننده در اصل پیام های مشاهده شود. اینگونه عوامل میزان متقاعد کنندگی پیام را به ویژه در میان شنوندگان و مخاطبان که در آغاز بی طرف بوده یا در اصل پیام تشکیک دارند، کاهش می دهد.

ایجاد تداخل در محیط آزاد و جهان ارتباطی امروز بسیار زیاد است و نمی توان فضای بسته ای را تصویر کرد که عوامل تداخلی در آن وجود نداشته باشد. این پیام های متضاد همانند آن است که در سخنرانی روحانی اختلال ایجاد شود به این صورت که روحانی در حال سخنرانی است و گروهی در گوشه مسجد با ایجاد سر و صدا و گپ زدن، اختلال ایجاد کرده و نمی گذارند تا پیام و صدای سخنران به گوش مخاطبان و حاضران برسد. یک دلیل در کاهش تأثیرگذاری این می تواند باشد که فرد اخلاکگر

(مانند پرت کننده حواس) اطلاعات و موضع و دیدگاه مخالفی را عرضه کرده و ذهن مخاطب شما را مختل کرده باشد.

وقتی گروهی از افراد مخاطب با استدلال مخالفی مواجه شوند، موضع گوینده بسیار سستتر از حالت عادی (بدون اخلاکگر و تداخل کننده) خواهد شد. برخلاف این، اگر این تداخل کننده از افرادی باشد که هماهنگ با یک پیام دو جانبه عمل می کند (مانند گوینده ای است که با شیوه ای آرام و خونسرد) اخلاکگر را پاسخ می دهد. در این صورت می تواند تداخل را خنثی کند.

علايق و عقايد و نگرش و بينش و هنجارهاي پذيرفته شده عرفي نيز تأثير گذارند؛ الگوي قضاوت اجتماعي اثبات مي کند که وابستگي عاطفي به يك موضوع مي تواند، نگرش و تغيير نگرش نسبت به آن موضوع را تحت تأثير قرار دهد. پيام هايي که نزديک به موضعگيري خود شخص باشد، جذب مي شوند و پيام هايي که کاملاً نقطه مخالف موضعگيري شخص باشد احتمالاً در گستره طرد وي قرار مي گيرند و مورد پذيرش واقع نمي شوند و در نتيجه تغيير نگرشي پيش نمي آيد.

بنابراين روحاني و مخاطبان مي توانند به طور متقابل در يك ديگر تأثير داشته باشند. غالباً دیده شده است که پیام رسانان در صورتی که از موضع و ایستار مخاطبان خود با خبر باشند، کوششی را در جهت تغییر دادن پیام (تعدیل در محتوا و یا جابه جای پیام) انجام می دهند، این مسئله همانند روش قرآن است که در احکام از آسان به سخت و در یک فرآیند زمانی ۲۳ ساله صورت داد. اگر مخاطبان نسبت به یک پیام واکنش منفی نشان می دهند، روحانی باید از بیان آن در آن مقطع زمانی خاص پرهیز کند و یا همه محتوای پیام را انتقال ندهد و به وقت و شرایط مناسبتی بگذارد. برای جلب و جذب مخاطب نیاز نیست همه آن چه را که آخر گفته شود در آغاز بیان گردد بلکه با توجه به شرایط و ظرفیت و مقتضیات مخاطب پیام می بایست تعدیل شود.

۳-۲-۵-۲- تکرار پیام و تعدد پیام رسانان

شواهد عملی در الگوی های یادگیری نشان می دهد که برای موفقیت یک پیام و تأثیرگذاری بیشتر آن، جلب توجه پیامگیران و نیز تکرار آن پیام، شانس اثر بخشی را بسیار بالا می برد. از این رو، در آگهی های تبلیغاتی نیز از این روش و اصول یادگیری و تغییر نگرش در مخاطبان به خوبی و فراوانی به کار گرفته می

شود. در این روش برای هرچه تأثیرگذاری یک پیام از شخصیت های مقبول و مورد اعتماد و کسانی که به گونه ای الگو شناخته می شوند، بهره گرفته می شود و کوشش براین است تا با استفاده از مقبولیت و محبوبیت و مورد اعتماد بودن و یا جذابیت منبع پیام برای متقاعد کردن پیام عرضه شده، تأثیر بیشتری بر روی مخاطبان به جا گذارد.

در این جا دو نکته مورد تأکید قرار گرفته است:

تکرار پیام.

تعدد پیام رسانان.

بنابراین روحانی می تواند با تکرار پیام خاصی در فواصل زمانی مشخص و با بهره گیری از شخصیت های معتبر و نقل گفتار از آنان و یا با استفاده از حضور چنین اشخاصی، پیام خود را هرچه تأثیرگذارتر به مخاطبان برساند و تغییر نگرشی آنان را شاهد باشد.

۳-۲-۵-۳- دعوت از شخصیت های محبوب و الگو

انسان در مراحل مختلف زندگی خویش به الگو و نمونه های عینی و ملموس نیاز دارد که با افزایش سن و تجربه های ذهنی، تقلید به صورت آگاهانه صورت گرفته و در حیطه اراده قرار می گیرد. در این حال فرد می کوشد با شخصی یا اشخاص که به نظرش شخصیتی قابل قبول دارند همانند سازی کند و نگرش ها و ویژگی های رفتاری و اخلاقی آن شخص یا اشخاص را برای خود سرمشق قرار دهد. یکی از خواسته ها و نیاز های طبیعی و اجتماعی نوجوان، الگو پذیری است. نوجوان در جامعه خواستار کسانی است که در رفتار و گفتار برای او سرمشق باشد. ارتباط مستمر شخصیت های مثبت و محبوب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و اجرای برنامه های سخنرانی در جلب نظر آنان به مساجد مؤثر است.

۳-۲-۵-۴- تبیین سودمندی پیروی از دین

معمولاً هدف از تغییر یک نگرش و تثبیت نگرشی خاص، از سوی هر کس و یا گروهی، بهره گیری از مسئله دیگری به نام اطاعت است. کوشش این است تا با تغییر نگرش، اطاعت و پیروی جلب شود. همه در پیام های خویش نوعی اطاعت و همراهی را خواستار هستند حتی در تبلیغات کالا نیز هدف جلب نظر

و خرید بیشتر برای کسب فوایدی است که برای پیام رسان به دنبال خواهد داشت. در پیام های دینی نیز این خصلت و ویژگی نهفته است یعنی هدف جلب اطاعت و بندگی در برابر خداوند و دستورات حیات بخش اوست. این اطاعت و پیروی برای خود فرد مفید و سازنده است و در حقیقت برای فرد و تکامل وی انجام می شود. در قرآن در باره وجوب دوستی اهل بیت علیهمالسلام و ذوالقربی پیامبر صلی الله علیه و آله به این نکته اشاره می شود که هدف از وجوب اطاعت و دوستی و ولایت ایشان، سودی است که نصیب و بهره خود عاشقان و دوستان می شود.

۳-۳- به روز بودن و استفاده از شیوه و ابزار های مختلف

شیوه های تبلیغ و ترویج ارزش ها و معارف دینی با توجه به ابزار های روز تغییر می کند. اگر تا دیروز روش و شیوه آموزشی و پرورشی دینی افراد جامعه منحصر در شیوه های شنیدنی و خوانشی بود، امروزه با گسترش فن آوری و ابزارهای جدید و نوین می توان بلکه می بایست از دیگر فن آوری های روز در راستای این هدف بهره گرفت و به شیوه های و روش های گذشته و پیشین بسنده نکرد.

۳-۳-۱- بهره گیری از عامل خانواده

اولین و مهم ترین پایگاه یادگیری، کانون خانواده است؛ خمیرمایه شخصیت انسان در خانواده تکوین می یابد و نگرش ها، رغبتها، رفتار های خوشایند و ناخوشایند به پدیده های مختلف از خانه سرچشمه می گیرد!

جان لاک فیلسوف انگلیسی می گوید: کودک از دوران کودکی باید تصورات دقیق و صحیحی از خداوندی داشته باشد که نسبت به ما مهربان است و همه نیاز های ما را برآورده می سازد و لطف و نیکی می کند. هرگز نباید از خدا و موجودات ناشناخته بترسد. کودک و نوجوان به علت این که خدا نسبت به او مهربان است، خدا را دوست خواهد داشت و به زودی یاد خواهد گرفت که دست نیاز به سوی او دراز کند.^۲

۱ افروز، غلامعلی، فصلنامه روانشناسی و دین، شماره ۱۲، ص ۳۴.

۲ همان.

اگر پدر و مادر نگرش مثبتی نسبت به مساجد داشته باشند و آموزش دین فرزندان خود را به عنوان یک وظیفه اساسی تلقی کنند، به طور قطع اینگونه برخورد تأثیر زیادی در رفتار کودک و نوجوان خواهد داشت. حضور مرتب پدر و مادر در مساجد، باعث تقویت رویکرد مسجدگرایی در عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان می شود.

۳-۲- جذب از طریق گروه همسالان

استفاده از گروه همسالان از مهم ترین راهکارهایی جذب و جلب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد است؛ بهره گیری از روش تبلیغات و استفاده از گروه همسالان و تأثیرگذاری در میان ایشان به ویژه رهبران گروه همسالان بقیه افراد گروه را به مسجد می کشاند. می دانیم که در دوره نوجوانی دوستی ها محدود به گروه چند نفره است که ارتباط بسیار صمیمی با یک دیگر دارند. گروه همسالان و دوستان به عنوان مهم ترین منبع اطلاعاتی نوجوان به شمار می آید.

مدیریت مساجد برای آن که بتواند تعامل آسان تر و ارتباط منطقی و معقولی با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان برقرار کنند، باید به گروه سازی بپردازد و با استفاده از شرایط و مقتضیات سنی، گروه های همسال با تنوع کارکردها ایجاد کند؛ از این رو، تشکیل گروه های کوچک هم فکر مانند گروه های هم خوانی قرآن، تواشیح، گروه هنری، خطاطی و مانند آن می تواند مفید باشد. از آنجا که طرز نگرش دوستان و گروه همسالان نسبت به نماز و مسجد و ارزش های دینی، در واگرایی یا روگرایی آنان نقش مهمی دارد؛ هرگاه ارزش های دینی میان گروه قوی باشد، احتمال گرایش فرد به مسجد و ارزش های دینی نیز تشدید می شود. اهمیت دادن به نظر گروه هر چند که گاه حالت افراطی می گیرد؛ ولی در میان عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان امری طبیعی است و کمترین توجه به استقلال رای فردی در میان عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان نسبت به جمع و گروه دیده می شود. با توجه به این امر طبیعی در عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان می بایست در انتخاب دوستان و گروه در این دوره توجه بیشتری از سوی اولیا و مربیان انجام پذیرد. رفت و آمدهای خانواده با خانواده های ارزشی می تواند ارتباط را با گروهی از همسالان را فراهم آورد که از ارزش های دینی برخوردارند. نتیجه این می شود که هرچه گروه همسالان از ارزش ها و هنجارهای دینی پیروی کنند، فرد نیز بر پایه آن به سوی هنجارهای دینی و ارزش کشیده می شود.

یکی از ضروریترین و بدیهیترین روش جذب و تأثیر تشکیل گروه های همسالان است که می تواند از سوی مدیریت مساجد انجام پذیرد. برای دستیابی به این مهم دو مرحله را باید در نظر گرفت:

۳-۳-۲-۱ - مرحله شناسایی

در مرحله اول چند کار باید انجام پذیرد:

۱. شناسایی گروه های موجود و بررسی زمینه های نفوذ، تعامل و جذب آنان به مسجد و ارزش های دینی.
۲. شناسایی اهداف و انگیزه های تشکیل گروه؛ زیرا هر یک از گروه های همسالان به هدف خاصی شکل می گیرد، مانند گروه های کوهنوردی، رزمی، کتابخوانی، ورزشی، هنری.
۳. شناسایی محور های اولویتدار گروه.
۴. شناسایی محور های حساسیت زا و چالش برانگیز گروه.
۵. شناسایی تفکرات و نگرش های غالب گروه.
۶. شناسایی اعضای گروه.
۷. شناسایی رهبر گروه.

۳-۳-۲-۲ - مرحله نفوذ و جذب

پس از آنکه گروه ها را شناسایی کردیم، در مرحله دوم یعنی مرحله جذب و نفوذ نیز فعالیت های زیر صورت می پذیرد:

۱. ارتباط با رهبر گروه و تعامل سازنده و مثبت با او.
۲. تغییر نگرش رهبر با استفاده از الگو و مدل تغییر روش در نگرش ها.
۳. برنامه ریزی در جهت ایجاد ارتباط میان رهبر و مسجد.
۴. نفوذ آرام برای هدایت گروه به سوی مسجد.
۵. حفظ و پشتیبانی از گروه پس از موفقیت با اجرای برنامه جدید و متنوع.
۶. تشکیل گروه های همسالان با توجه به انگیزه های مذهبی مانند گروه تواشیح، گروه قرائت، گروه روزنامه نگاران جوان، گروه داستان نویسان دینی.
۷. اختصاص مکان های خاص برای گروه های مسجدی.

۳-۴- واگذاری نقش و مسئولیت به عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان

یکی از راه های جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان واگذاری نقش به آنان است. از این رو، نقش آفرینی را به عنوان یک از روش های جذب مورد توجه قرار می دهیم. عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان روحیه خاصی دارند که ستایش خواهی و جلب توجه دیگران دو دسته از خواسته های عاطفی آنان را شکل می بخشد. اینگونه از اقدامات در سطح معقول و منطقی، سبب ایجاد در رقابت سالم و سازنده میان کودکان، نوجوانان و جوانان و جامعه پذیری آنان می شود. به عنوان نمونه نظر خواهی از عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و اهمیت دادن به نظریات در صورت امکان اجرا، سبب باور پذیری و احساس شخصیت در کودکان، نوجوانان و جوانان می شود. آنان از این که می بینند به نظر آنان در تصمیم گیری های مسجد توجه می شود، خوشحالند.

برخی از کار های مسجد را می توان به طور کلی یا جزئی به کودکان، نوجوانان و جوانان واگذار نمود. این اقدام با روحیه پرشور و نشاط کودکان، نوجوانان و جوانان تناسب دارد و سبب ایجاد وابستگی به مسجد در کودکان، نوجوانان و جوانان می شود.

۳-۵- فضاسازی عمومی

فضای عمومی کشور را باید برای حضور در مسجد آماده ساخت. به نظر استاد شهید مرتضی مطهری حضور در جمع، مشوق انسان است. حتی بزرگترها نیز در حضور جمع، رویکرد مثبت تری به عبادت به عنوان یک عمل جمعی خواهند داشت؛ از این رو، همراهی بزرگترها مشوق مهمی برای حضور عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و موجب می شود تا بچه ها با مساجد و معابد آشنا شوند!

هدف از فضاسازی عمومی، عادت سازی مثبت است. وقتی انسان عملی را به طور مستمر تکرار کند به تدریج با آن خو می گیرد و حالتی در نفس به وجود می آید که در اصطلاح عادت نامیده می شود. کودک و نوجوان با کسب عادت به عبادت همواره در جهت اهداف جامعه حرکت خواهد کرد و رفتار

نابهنجاری نسبت به دین و ارزش های دینی و آیین های آن بروز و ظهور نمی دهد، بلکه همواره می کوشد تا با حضور در مساجد و جمع مؤمنان خود از فواید و آثار عاطفی و معنوی آن بهره برد.

برای فضا سازی می توان از شیوه های ذیل استفاده نمود:

۱- ایجاد احساس خوشایند نسبت به نماز:

اولین گام این است که تلاش کنیم تا نوجوان احساس خوشایندی نسبت به نماز پیدا کند؛ زیرا اگر احساس خوبی به نماز داشته باشد، خود به دنبال کسب اطلاعات و شناخت بیشتر نسبت به آن برمی آید و به ایجاد گرایش مثبت و به جای آوردن نماز در او منجر خواهد شد.

۲- بیان خاطره های زیبا در اهمیت و عظمت نماز:

در مناسبت های مختلف از خاطرات زیبا و اثربخش نماز که خود تجربه کرده و یا از دیگران شنیده و یا خوانده ایم برای فرزندانمان نقل نماییم. مثلاً برخورد حضرت امام خمینی قدس سره با اطرافیان در بیمارستان که به علت استفاده از داروی مسکن و آرامبخش او را برای اقامه نماز از خواب بیدار نکردند. برخورد شهید رجایی که هنگام اذان و نماز، غذا آوردند، و ایشان گفت: عهد کرده ام هیچ وقت قبل از نماز، ناهار نخورم و... . شیوه نماز خواندن شهید مطهری که هیچگاه با لباس خانه نماز نمی خواند حتی نماز صبح و... .

۳- روش های رغبت برانگیز

باید از روش هایی استفاده نماییم که مطابق رغبتها و انگیزه های خود آگاهانه و درونی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان باشد از به کارگیری جبر و فشار در فرزندان برای انجام فریضه نماز اکیدا پرهیز کنیم.

۴- استفاده از الگوهای رفتاری

همانند سازی با الگوی محبوب امری طبیعی و فطری است، مشاهده والدین، دوستان، نزدیکان، خویشان و دیگر الگوها در حین اقامه نماز، اثر خوشایندی در جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان

و جوانان به فریضه های مهم دینی همانند نماز خواهد داشت. از این رو، ضمن تعظیم و تکریم نماز از جانب پدران و مادران خصوصا در سفر، میهمانی، مجالس عروسی، اردو و مانند آنها زمینه دیدار فرزندانمان با الگوهای محبوب را فراهم آوریم.

SCC.ir

فصل چهارم:

ایجاد انس از طریق ساخت و مدیریت مسجد

مسجد، قلب جامعه اسلامی و مهم ترین پایگاه فرهنگی و سیاسی حکومت دینی است. از این رو، روایات با تعبیرهای بلندی، مانند: خانه خدا، نشست گاه پیامبران، سرای هر پروا پیشه، بهترین مکان ها و باغ بهشتی، مسلمانان را به برقراری ارتباط با این کانون دل ها دعوت می کنند و به گسترش بهره گیری از برکات مادی و معنوی مسجد، تشویق می نمایند.

اگر بخواهیم جوانان با مسجد و نماز جماعت انس بگیرند نیازمند مساجد فعال هستیم. مسجد فعال مسجدی است که از خصوصیات زیر برخوردار باشد:

۱- حضور گسترده و چشمگیر مؤمنان و نمازگزاران در مسجد اولین نشانه یک مسجد فعال است. حضور گسترده مردم، جلوه عملی مسجدی فعال و پویا است.

۲- امام جماعتی فعال، پرجاذبه و خوش برخورد داشته باشد و مقبولیت اجتماعی خوبی داشته باشد. این یک عامل مهم جهت جذب مردم به مسجد محسوب می شود.

۳- فعال بودن مراکز فرهنگی مسجد از قبیل کانون های فرهنگی و کتابخانه می تواند نقش مهمی در فعال نمودن یک مسجد داشته باشد.

۴- برخوردار بودن مسجد از برنامه های تبلیغی و آموزشی مناسب یکی از محورهای فعال بودن مسجد محسوب می شود.

مسجد و ویژگی های آن می تواند عامل جذابی به منظور گرایش عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به آن باشد. این ویژگی ها و خصوصیات عبارتند از:

۴-۱- معماری مسجد

هر چند در روایات اسلامی، چیزی با عنوان نظام معماری مسجد دیده نمی شود، و می توان گفت چگونگی معماری ساختمان مسجد، بستگی به نیاز و شرایط زمان و مکان دارد؛ اما با تأمل در رهنمودهای پیشوایان دینی، چند نکته را می توان به عنوان اصول فرهنگ معماری اسلامی مسجد، از آنها برداشت کرد:

۴-۲- پیش بینی ظرفیت مورد نیاز آیندگان

نخستین نکته ای که در برخی از روایات به آن اشاره شده ، این است که در ساختن مسجد ، نباید تنها نیاز فعلی مردم را در نظر گرفت ؛ بلکه باید حتی الامکان ، نیاز آیندگان را نیز مد نظر داشت تا کمتر نیاز به تخریب آن برای توسعه پدید آید ، چنان که روایت شده است :

إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَتَى عَلَى قَوْمٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَهُمْ يَبْنُونَ
مَسْجِدًا لَهُمْ ، فَقَالَ : أَوْسِعُوهُ تَمْلُؤُهُ^۱

پیامبر خدا ، بر گروهی از انصار که برای خود مسجدی می ساختند ، وارد شد و فرمود :
وسیع و جادار بنایش کنید که [در آینده] آن را پُر خواهید کرد .

۴-۳- رعایت سادگی

روایاتی که مسجدسازی پیامبر خدا را توصیف می کنند^۲ یا از آراستن مسجد با طلا و نقاشی نهی می کنند^۳ ، در واقع ، به لزوم رعایت اصل سادگی در معماری مسجد ، اشاره دارند . به دیگر سخن ، بهره گیری از هنر در معماری مسجد ، اگر صرفاً برای ایجاد جاذبه ظاهری باشد و با فلسفه پایه گذاری مسجد همسو نباشد ، نکوهیده است .

۴-۴- ناپسند بودن تقلید از معابد غیر مسلمانان

اصولاً تشبّه به غیر مسلمانان ، به دلیل آثار سوء روانی و اجتماعی آن ، از نظر اسلام همواره ممنوع است ، چنان که از امام علی علیه السلام روایت شده :

قُلْ مَنْ تَشَبَهَ بِقَوْمٍ إِلَّا أَوْشَكَ أَنْ يَكُونَ مِنْهُمْ^۴

۱ السنن الکبری : ج ۲ ص ۶۱۶ ح ۴۳۰۶ ، التاریخ الکبیر : ج ۷ ص ۲۲۶ الرقم ۹۷۲ ، المعجم الکبیر : ج ۱۹ ص ۹۳ ح ۱۸۰ عن کعب بن مالک ، مسند الطیالسی : ص ۸۴ ح ۶۰۵ ، کنز العمال : ج ۷ ص ۶۵۸ ح ۲۰۷۸۰ .

۲ الکافی : ج ۳ ص ۲۹۵ ح ۱ ، تهذیب الأحکام : ج ۳ ص ۲۶۲ ح ۷۳۸ ، معانی الأخبار : ص ۱۹۵ نحوه کلها عن عبد الله بن سنان ، بحار الأنوار : ج ۸۴ ص ۱۰ ح ۸۵ .

۳ عیون الأخبار لابن قتیبة : ج ۲ ص ۲۶۴

۴ نهج البلاغه ، حکمت ۲۰۷ . نیز ر . ک : میزان الحکمه با ترجمه فارسی : ج ۵ ص ۴۷۵ (مانندسازی و تقلید)

کسی که خود را شبیه مردمی سازد، جز به ندرت، در آستانه آن قرار می گیرد که از آنان باشد.

این فرهنگ اسلامی است که با جلوه قرار دادن مساجد و نوع ابنیه و به تعبیری پوشش آنها به مسلمین الگو می دهد که آنان باید چگونه بپوشند و چگونه رفتار نمایند؛ تبعیت از فرهنگ های غیر اسلامی فارغ از تفاوت ها و شباهت ها، مورد نهی اسلام است و ثمره این رفتار را نزدیک شدن به صاحبان آن فرهنگ ها می داند که موجب گمراهی و انحراف از مسیر حق و دین مبین اسلام است. اینجا نیز مشاهده می شود که فرهنگ ساخت و بناء مساجد در حال حاضر به سمت غلطی سوق یافته است که باید با توجه به روایات معصومین ع به مسیر صحیح باز گردیم.

اما در خصوص معماری مسجد، از برخی روایاتی که از کنگره سازی در مساجد نهی کرده اند، چنین بر می آید که دلیل این نهی، همانند شدن مسجد به معابد یهود و نصارا است. از پیامبر خدا روایت شده که فرمود:

أَرَأَيْكُمْ سَتُشْرَفُونَ مَسَاجِدَكُمْ بَعْدِي كَمَا شَرَّفَتِ الْيَهُودُ كَنَائِسَهُمْ، وَ كَمَا شَرَّفَتِ النَّصَارَى بَيْعَتَهُمْ

می بینم شما را که پس از من، مسجدهایتان را کنگره دار می سازید، همان گونه که یهود، کنیسه های خود را و مسیحیان، کلیساهایشان را کنگره دار می سازند.

همچنین در روایت دیگری در بیان سیره امام علی علیه السلام آمده که محراب های خاصی را که شبیه قربانگاه های یهود بود، از بین می برد^۲:

كَانَ يَكْسِرُ الْمَحَارِبَ إِذَا رَأَاهَا فِي الْمَسَاجِدِ، وَ يَقُولُ: كَأَنَّهَا مَذَابِحُ الْيَهُودِ^۳

۱ سنن ابن ماجه: ج ۱ ص ۲۴۴ ح ۷۴۰ عن ابن عباس / كنز العمال: ج ۷ ص ۶۶۷ ح ۲۰۸۲۳.

۲ روشن است که این دسته روایات؛ محراب های کنونی که با ایجاد اثر اندکی و همراه با کمی فرورفتگی در دیوار می باشد و از آن برای تعیین قبله استفاده می شود، را شامل نمی شود. فقها نیز این گونه محراب را مکروه نمی دانند. / جواهر الکلام، ج ۱۴، ص ۱۱۰.

۳ التهذيب، ج ۳، ص ۲۵۳، ح ۱۶. سند شیخ طوسی به محمد بن احمد بن یحیی در صفحه ۷۳ ذکر شد. / شیخ صدوق این روایت را در علل الشرایع: از پدرش و او از سعد بن عبدالله از احمد بن محمد بن عیسی از محمد بن یحیی الخزار از طلحة بن زید... نقل می کند. / من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۳۶، ح ۷۰۷ / وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۲۳۷، ح ۶۴۳۶ / بحار الأنوار، ج ۸۰، ص ۳۵۲.

امیر مؤمنان محرابها [یی را که شبیه قربانگاه بود] از بین می برد و می فرمود: اینها مثل قربانگاههای بهودیان است.

بدیهی است که تفاوتی میان یهود و نصارا با سایر فرق غیرمسلمان، در نکوهیده بودن تقلید از معابد آنان نیست.

۴-۵- مناسب سازی و زیباسازی مساجد

مسئولان ذیربط در عصر کنونی باید در احداث مساجد تا حد زیادی مداخله کنند، انتخاب محل احداث نقشه‌ی مورد نظر، امکانات و فضای سبز آن و ... باید حساب شده و از روی اصول باشد؛ احداث مسجد در کوچه و پس کوچه‌ها و با مساحت کم، بدون دیگر امکانات سوت و کور است و رغبتی در دل عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و ناآشنایان به مسجد ایجاد نخواهد کرد. مسجد و نمازخانه باید احساسات و خاطره‌های زیبا و به یاد ماندنی را برای همه به ویژه نوجوانان و جوانان تداعی کند. لذا باید تدابیری اتخاذ شود که عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان، مسجد را محل آرامش بخش، زیبا و دوست داشتنی بدانند تا با انگیزه و علاقمندی بیشتر به آن روی آورند. استفاده از ظرفتهای خاص معماری زیبای سنتی ایرانی - اسلامی در فضای درونی و بیرونی مساجد با توجه به روحیه زیبایسند کودکان، نوجوانان و جوانان می تواند احساسات و خاطرات خوشایند را در عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان زنده کند و این خود عاملی برای جذب عموم به سوی مسجد می باشد. جوان زیبایی را می پسندد و با توجه به فطرت پاک خود به سوی آن گرایش پیدا می کند. یکی از ضرورت‌ها، زیبایی مساجد و توجه به روح زیبا شناختی در معماری آن است. این حس زیبا اگر در روح مسجد دیده شود، کودکان، نوجوانان و جوانان از آن استقبال می کنند.

۴-۶- نظافت و پاکیزگی مسجد

تمیزی و پاک بودن از جمله عواملی به شمار می رود که باعث گرویدن عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد و نماز می شود، لذا مسوولان مسجد باید در خصوص غبار روبی، نظافت منظم روزانه یا هفتگی، شستن فرش‌ها و عطر افشانی اقدام کنند. نظافت دستشویی، ایجاد امکانات بهداشتی نظیر صابون، مایع ضد عفونی کننده، آب گرم در زمستان‌ها و شستشوی مرتب و منظم محیط دستشویی‌ها و به کار بردن خوشبو کننده‌های مناسب از ضروریات مساجد است.

۴-۷- وسایل صوتی، گرمازا و سرمازا

مسائل ناخوشایندی مثل نامناسب بودن صدای بلند گوها، سرد یا گرم بودن بیش از حد مسجد، تنظیم نامناسب نور در مسجد و دیگر عواملی از این قبیل باعث ایجاد سابقه‌ی ذهنی منفی در اذهان افرادی که به مسجد می‌روند، شده و موجبات نارضایتی و گریز عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از مسجد است. رفع این مشکل مدیریت مدبرانه هیأت امنای مسجد و افراد اداره کننده امورات و مناسبتهای مسجد را می‌طلبد.

۴-۸- تصمیم‌گیری متمرکز

مؤمنان و نمازگزاران و مسوولان مربوط می‌توانند به منظور تنظیم برنامه‌ها و امور مساجد و جلوگیری از پراکندگی و تعدد تصمیم‌گیری‌ها، با انتخاب تعدادی از افراد جوان و متعهد و حتی المقدور متخصص، همچنین ریش سفیدان با نظارت امام جماعت در قالب هیأت امناء، امور مساجد را با صلابت و برنامه‌ریزی منسجم اداره کنند.

۴-۹- ایجاد امکانات فرهنگی ورزشی

مسوولان و گردانندگان مساجد می‌توانند با تهیه و تخصیص امکانات فرهنگی از قبیل: کتابخانه، کامپیوتر، سالن مطالعه، تشکیل گروه‌های تواشیح، سرود، همخوانی قرآن و تشکیل جلسات آموزش قرآن در دوره‌های گوناگون، کلاس‌های تقویتی رایگان و کلاس‌های آموزشی دیگر، باعث جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد شوند.

۴-۱۰- استفاده از افراد خوش صدا

استفاده از قاریان قرآن و مؤذن‌های مسن و افراد بد صدا در بعضی از اوقات در مساجد باعث دفع عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از مساجد می‌شود. مسوولان مسجد در جهت جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد باید از مؤذنان، قاریان و مداحان خوش صدا، جذاب و جوان استفاده نمایند.

۴-۱۱- نقش و جایگاه بسیج در جذب عموم به مساجد

مهندسی رابطه بسیج و مسجد منوط به فهم این نکته راهبردی است که در بدنه جامعه باید افرادی وجود داشته باشند که از دستاوردهای فرهنگی، سیاسی و اجتماعی جمهوری اسلامی در تمام مقاطع حراست کنند.

به فرمایش امام خمینی (رضوان الله تعالی علیه) مساجد سنگر است و حفظ و حراست از این سنگر بر دوش تفکر بسیجی است. امروز مسجد دارای ارکانی است که در رأس آن امام جماعت است و نقش او در هدایت مسجد اساسی و بسیار مهم است. مسجدی که در آن پایگاه وجود دارد حضور جوانان در این مسجد باشکوه بیشتری برقرار است و نماز جماعت باشکوه تری را شاهد هستیم.

در مساجدی که بسیج وجود ندارد کانون و مرجع فرهنگی دیگری نیز وجود ندارد و مسجد به یک نمازخانه تبدیل شده و هیچ اثرگذاری اجتماعی و فرهنگی نخواهد داشت. از ابتدای انقلاب مسجد محلی برای شکل گیری هر اقدام فرهنگی و انقلابی بوده است و امروز مسجد به بستری برای جمع شدن جوانان و آحاد ملت در قالب بسیج است و نمی توان این نقش مسجد را محدود به یک بازه زمانی خاص دانست. البته تعامل در بین اجزای فرهنگی مسجد خیلی مهم است و این تعامل شکل نمی گیرد مگر با نقش مهمی که امام جماعت در درون مسجد می تواند ایفا کند.

بسیج در یک دوره ای با دور شدن از مسجد برای فراهم کردن یک فضای کاری مناسب، دچار یک خلأ ارتباطی با مسجد شد و طی این اقدام برخی از پایگاه های بسیج از مسجد فاصله گرفتند، این در حالی است که بسیج و مسجد هیچ گاه نباید از یکدیگر دور شوند تا شاهد تأثیر گذاری مثبت این ارکان باشیم.

در سالهای اخیر در برابر هجمه های جنگ نرم، کار مجموعه بسیج کمرنگ تر نشان داده شده است. این کمرنگ تر شدن به معنای تغییر ماهیت بسیج یا کوتاه آمدن بسیج از اهداف خود نیست بلکه هجمه ها زیاد شده و بسیج علی رغم این هجمه های ناجوانمردانه با قدرت در برابر دشمن ایستاده است. امروز در مجموعه بسیج با این که کار به صورت چهره به چهره است عده زیادی از جوانان مسجدی به مانند جوانان در ابتدای انقلاب شوق حضور در جبهه های جنگ با جریان تکفیری و سلفی را دارند.

بسیج نقش محوری خود را در مسجد دارد باید تا انقلاب حضرت مهدی (عج) این نقش محوری را ایفا کند و آن هم تربیت نیروهای انقلابی و ایجاد و تثبیت روحیه و تفکر جهادی است.

۴-۱۲- گزینش هیأت امنای مسجد و نظارت بر عملکرد آنها

پیشبرد امور مسجد و آبادانی آن، هم به لحاظ معنوی و هم به لحاظ مادی، اشتراک مساعی و همت والای اعضای هیأت امنای را می طلبد، آنان می توانند با همفکری و همدلی، از عهده ی این وظیفه شرعی و داوطلبانه به خوبی بر آیند و ذخیره ای برای آخرت خود بردارند؛ خصوصیات ضروری که می باید این افراد داشته باشند، به شرح ذیل است:

ویژگیهای هیأت امنای موفق در جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد :

۱. اعضای هیأت امنای مسجد می باید در ادای وظایف خود جدیت داشته باشند و مصمم حرکت کنند، در غیر این صورت اختلال در امور مسجد پیش می آید.

۲. به نظر می رسد که امور مسجد می باید به تناسب سن، تخصص، علاقه و دیگر عوامل شخصی اعضای آن هیأت امنای تقسیم شود تا فشار کار بر دوش فرد یا افراد معینی نباشد؛ از طرف دیگر این اعضا می توانند از افراد غیر عضو که علاقه به کار دارند کمک بجویند تا در تسریع کار مؤثر باشند، مراعات مجموعه ی امور یاد شده باعث بروز حرکتی منسجم در امور مساجد می شود که برای افراد مرتبط بامسجد و خصوصاً عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان دلپذیر خواهد بود.

۳. افرادی که در قالب عضو هیأت امنای مسجد به کار مشغول می شوند باید در برابر مسؤلیت پذیرفته شده علاقه داشته باشند و از نیت غیر تقرب الی الله پرهیز کنند تا بتوانند بدون هیچ گونه دلسردی فعالیت کنند.

۴. پیشرفت و بهبود کیفیت فعالیت های مساجد تا حد زیادی بستگی به مسائل مالی دارد؛ اعضای گرداننده ی مساجد باید در این خصوص فکر اساسی کنند و مخارج متفاوت مسجد را در نظر بگیرند و به تناسب آن بودجه ی لازم را جذب کنند و از طرفی به مخارج معمولی مسجد از قبیل آب، برق و گاز اکتفا نکنند و هزینه ی جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را نیز به صورت مسأله ای مهم محسوب دارند و در ردیف هزینه های خود بگنجانند و از طرف

دیگر به روش سنتی جمع آوری پول در مسجد اکتفا نکنند، بلکه با کمک گرفتن از افراد متمکن و خیر، جمع آوری منظم ماهیانه‌ی وجوهای نقدی از منازل و عرضه‌ی قبض، در نظر گرفتن منابع در آمد از قبیل خرید مغازه و اجاره دادن آن، مشارکت‌های اقتصادی و غیره، مشکلات مالی مسجد را رفع کنند.

۵. بیان حرمت و احترام مسجد می‌تواند جنبه‌ی معنوی آن را تقویت کند و این ذهنیت را که صرفاً مسجد به مجلس ختم و امثال آن منحصر است، محو کند، این جلسات به صورت رسمی و غیر رسمی و همچنین به شکل فردی یا جمعی می‌تواند در موقع مناسبی انجام شود.

۶. توجه کردن به عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و سرمایه‌گذاری برای آنها نیز از امور مهمی است که مسوولان و گردانندگان مسجد باید به آن عنایت داشته باشند. گرداندن مسجد و اداره‌ی امور آن نباید به شکل سنتی باشد، یعنی به شکلی که گاهی اوقات مشاهده می‌شود. اکثر کودکان و نوجوانان را به دلیل شلوغ کردن، حرف زدن و غیره از مسجد بیرون می‌کنند، یا نسبت به آنان بد رفتاری می‌شود، باید توجه داشته باشیم که این نوع برخورد با آنها سابقه‌ی بدی در اذهانشان باقی می‌گذارد. این نکته بسیار دیده شده است که با بی‌حرمتی به یک شخص، او از مسجد رویگردان شده، نه تنها از حضور در مسجد امتناع می‌کند، بلکه به دلیل نوع رفتاری که با او شده است به اسلام نگاه بدبینانه پیدا می‌کند و این معضلی است که در سالهای اخیر، بسیار مشاهده می‌شود.

بسیاری از دست‌اندرکاران کانونهای فرهنگی و مذهبی مساجد بدون توجه به روحیات و اقتضائات سنی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به واکنشهای تند و افراطی دست می‌زنند و چه بسا با یک برخورد ناسنجیده و حتی آمرانه جوان را برای همیشه از مساجد دور می‌کنند.

۷. برای رفع مشکلات روزمره‌ی مساجد و تقلیل هزینه‌های آن می‌توان از افرادی که در شغل‌های گوناگون مهارت دارند، استفاده کرد و در مواقع لزوم از آنها کمک گرفت. به کارگیری این تخصص‌ها هم در زمینه‌ی امور فنی و حرفه‌ای و اقتصادی و هم در امور فرهنگی و غیرمادی خواهد بود.

SCCcr.ir

فصل پنجم:

ایجاد انس از طریق روحانیون و ائمه جماعات

در گذشته مساجد به عنوان پایگاه های فرهنگی، اجتماعی و حتی اقتصادی به شمار می رفتند و در واقع بستری برای مدیریت و توسعه دین بوده اند، در حال حاضر مساجد احیاء سنتهای دین را دنبال می کند اما باید یک نقش دیگر را نیز در دستور کار خود داشته باشد و آن انتقال و ارتقاء مفاهیم فرهنگی متناسب با شرایط روز است. و این مهم توسط امام جماعت محقق خواهد شد.

امام جماعت نقش کلیدی و محورین در تعمیق و احیای کارکرد مسجد دارد. عاملی که جذابیت ویژه به مساجد می بخشد، در حقیقت وی یکی از عوامل توسعه به حساب می آید.

بی تردید مسجدی می تواند همان مسجد مورد نظر اسلام و پیامبر باشد که یک امام جماعت، با توان مدیریتی بالا، عادل و جامع آن را رهبری کند. براساسی مصداق کامل آنان که مساجد خدا را عمارت می کنند ائمه جماعتی هستند که در ابعاد گوناگون مسجد را گرم و رونق می بخشد. بر همین پایه است که فقیهان مصرف نمودن درآمدهای مربوط به مسجد را برای امام جماعت جایز می شمردند. زیرا آن بخش از اموال مسجد که در این راه هزینه شود در حقیقت برای آبادی رونق و تعمیر مسجد صرف شده است. تعمیری که از عمارت مادی مسجد به مراتب بالاتر و برتر است چه برخورداری مسجد از امام جماعتی که شایسته موجب عمران و آبادی معنوی آن است.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در بیان پاداش امام جماعت می فرماید:

« مَنْ أَمَّ قَوْمًا بِإِذْنِهِمْ وَ هُمْ بِهِ رَا ضُونَ فَاقْتَصَدَ بِهِمْ فِي حُضُورِهِ وَ أَحْسَنَ صَلَاتَهُ بِقِيَامِهِ وَ قِرَاءَتِهِ وَ رُكُوعِهِ وَ سُجُودِهِ وَ قُعُودِهِ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ الْقَوْمِ وَ لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْءٌ »^۱

هر کس امامت جمعی را با اجازه خودشان به عهده بگیرد و آنان به امامت او راضی باشند و وی در حضور به جماعت، رعایت نماید (و به موقع حاضر شود) و نماز را از حیث قیام، قرائت، رکوع، سجود و نشستن نیکو انجام دهد؛ پس برای او مانند ثواب نماز همه مأمومین خواهد بود، بی آنکه از اجر آنان چیزی کاسته شود.

همچنین می فرماید:

بحار الأنوار: جلد ۸۵ صفحه ۸، حدیث ۱۱.

«إِنَّ اللَّهَ وَعَدَ أَنْ يَدْخِلَ الْجَنَّةَ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ بغيرِ حِسَابٍ وَ يَشْفَعُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ فِي ثَمَانِينَ أَلْفًا الْمُؤَدَّنُ وَالْإِمَامُ وَ رَجُلٌ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ فَيَصَلِّي فِي الْجَمَاعَةِ»؛^۱

خداوند متعال وعده داده است که سه نفر را بدون حساب وارد بهشت نماید و هر یک از آنها شفاعت هشتاد هزار را بنماید؛ مؤذن و امام جماعت و کسی که وضو بگیرد و وارد مسجد شود و در جماعت نماز بخواند.

علامه طباطبایی در بحث روایی ذیل آیه «اقیموا وجوهکم عند کل مسجد» نقل می کند که منظور «ائمہ» می باشند و توضیح می دهد که مراد از ائمہ، امامان جماعت هستند. ایشان در ادامه بحث روایی اضافه می کند که منظور از «خداوازینتکم عند کل مسجد» نیز «ائمہ» می باشند فلذاست که جلو انداختن امام جماعت، زینت نماز است و بسیار پسندیده و مستحب است که برگزیدگان و خوبان جامعه برای امامت انتخاب شوند.^۲

ابن خلدون امامت جماعت و پیش نمازی را از شئون امامت بزرگ یا خلافت اسلامی به حساب می آورد: « باید دانست که کلیه مناصب شرعی دینی، مانند نماز (پیشنمازی) و فتوی و قضا یا داوری و جهاد و محتسبی در زیر عنوان امامت بزرگ یا خلافت مندرج است، چنان که گویی خلافت به منزله دستگاه رهبری بزرگ و ریشه جامع و کامل است و اینها (یعنی مناصبی را که یاد کردیم) از آن منشعب می شود و داخل در آن است؛ از این رو که خلافت و تصرفات آن به طور عموم ناظر بر همه احوال دینی و دنیوی اسلام است و اجرای احکام شرع درباره امور این جهان و آن جهان مردم می باشد. پیشنمازی این منصب بالاترین مقامات دستگاه خلافت است و برتر از همه مناصب و بخصوص بالاتر از مقام پادشاهی است که هر دو مندرج در خلافت اند.»^۳

حضرت امام خمینی نیز با توجه به نقش مهم مسجد در ابعاد عبادی — سیاسی، نظامی و اجتماعی، وظیفه امام جماعت را بسیار گسترده تر از یک نماز جماعت می دانستند، و لزوم شایستگی و احراز شایستگی امام

مستدرک الوسائل: ۶ صفحه ۴۴۹.

طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۴۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، دارالکتب الاسلامیه، ج ۸، ص ۲۹۱

ابن خلدون (۱۳۸۴)، مساجد در تمدن اسلامی، تهران، نشر رسانش، ص ۴۳-۴۲.

جماعت را مورد تأکید قرار می‌دادند و بر این مسئله تأکید داشتند که استقامت هر مسجد و اهل مسجد بستگی به امام جماعت آن دارد، چرا که گاه عدم شایستگی او، موجب انحراف و دوری جماعتی از مسلمین از مسیر حق می‌شود. آن فقید فرزانه می‌فرمودند:

«استقامت هر مسجدی و اهل هر مسجد به عهده امام مسجد است.»^۱

توجه خاص آن بزرگوار بر لزوم دقت و حساسیت در تعیین و نصب امام جماعت مخصوصاً در مساجد خاص و پرجمعیت تا آنجا بود که حتی در مواردی شخصاً امام جماعت برخی از مساجد را انتخاب و معرفی می‌کردند^۲ که این انتخاب‌ها از دو جهت حائز اهمیت و قابل دقت می‌باشد:

اولاً: تعیین و انتخاب امام جماعت مساجد به قدری مهم و حائز اهمیت است که در بعضی موارد رهبر حکومت اسلامی، شخصاً اقدام می‌فرمودند.

ثانیاً: با توجه به تأکیدات مکرر آن بزرگوار بر نقش سیاسی، اجتماعی و نظامی مسجد، علاوه بر نقش عبادی آن، این مطلب به دست می‌آید که لازم است ائمه جماعات مساجد، افرادی آگاه به زمان و با تأیید علماء انتخاب شوند.^۳

۵-۱- جایگاه ویژه امام جماعت در جذب و دفع

امام جماعت تنها کسی است که تمام اهل مسجد مستقیماً او را مشاهده می‌کنند و می‌شناسند. اودر نظر بسیاری از مردم از سایر افرادی که در مسجد کار می‌کنند بالاتر است. کسانی که یک بار برای همیشه در نماز جماعت مسجد شرکت می‌کنند اولین و آخرین کسی را که در مسجد با یک مسئولیت خاص می‌شناسند امام جماعت است.

کسانی که برای اولین بار به مسجد می‌آیند اولین شخصی را که درک می‌کنند امام جماعت است. بنابراین امام جماعت مسئولیت سنگین، بی‌بدیل و فرصت غیر قابل جبرانی برای جذب مردم به نماز جماعت دارد.

^۱ صحیفه امام، ج ۹، ص ۴۷۹.

^۲ جهت آگاهی از نمونه‌هایی از تعیین امام جماعت توسط شخص حضرت امام، به صحیفه نور ج ۲۲ و ۱۹ صفحات ۲۰۵ و ۱۱۴ رجوع شود.

^۳ فجر، محمد مهدی، مقاله جایگاه مسجد از منظر امام خمینی، نشریه حضور، شماره ۵۰.

امام جماعت نقشی فراتر از نماز خواندن در مسجد دارد و او باید هدایت کننده یک جماعت باشد نه فقط امامی برای نماز گزاران چرا که نماز جماعت یک فعالیت اجتماعی، سیاسی و دینی است. امام جماعت در هر مسجد عاملی مهم در پیشرفت و ترقی مسجد به شمار می رود و چنانچه دارای شرایط لازم باشد، تأثیری به سزا در تحولات مثبت در عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و در نتیجه گرایش آنان به مساجد خواهد داشت.

۵-۲- نقش حوزه های علمیّه در تربیت امام جماعت طراز نظام اسلامی

از همان روز ابتدایی که برخی افراد از بدنه جامعه وارد حوزه های علمیّه می شوند باید برای تصدّی امامت جامعه یا جماعت مورد آموزشهای علمی، مهارتی و کاربردی مناسب قرار گیرند و در خصوص مسائل مختلفی مثل کارکرد های مسجد و شیوه های کار با کودکان، نوجوانان و جوانان توجیه شوند.

امام جماعت طراز اسلامی ابتدا باید نیت اصلاح جامعه را داشته باشد و دارای قابلیت های علمی و فرهنگی و مهارتهای مختلف رفتاری و گفتاری باشد بنابر این باید مرحله صیانت نفس و تکمیل شخصیت علمی، معنوی و مهارتی خویش را در حوزه های علمیّه گذرانده باشد و به دنبال کار بر روی دیگران باشد.

امام جماعت طراز اسلامی تربیت شده در حوزه های علمیّه باید چون طیبیان معنوی امت یعنی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت عصمت و طهارت افراد نیازمند را هدایت کند. برخی افراد دچار گرفتگی و مشکلاتی هستند که او باید این مشکلات را بشناسد و با مهربانی و دلسوزی مشکل افراد نیازمند را برطرف کند.

۵-۳- ویژگی های امام جماعت مطلوب

۵-۳-۱- دانش گسترده و توانایی علمی

از عواملی که می تواند در جذابیت امام جماعت مؤثر باشد، توانایی و اندوخته های علمی اوست. امام جماعت باید اهل مطالعه باشد. هم در احکام و مسائل دینی حرف های تازه ای برای گفتن داشته باشد و هم از مطالعات دیگر برخوردار باشد تا مردم خود را محتاج علم او بینند. وقتی مطالعات و اطلاعات او زیاد باشد و با سلیقه های عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان همخوانی داشته باشد و در رفتار و کارهایش خشک نباشد و نیز در مسائل فرهنگی از عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان

همفکری بخواهد و از پیشنهادات آنها در کارها استفاده کند جذب شدن عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد و خود او قطعی است.

مردم به مسجد می آیند تا دین، علم و معنویت کسب کنند و در حل مشکل محله و جامعه اطراف خود سهیم باشند و روحانی مسجد باید در این امور چیزی برای مردم داشته باشد. ممکن است سؤالی از طرف مردم در حیطه ی تخصصی او مطرح شود و او باید با استفاده از معلومات خود در زمینه های مختلف از جمله جامعه شناسی و روان شناسی پاسخ دهد. طبیعتاً قدرت علمی روحانی مسجد باعث اطمینان و اعتماد مردم می شود و آنان نیز همواره سعی می کنند در مواقع لزوم با او ارتباط برقرار سازند و با اطمینان خاطر و طیب نفس با وی معاشر باشند و از کمالات و معلومات او بهره مند شوند. کسی که در مقام تبلیغ کننده قرار می گیرد باید طوری عمل کند که مخاطب و یادگیرنده، منزلت و پایگاه علمی و معنوی او را به عنوان مرجع و منبع مورد اتکاء و اطمینان بپذیرد. بدون فراهم کردن چنین شرایطی و بدون توجه به میزان اقتدار معنوی، نه قدرت سیاسی و فیزیکی، امکان تأثیرگذاری بر مخاطب بسیار ضعیف و ناپایدار خواهد بود.

شناخت علمی و آگاهی روحانی، اعتماد و اطمینان را در عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان تقویت می کند و زمینه ارتباط عاطفی و روانی با او را نیز فراهم می آورد. به این معنا که دانش کافی روحانی موجب می شود تا عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان برای پاسخگویی از مرجعیت مطمئن برخوردار شوند و مرجعیت پاسخگویی روحانی در میان عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان تثبیت گردد.

نباید از پرسشگری افراد خسته شد یا برآشفته بلکه باید توان پاسخگویی به پرسش و شبهات عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را افزایش داد زیرا ناتوانی از پاسخگویی به این پرسش ها و شبهات و دیگر کنجکاوی های مردم، اعتماد آنان را سلب می کند.

۵-۳-۲- ثبات و نظم امام جماعت

شناخت، عاملی مهم برای ایجاد ارتباط است؛ هر کسی و لو در سال های میان سالی و پیری برای ورود به مکان یا جمعی ناشناخته با نوعی حجب و حیا رو به رو است به همین جهت ثبات امام جماعت آثار زیادی

دارد؛ آشنایی امام جماعت نسبت به محیط و ارتباط آسان مخاطبان با او از آن جمله است؛ زیرا وقتی امام جماعت در محله و مسجدی مستقر شود، او برای مردم و مردم برای او آشنا به شمار می آیند. شناخت خصوصیات و اوضاع خاص هر محل و اهالی آن باعث می شود که وی تصمیم مقتضی اتخاذ کند و در راه اجرای آن گام بردارد که ثابت بودن امام جماعت در مسجد محل این مسأله را عملی می سازد. این مسئله نسبت به کودکان، نوجوانان و جوانان که می کوشند تا خود را در جمع و جامعه جا دهند، از اهمیت بیشتری برخوردار است. افزون بر ثبات، امام جماعت می بایست نظم را در درجه نخست اهمیت قرار دهد.^۱

بنابراین ضروری است که در همه کارها مربوط به مسجد نظم و انضباط را مراعات کند. نماز را در وقت خود به پا دارد و زمان بندی را در سخنرانی و ارشاد مردم رعایت کند و با توجه به وضعیت و شرایط زمان و مکان به بیان مطالب پردازد و از ذکر مطالب تکراری و طولانی خودداری ورزد.

ضرورت دارد که امام جماعت در کلیه ی کارهای مربوط به مسجد نظم و انضباط را مراعات کند، به موقع به مسجد بیاید، نماز را اقامه کند و اوقات سخنرانی و ارشاد مردم را تنظیم و با توجه به حال حضار مطالب خود را بیان کند و از ذکر مطالب اضافی و اطاله ی کلام خودداری ورزد.

امام جماعت باید حداکثر بعد از پایان پخش اذان حتما در مسجد حضور داشته باشد. اگر امام جماعت دیرتر از همه به مسجد بیاید (که متأسفانه در بعضی موارد اینگونه است) از جاذبه مسجد کم میشود.

اگرچه در موقع اذان و قبل از شروع نماز جماعت به ظاهر امام جماعت کار خاصی ندارد ولی همین حضور و نشستن امام جماعت بر سر سجاده تا تمام شدن اذان تأثیر به سزایی در جذب و تشویق نمازگزاران دارد. مردم معمولاً نمازهایی را که دیر شروع می شود و یا خیلی طولانی می گردد دوست ندارند.

بهتر است او بین دو نماز صحبت نکند. یا اگر صحبت میکند صحبتی یک دقیقه ای ارائه کند. نماز خواندن کند یا تند یا کشدار کردن آداب و امور مسجد می تواند به حضور مردم آسیب بزند.

^۱ امیرمؤمنان علی علیه السلام می فرماید: اوصیکم بتقوی الله و نظم امرکم نهج البلاغه (للصبحی صالح)، ص: ۴۲۲

۵-۳-۳- ارتباط و دوستی با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان

امام جماعت نقشی فراتر از نماز خواندن در مسجد دارد. او باید بداند مأمومین چه کسانی هستند و چه نگرشها و گرایشهایی دارند. امام جماعت برای این منظور باید با اهل مسجد ارتباط برقرار کند. چه بسا که این ارتباط تعداد مراجعین به مسجد را برای اقامه نماز جماعت بیشتر کند و آنها را از نظر اعتقادی محکم تر و در مسائل شرعی جدی تر نماید. امام جماعت باید هدایت کننده یک جماعت باشد نه فقط امامی برای نماز گزاران چرا که نماز جماعت یک فعالیت اجتماعی، سیاسی و دینی است.

اگر امام جماعت با افراد فعال در مسجد روابط صمیمی داشته باشد به همان نسبت در ایجاد فرهنگ نماز و جذب افراد موفق تر است. به عبارتی حضورش در بین افراد نماز گزار و افراد فعال می تواند موجب شناختش از نیازهای روحی و عاطفی و حتی نیازهای مادی افراد حاضر در نماز باشد.

مردمی بودن امام جماعت و برخورد مناسب موجب جذب شدن افراد و ایجاد علاقه عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به نماز جماعت می شود.

اگر امام جماعت بتواند از افراد موثر و شاخص در میان جوانان و پیران و فرهنگیان و بازاریان و پزشکان به مسجد دعوت و جذب کند می تواند از حضور آنان در مسجد برای ایجاد جاذبه در دیگران و نیز رفع مشکلات برخی از مردم بهره ببرد.

اگر مسجد عمدتاً برای مجالس ترحیم باشد که متأسفانه فرهنگ دینی و معنویت و آموزش دینی در آنها جایی ندارد و صرفاً برای گرمی داشت مردگان و عرض تسلیت به زندگان است و در این وسط هم پولی نصیب خادم و آبدارچی و قاری و واعظ می شود و گذران زندگی محور است تا حفظ دین و معنویت و مذهب و قرآن در این صورت مخاطبان ثابت و تاثیر گذاری و جاذبه دینی اش را از دست خواهد داد.

امام جماعت مسجد با کنار گذاشتن بعضی از تشریفات و حریم های غیر ضروری میان خود و عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان، دل نماز گزاران را به سوی خود و مدیریت مسجد جلب نماید. ارتباط و نشست های دو ستانه و هم نشینی با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان تأثیر مثبتی در جلب

و گرایش آنان دارد. روانشناسان بر این باورند که نخستین امری که بر اثر پیوند های معنوی یا معنایی دوستی می شکفتد، محبت است و محبت زیر بنای هر امر مستقل و فراگیری است^۱.

در بیش تر مناطق، خیرینی وجود دارند که می توان با کمک آنان، جوانان موفق مسجدی در رشته های مختلف و نیز جوانان و عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان ی که در طول سال، حضور بیش تری در مسجد دارند را مورد تشویق قرار داد. همچنین احوالپرسی و آشنایی با تازه واردان، بسیار ثمربخش است.

امام جماعت می تواند هر چند وقت یکبار، از جوانها برای شرکت در نماز جماعت تشکر کند. با احترام گذاشتن به جوان و نوجوان می توان آنها را در نظر خودشان مهم جلوه داد تا باز هم این کار مهم را تکرار کنند.

یکی از مصادیق احترام به عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را می توان مشارکت دادن آنها در صف اول جماعت دانست. متأسفانه در بیشتر مساجد صف اول مخصوص پیر مرد هاست .

مسئولیت دادن به عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در فعالیتهای مسجد، راه اندازی اردوهای یک روزه یا چند روزه با هزینه شرکت کنندگان و یا کمک خیرین، برگزاری مسابقات فرهنگی هنری و ... نیز در جذب آنان بسیار مؤثر است.

جذب جوانها به مسجد از سنین پایین تر راحت تر و پایدار تر است. هر امام جماعتی باید بداند که انس دادن بچه ها به مسجد و دوست کردن بچه ها با خدا هم بهترین مسیر تربیت وهم مانع بزرگ آسیب های فرهنگی و دینی در ادامه زندگی آنان خواهد بود. به این منظور امام جماعت باید به گونه ای عمل کند که در مسجد به کودکان خوش بگذرد و تجربه حضور در مسجد برای آنان دوست داشتنی باشد. او باید پیرمردها و پیر زنهایی را که معمولاً دل خوشی از کودکان مسجدی ندارند و پیوسته آنها را دعوا می کنند توجیه کند.

برای جذب کودکان راهکار های ذیل پیشنهاد می شود:

^۱ دادستان، حسین، روانشناسی رشد، ص ۱۵۳.

۱. مکبر گذاشتن از بچه ها به جای پیرمردها

۲. جایزه دادن

۳. گرفتن جشن تکلیف برای دخترها و پسرها در سالروز تولدشون در مساجد

۴. صحبت از مهربانی خدا دلخوش کردن آنها به محبت و بهشت الهی

۵. گفتن احکام در لابلای قصه ها

۵-۳-۴- مخاطب شناسی و درک موقعیت سنی کودکان، نوجوانان و جوانان

موقعیت سنی کودکان، نوجوانان و جوانان و نیازها و روحیات آنان در این سال ها باید مورد توجه قرار گیرد. کودکان، نوجوانان و جوانان گرایش به گروه همسالان داشته و تبعیت از رفتار گروهی را اصالت می دهند. تحرکات آنان بیشتر متأثر از عواطف و احساسات است؛ از این رو امام جماعت می بایست شرایط کودکان، نوجوانان و جوانان را درک کرده و شرایطی برای بروز تحرکات سالم آنان فراهم آورد تا انرژی خود را در جهات هنجاری و مثبت صرف کنند. برپایی مراسم طولانی و سخنرانی های انتزاعی بدون توجه به تحرکات آنان آثار مثبتی به دنبال نخواهد داشت.

مسائل کودکان، نوجوانان و جوانان غیرمسائل امام جماعت است؛ چیزی که برای امام جماعت امری ثابت و پیش پا افتاده است، برای کودکان، نوجوانان و جوانان مهم و حیاتی است. از این رو، گوش دادن و اهتمام به مسائل آنان و بیان دقیق و اقناعی پرسش های ایشان در جلب و جذب آنان به مسجد کارساز است.

روحیات کودکان، نوجوانان و جوانان اقتضای آن را دارد تا اصل آسانگیری و نیز تساهل و تسامح به شدت درباره آنان مراعات گردد. کودکان، نوجوانان و جوانان به دلیل کم تجربگی، احساسات شدید و مشکلات بلوغ به طور طبیعی، خطا پذیرند و از سویی دیگر روحیه استقلال طلبی، نوگرایی و ستیزه جویی زمینه بروز چالشها و تضادها را در میان قشر نوجوان و بزرگ سالان پدید می آورد. از این رو، نحوه ی برخورد با کودکان، نوجوانان و جوانان و مسائل آنان نیازمند ظرافت و حساسیت فزون تری است؛ از این رو لازم است که روحانی در برخورد با آنان از انعطاف پذیری بیشتری برخوردار باشد چون کودکان،

نوجوانان و جوانان در معرض خطا و لغزش بیشتری هستند؛ از این رو امیرمؤمنان علیه السلام بر انعطاف در برابر آنان تأکید کرده، می فرماید:

جهل الشباب معذور و علمه محقور^۱.

نادانی جوان پذیرفته و غیر قابل سرزنش و ملامت است؛ چنان که علم و دانش وی محدود و اندک است.

انعطاف پذیری نه تنها نیاز ضروری همگرایی اجتماعی است، بلکه عامل جذب و جلب دیگران و تألیف دلهاست. خداوند با اشاره به ویژگی های انسانی به مسئله انعطاف پذیر بودن پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر مردمان اشاره می کند و این که ایشان با بزرگواری حتی به سخنان یاوه برخی گوش میدادند به طوری که از سوی منافقان به اُذُن یعنی گوش شنونده و زود باور و ساده لوحی که سخنان دیگری را گوش داده و می پذیرد، متهم شد و خداوند نیز این خصلت پیامبر را با اضافه کردن صفت خیر میستاید و می فرماید:

قل اذن خیر لکم^۲

بگو [به] گوش بودن [پیامبر به خاطر شماسست و] برای شما بهتر است.

انعطاف آن حضرت در برابر همگان به حد و اندازه ای بود که خداوند درباره اخلاق عظیم این مربی بزرگ بشریت می فرماید:

وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَاقْتَضَى الْقَلْبُ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ^۳

اگر تندخو و سخت دل بودی از دور و برت پراکنده می شدند.

^۱غررالحکم، آمده، ج ۳، ص ۳۶۷.

^۲توبه: ۶۱.

^۳آل عمران: ۱۵۹.

انعطاف پذیری، ارتباط عاطفی را افزایش می دهد و عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان با جذب به سوی مریبان، سخنان و رفتار مریبان را پذیرفته و بدان عمل می کنند. مخاطب شناسی و تیپ شناسی امام جماعت از افرادی که با آنان روبه روست نیز در موفقیت فعالیت های فرهنگی وی بسیار موثر است. چون برخی مذهبی متعادلند و برخی افراطی برخی جاهل و نادانند و برخی آگاه و فرهیخته برخی پر از شک و تردیدهای مربوط به مشکلات زندگی و تقدیر و سرنوشت و فلسفه و .... برخی اهل فیلم و ماهواره و ... اند و برخی اصلا اهل رادیو و تلویزیون نیستند .

برخی ساده دل اند و برخی هوشمند و دقیق و برخی زیرک و رند هفت خط . برخی از سلامت روانی نسبی برخوردارند و برخی استرس و هیجان های شدید و مشکلات روانی و خانوادگی عدیده ای دارند که همه را به یک چوب راندن از لحاظ تبلیغی و علمی و عملی می تواند تلاش امام جماعت را بی ثمر یا کم ثمر سازد .

عدم تطابق فعالیتها و برنامه های امروز مساجد با فضای فکری و روحی جوان معاصر از دیگر مواردی است که نیازمند مذاقه جدی است. جوان امروز آنچه می خواهد و از مسجد و امام جماعت انتظار دارد نمی یابد و در انتظار تحولی بنیادین در طرحها و برنامه ها است. لذا بر امام جماعت باید بر اساس نیاز مخاطبان فعالیتها و برنامه های مسجد را طراحی و اجرایی کند .

این در حالی است که جبهه معارض با مطالعات عمیق روانشناسی و علمی طبع و ذائقه عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان ما را سنجیده و هر روز به فراخور حال ایشان محصولات را تولید و عرضه می نماید و ما در این میان هنوز دنباله رو سبک های دیرین خود هستیم.

لذا بر هیئت امنا و امام جماعت فرض است که حداقل هر ماه جلسه ای ویژه را برای عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان برپا و مطالبی را بر اساس نیازها و پیشنهادهای آنان مطرح کنند و بازخوردی از برنامه های ارائه شده در مسجد را دریافت نمایند.

۵-۳-۵- توانایی جسمی و جوانی

جوانی و برخورداری از قدرت جسمی یکی از مهم ترین عوامل تداوم ارتباط میان مدیریت مسجد با جوانان و نوجوانان است زیرا ارتباط میان همسالان بهتر و آسان تر و تأثیر گذار تر است. هرچه میان دو سوی ارتباط، تفاوت های سنی کاهش یابد، امکان بهتری برای تأثیر و تأثر پدید می آید. افزایش سن میان امام جماعت و گروه هدف و عدم تناسب، امکان درک متقابل را از میان می برد. هرچه تفاوت سنی میان گروه هدف و امام جماعت افزایش می یابد، تفاوت های نسلی نیز تشدید می گردد و هرچه این تفاوت های نسلی با تفاوت های سنی افزایش و تشدید شود، امکان ارتباط نیز محدود تر می گردد. کهنلت سن موجب می شود تا از همراهی و همگامی با نوجوانان و جوانان خسته و از پاسخ به پرسش ها و شبهات مداوم آنان سرباززند.

بدین رو امامان جماعت و مدیران مساجد نمی بایست تفاوت های میان خود و کودکان، نوجوانان و جوانان را کوچک شمارند. مدیریتی که بخواهد ضمن حفظ ارتباط سالم و منطقی، تأثیرات مثبت شناختی و رفتاری در عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به جا گذارد می بایست ضمن حفظ انضباط و اقتدار منطقی، عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را همراهی کند. این تعامل منطقی میان دو نسل نوجوان و جوان امکان پذیرتر است تا میان دو نسلی که از نظر سنی و فرهنگی با هم تفاوت های جدی و ملموسی دارند.

۵-۳-۶- عدالت و ارایه الگوی عملی

عدالت مورد تأکید در امام جماعت اقتضا می کند که او از گناهان کبیره به طور قطع دوری کند و تا توان دارد گناه صغیره انجام ندهد. همچنین بنا به سیره اولیای دین او باید با همه مردم به یک رفتار برخورد کند و میان آنها جز به خاطر تقوا فرق نگذارد. او نباید با کسی که بیشتر به مسجد کمک مالی می کند محترمانه تر از کسانی که وضعیت مالی مناسبی ندارند رفتار کند.

از عوامل گرایش عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان، پابندی روحانی بر ارزش های اخلاقی و تطابق گفتار با کردار است؛ به ویژه امروزه که حساسیت مردم نسبت به نوع و شکل عملکرد روحانیان در مقایسه با پیش از انقلاب اسلامی به مراتب بیشتر شده است. ناسازگاری رفتار با گفتار از نظر اسلام و

قرآن امری ناپسند شمرده و گناهی قابل مجازات دانسته شده است و خداوند در قرآن به روشنی و صراحت در این باره هشدار داده، می فرماید:

لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ^۱.

چرا چیزی را می گوئید که خود بدان عمل نمی کنید؟ در نزد خداوند گناه بسیار بزرگی است که چیزی بگوئید و بدان عمل نکنید.

با کمال تاسف گاه موج رفاه خواهی و تجمل گرایی که در برخی از روحانیان پیدا شده جوان را نسبت به روحانی بدین می سازد. عدم مطابقت عمل و گفتار روحانی در حوزه ی مفاهیمی چون ساده زیستی، تواضع، عدالت خواهی، و دنیاگریزی در زندگی برخی روحانیان به ویژه برخی که مسئولیت های اجتماعی نیز برعهده دارند، خطری جدی است که نمی توان به سادگی از کنار آن گذشت. امام علی علیه السلام می فرماید:

ان الله تعالى فرض على ائمة الحق ان يقدروا انفسهم بضعفه الناس كيلا يتبخر بالفقير فقره^۲.

خداوند بر پیشوایان حق واجب کرده است که خود را با مردمان ناتوان جامعه هم سطح کنند تا بینوایی تهیدستان بر آنان نشورد و آنان را از پای در نیورد.

بنابراین اگر روحانی می گوید: کسی که از همسایه گرسنه اش خبر نداشته باشد و به وضعیت زندگی او رسیدگی نکند، مسلمان نیست، می بایست خود نیز در عمل چنین باشد و گرفتار دنیا و زندگی رفاهی آن نگردد و از احوال گرسنگان به ویژه از همسایگان خویش آگاه و با خبر باشد. امام صادق علیه السلام می فرماید:

^۱ صف: ۲

^۲ میزان الحکمه، ری شهری، ج، ص. ۳۲۰

رحم الله قوما كانوا سراجا منارا كانوا دعاه الينا باعمالهم و مجهود طاقتهم^۱.

خداوند رحمت خویش را نصیب کسانی کند که مانند چراغ فروزان و مشعل سوزان، راه دیگران را روشن ساختند و با کردار خویش، مردمان را به راه ما فرا خواندند و با تمام توان و قدرت عملی خود، حق را شناساندند.

روحانی باید به این عامل بیش از عوامل دیگر در زندگی اجتماعی خود توجه کند؛ زیرا عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به طور طبیعی به ظاهر و عمل بیش از باطن و یا مصلحت های دیگر می نگرند. آری روحانی برای آن که در دل های مردم حضور یابد، می بایست در متن زندگی مردم حضور پیدا کند و همانند آنان زیست کند و حتی به عنوان سرمشق چنان باشد که رفتاری اخلاقی تر از آن نتوان تصور کرد.

اگر در قرآن به صرف انتساب زنانی به پیامبر صلی الله علیه و آله خواسته شده تا رفتار فراتر از دیگران در پیش گیرند و مسئولیت های سخت تری را به عهده پذیرند^۲، این برای کسانی که از نظر معنوی و روحی جانشینان آن حضرت و ائمه معصومین علیهم السلام به شمار می آیند به مراتب سخت تر و شدیدتر خواهد بود و مسئولیت آنان در قبال دین و جامعه فزون تر می شود. از این رو، تهذیب نفس، قناعت طبع و همدردی و همدلی روحانی و عالم دینی بهترین شیوه زیست را ارائه می دهد.

از آن جایی که عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به تحلیل ژرف نمی پردازند، قضاوت و داوری آن شتاب آلود است، رفتار و سفارش های بیانی در صورتی که با رعایت نکات روان شناختی انجام گیرد، تأثیری به سزا خواهد داشت؛ ولی عدم هماهنگی میان قول و عمل تأثیر کلام مربیان را کاهش داده و گاه بی اعتبار می کند. طبق برخی روایات هرگاه شخص عالم به

^۱ تحف العقول، ص ۲۲۱

^۲ احزاب: ۳۲

مقتضای علم خویش عمل نکند، اثر پند و اندرزش هم چون آب و باران بر روی سنگ صاف از قلب های مردم محو خواهد شد^۱.

علاوه بر آن کودکان، نوجوانان و جوانان حساس و زود رنج هستند. دیدن فاصله میان گفتار و عمل، زمینه گریز عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را از روحانی فراهم می آورد و بدین گونه است که یکی از پیامد های تضاد میان گفتار و عمل، ایجاد تنفر و بیزاری در آنان است. امام علی علیه السلام نیز می فرماید:

کسی که خود را پیشوای مردم قرار می دهد، پیش از آن که به آموزش دیگران پردازد باید خود را آموزش دهد و نیز باید تربیت کردارش بر تربیت گفتارش پیشی داشته باشد^۲.

استاد سخن سعدی شیرازی نیز درباره عملگرایی سروده است:

سعدیا گرچه سخندان و مصالحگویی به عمل کار برآید به سخندانی نیست

حتی فرزندان ما بیش از آن که به گفتار ما نظر افکنند، اعمال ما را زیر نظر می گیرند که گفته اند: بچه های ما آنگونه می شوند که ما هستیم؛ نه آنگونه که می خواهیم باشند. در روانشناسی ثابت شده است که بخش زیادی از یادگیری انسان از راه چشم انجام می شود. به این معنا که عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان بیش از دیگران به دیده های خویش باور دارند تا به شنیده های خویش.

استاد مطهری می گوید: هیچ چیز بشر را بیشتر از عمل تحت تأثیر قرار نمی دهد. شما می بینید مردم از انبیا و اولیا زیاد پیروی می کنند، ولی از حکما و فلاسفه آن قدر پیروی نمی کنند، چرا؟ برای این که فلاسفه فقط می گویند، فقط مکتب فکری و نظری دارند، فقط تئوری می دهند، ولی انبیا و اولیا تنها تئوری و فرضیه ندارد، عمل هم دارند؛ آن چه می گویند اول عمل می کنند حتی

^۱ اصول کافی، ج، ۱، ص ۴۴.

^۲ نهج البلاغه، کلمات قصار، ص ۷۰.

اینطور نیست که اول بگویند بعد عمل کنند؛ اول عمل می کنند بعد می گویند؛ وقتی انسان بعد از آن که خودش عمل کرد، گفت، آن گفته اثرش چندین برابر است^۱.

عملکرد نماز گزاران به ویژه امام جماعت باعث رغبت یا رویگردانی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به نماز جماعت است. تناقض در کردار و رفتار نماز گزاران از عوامل موثر در بی رغبتی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان برای حضور در نماز جماعت است. امروزه تحقیقات نشان می دهد عملکرد منفی نماز گزاران و عمل نکردن آن ها به تعهدات دینی و اصول عملی و اخلاقی، اصلی ترین عامل کاهش نمازی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان است چرا که زمانی که آنان ریاکاری افراد نماز گزار را مشاهده می کنند از تأثیرات نماز دلسرد می شوند.

در تعالیم دینی ما نیز تاکید بر تبلیغ غیر لسانی و عملی شده است چنانکه امام صادق علیه السلام در حدیثی گهر بار می فرماید:

«کونوا دعاء الناس بغير السننکم»^۲

با رفتار و کردارتان دین مرا تبلیغ کنید و نه تنها با زبان های تان»

در آیه ۴۵ سوره عنکبوت نیز می فرماید:

«إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَكَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ»^۳

نماز را برپا دار که نماز از کار زشت و ناپسند باز می دارد و قطعاً یاد خدا

بالاتر است»

نیز بر این مطلب صحه گذاشته است که نماز باید ما را از فحشا و منکر باز دارد و مادامی که فرهنگ نماز در میان نماز گزاران درونی نشود، عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان نیز به آن جذب نمی شوند و رغبتی نسبت به اقامه نماز نشان نمی دهند.

^۱ استاد مطهری، حماسه حسینی، ج ۲، ص ۱۰۶.

^۲ مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۷، ص ۴، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۴، ص ۳۰۳.

^۳ سوره عنکبوت، آیه ۴۵.

امام علی علیه السلام در این موضوع می فرماید:

«من جعل نفسه للناس اماماً فليبدأ بتعليم نفسه قبل تعليم غيره.»^۱

کسی که خود را امام و پیشوای مردم قرار می دهد باید به آموزش و تهذیب خود قبل از دیگران پردازد.

بر همین اساس، از دیدگاه فقه اسلامی، نماز گزاردن با امامی که پرهیزگارتر، مورد اطمینان و دارای فضیلت‌های بیشتری باشد، برتر است.^۲

عالم بزرگوار آیه...ملا محمد مهدی نراقی می فرماید: «سزاوار است امام جماعت در میان مردم به فزونی صفای دل و رو آوردن به خدا و خشوع و خضوع و دیگر شرائط باطنی و بیژگی و امتیاز داشته باشد؛ زیرا او پیشوای ایشان است و نفوس آن جماعت را به سوی خدا می کشاند پس بسیار زشت است که دل او در نماز غافل یا در وادی و سوسه‌های باطل باشد و از این بدتر و زشت‌تر و ناپسندتر آن که التفات دل او به کسانی که در پشت او هستند بیشتر از التفات دل به صاحب مملکتی باشد که بر همه احاطه دارد. آیا از دانای نهانیها شرم نمی کند که خود را به عنوان پیشوای امت می گمارد و در جای رسولان خدا و اوصیای را شادین او می ایستد و از ایشان نیابت می کند، در حالی که دل او از عموم مردمی که به او اقتدا نموده‌اند بیشتر از عظمت و جلال الهی دگرگون می شود. پس هر امام جماعتی باید خود را بیازماید اگر این صفات پلید در او نبود امامت کند و گرنه ترک نماید و خود را به هلاکت نیفکند.»^۳

۵-۳-۷- جذابیت، نفوذ اجتماعی و کدخدا منشی

در بحث ارتباطات انسانی، یکی از موضوعات مهمی که بسیار بدان پرداخته شده، مفهوم نفوذ اجتماعی است. نفوذ اجتماعی به زبان ساده یعنی این که کسی بتواند دیگران را با گفتار و یا رفتار خود تحت تأثیر قرار دهد. وقتی در عرف گفته می شود فلانی شخص با نفوذی است، یعنی او با پول خود و یا به وسیله دوستی و آشنایی (به اصطلاح پارتی)، قادر به انجام دادن کارهایی است که از همه کس بر نمی آید.

^۱ نهج البلاغه، نامه ۳۱.

^۲ طباطبایی، سید محمد کاظم، العروه الوثقی، ص ۲۸۴، فی فضیله صلاه الجماعه.

^۳ نراقی، ملا مهدی، علم اخلاق اسلامی، (ترجمه جامع السعادات) مترجم سید جلال الدین مجتوی، قم، انتشارات حکمت، چاپ چهارم، ۱۳۷۷ هـ.ش، جلد چهارم، ص ۴۵۲.

بعضی با سحر کلام خود، دیگران را تحت تأثیر قرار می دهند و راه های نفوذ در انسان ها و کنترل آنها را می دانند. بعضی نیز رفتار جذاب و منش جالب توجهی دارند و می توانند ارتباطات بسیار قوی با دیگران برقرار کنند و از قبل همین شبکه قدرتمند ارتباطی به بسیاری از خواسته های خود برسند.

مهارت نفوذ اجتماعی برای متخصصان، معلمان، مصلحان و سران قدرت در جامعه اهمیت زیادی دارد، زیرا آنها خیلی وقت ها می خواهند با اعمال نفوذ بر مراجعان و زیردستان خود، به اهدافشان برسند. مثلاً یک پزشک برای آن که اطمینان یا بد بیمار لجوجش از در مان مورد نظر وی پیروی می کند، از تکنیک های ترغیبی و نفوذی خود استفاده خواهد کرد یا یک مدیر برای اداره نیروی انسانی تحت امر خودش، باید آنها را ترغیب کند، نه این که به قهر متوسل شود.

امام جماعت باید علاوه بر جاذبه های اخلاقی، رفتاری جاذبه های ویژه ای از نظر ظاهری داشته باشد، جذابیت می تواند افراد را به شدت تحت تأثیر قرار دهد.

نکته قابل توجه این است که این مزیت، قدرت و بُرد فوق العاده ای یافته است. شواهد روشنی داریم که اشخاص خوش قیافه، در جامعه ما نفوذ زیادی دارند. در آزمایشی، آزمایش شوندگان به تماشای یک آگهی تبلیغاتی پرداختند که در آن، فردی جذاب با استدلال های ضعیف سعی می کرد آنها را ترغیب کند از عطر خاصی استفاده نمایند. همان طور که انتظار می رفت، آزمایش شوندگان بیشتر تحت تأثیر جذابیت آگهی دهنده قرار گرفتند تا دلایل وی. وقتی ما شخصی را در قیافه، منش و رفتار اجتماعی جذاب می دانیم، خود به خود خصایص مثبت دیگری را نیز به وی نسبت می دهیم. تحقیقات نشان می دهد افراد جذاب در تغییر دادن عقاید دیگران موفق ترند.

امروزه در مقیاس وسیع نیز رسانه های عمومی و دستگاه های تبلیغاتی و همچنین اربابان قدرت با استفاده از شیوه های مختلف ترغیب و با توجه به زمینه تأثیر پذیر بودن افراد جامعه، سعی در حفظ موقعیت و ترویج مقاصد و اهداف خود را دارند. این گروه ها به اصطلاح رگ خواب مردم را می دانند و حتی تحقیقات وسیعی برای افزایش جذابیت پیام های تبلیغاتی خود انجام داده اند. این پیام های تبلیغاتی می تواند در مورد یک کالای مصرفی و یا حتی یک «ایده» و «ایسم» سیاسی باشد.

در طول تاریخ نیز دیده‌ایم که بسیاری از سیاستمداران کهنه‌کار با سوار شدن بر موج احساسات عمومی و از طریق همین شیوه‌های ترغیبی، سرنوشت جامعه و افراد را به سوی دیگری برده‌اند و حتی نگرش افراد جامعه و ذهنیت آنها را تغییر داده‌اند، به طوری که افرادی با سلامت روانی کامل، دست به کارهایی زده‌اند که در شرایط عادی محال به نظر می‌رسد.^۱

در پایان باز هم تاکید می‌شود بخش اعظم این جذابیت از طریق مناسب بودن ظاهر امام جماعت، رعایت نظافت و بهداشت شخصی محقق خواهد شد.

امام جماعت مهم‌ترین عضو مدیریتی مسجد است که می‌تواند با برنامه ریزی و عملکرد صحیح و دقیق زمینه مناسبی را جهت تحقق سایر عوامل حضور مردم در مسجد فراهم کند. شخصیت امام جماعت و نحوه برخورد او با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در ایجاد و چگونگی نگرش عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان نسبت به دین و مسجد بسیار موثر است.

گرچه بخش مهمی از موفقیت امام جماعت به شخصیت خود وی مربوط است ولی بخشی نیز به مدیریت مساجد مربوط می‌شود که گاهی دست امام جماعت نیست و هیات امناء (و متأسفانه گاهی سهامداران معینی که برای ساخت مسجد پول هزینه کرده‌اند) با سلیقه خاصی کنترل همه امور و از جمله انتخاب موسمی امام جماعت را به عهده دارند که در این صورت امام جماعت بازیگر نقشی خواهد بود که آنان تعیین کرده‌اند.

البته در اینگونه مباحث، این پیش فرض وجود دارد که جوانها دارای یک سری علایق مشترک و یک سری علایق مختص هستند و اینگونه نیست که همه رفتارها و پیشنهادهای ارائه شده برای همه جوانها با هر سلیقه و علاقه ای جذاب باشند و ممکن است مواردی باشد که اکثریت را جذب مسجد می‌کند ولی همین موارد به طور ناخواسته موجب دفع دسته ای نیز می‌شود. و در نهایت اگر امام جماعت بتواند فرزندان و همسر و بستگان خود را دو ستانه به مسجد بکشاند در دیگران نیز تاثیر زیادی خواهد داشت. همچنین اگر امام جماعت از گرایش‌های تند جناحی دور باشد جاذبه اش افزوده خواهد شد. یکی از آفات

جهانگیرزاده، محمدرضا، مقاله هم‌نواپی و پیشرفت، دو ماهنامه حدیث زندگی، سال دوم - شماره هفت، مهر و آبان ۱۳۸۱، ص ۶ (همراه با دخل و تصرف)

مسجد این است که به محل قشون کشی های سیاسی و قومی و طایفه ای و بالا دهی و پایین دهی و سایر مسائلی که از صدق و اخلاص و خضوع و خشوع به دور است تبدیل شود که نقش امام جماعت در این میان مهم و هدایتگرانه است .

۵-۳-۸- آشنایی با دانش مدیریت و برنامه ریزی

یکی از مهم ترین مسائل در مسجد مدیریت آن است؛ اما با توجه به اهمیت برنامه ریزی در برنامه های دینی، فرهنگی و آموزشی مسجد، ضروری است که ائمه جماعات اولین برنامه ریز باشند تا بتوانند اهل مساجد را هم به منظور تقویت بنیه دینی و مذهبی آنان و هم به منظور بهره برداری در مسائل سیاسی و اجتماعی و ارتقای میزان آگاهی آحاد مردم مهیا سازند. رسیدن به اهداف مذکور نیازمند برنامه ریزی، سازماندهی امکانات و نیروها و نهایتاً کنترل و نظارت بر اجرای برنامه هاست. بنابراین آنچه مهم به نظر می رسد این است که ائمه جماعات با آگاهی کامل به مدیریت مسجد علاوه بر مشورت با نمازگزاران و هیأت امنای مسجد، تصمیم نهایی را خود اتخاذ و اعمال نمایند. اهمیت این موضوع تا آنجا است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم شخصاً مدیریت و امامت مسجد النبی صلی الله علیه و آله و سلم را به عهده داشتند و در غیاب ایشان، مدیریت مسجد به عهده کسانی بوده است که به تشخیص آن حضرت صلاحیت امامت را داشته اند.

متأسفانه امروزه مشاهده می شود که در برخی مساجد، امام جماعت هیچ گونه اختیاری نداشته و برخی از افراد با در نظر گرفتن منافع خود هر برنامه ای را اجرا و یا منع می کنند.

از دیگر دستاوردهای برخورداری امام مسجد از مدیریت قوی و منسجم ، مدیریت زمان است، امام جماعت باید با برخورداری از مدیریت قوی، برنامه ها را مختصر و مفید برگزار کند تا در مخاطبان دلزدگی ایجاد نشود.

یکی از مواردی که موجب خستگی و ملالت عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان می شود انجام سخنرانی های طولانی یک ساعته یا بیشتر از آن می باشد که به هیچ وجه پسندیده نیست. عدم رعایت حد اعتدال در سخنرانی ها موجبات گریز عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از مساجد را فراهم خواهد ساخت. لذا باید کلام خود را با بیانی شیوا و جذاب برای مخاطبان جوان ارائه کنیم تا به

ذائقه آنان شیرین آید و شاهد حضور مستمر آنان در مسجد شویم. مداحی‌ها هم باید کوتاه و مستند بیان شوند. لذا خطیب و مداح باید حق مطلب را به خوبی ادا کنند، تا عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از این طریق به مساجد جذب شوند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله همواره امامان جماعت را به رعایت این نکته در نماز ترغیب می نمود.^۱ از امام علی (علیه السلام) نیز می فرماید: «آخرین سخن محبوبم پیامبر - صلی الله علیه و آله - با من این بود که: علی جان! در نماز جماعت حال ضعیفترین مأموم را مراعات کن.»^۲

عالم دینی می بایست در بیان مطالب، روانی و شیوایی را رعایت کند و اصول و قواعد سخنرانی و سخنرانی را به کار گیرد. از کاربرد واژگان نامانوس و کلمات و جملات عجیب و غریب پرهیزد و دانش مخاطبان به ویژه گروه هدف را در نظر گیرد. از کاربرد اصطلاحات تخصصی اصولی و فقهی در حد امکان دوری کرده و با توجه به ادبیات و اصطلاحات عرفی به سخنرانی و توضیح مطالب پردازد.

استفاده از ادبیات سنگین کتاب های فقه و اصول در سخنرانی ها باعث می شود مردم پای صحبت نشینند. امام جماعت باید در سطح عامه مردم حرف بزند و به هیچ وجه علم و فقه اش را به رخ مردم نکشد. او باید فرزند زمان خودش باشد و بتواند بزرگترین و پیچیده ترین مسائل دینی را به زبان مردم کوچه و بازار و با مثال های شیرین و با مراعات کم گویی و گزیده گویی بگوید.

داشتن ذوق و سلیقه در انتخاب مسائل، احکام، احادیث، آیات و .... هنری است که امام جماعت را در چشم مردم ایده آل خواهد بود. همچنین امام جماعت نباید خشک صحبت کند. و لازم است شوخی و طنز هم داشته باشد (البته به جا)

علاوه بر اینها مسجد نیازمند برنامه ریزی، سازماندهی امکانات و نیروها و نهایتاً کنترل و نظارت بر اجرای برنامه هاست. بنابراین ائمه جماعات با آگاهی کامل به مدیریت مسجد علاوه بر مشورت با نمازگزاران و هیأت امنای مسجد، تصمیم نهایی را خود اتخاذ و اعمال نمایند. اهمیت این موضوع تا آنجا است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم شخصاً مدیریت و امامت مسجد النبوی را به عهده داشتند و در غیاب

^۱ کان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یوجز الصلاة ویکملها. صحیح مسلم ج ۲/ حدیث (۱۱۷۳)

^۲ وسائل الشیعه، محمد بن حسن عاملی، ج ۵، ص ۴۶۹، باب ۶۹ از ابواب صلاه الجماعه، روایت ۲.

ایشان، مدیریت مسجد به عهده کسانی بوده است که به تشخیص آن حضرت صلاحیت امامت را داشته‌اند.»

این مدیریت به ویژه در مورد عوامل انسانی مسجد مورد نظر است چرا که برای رسیدن به اهداف کلان عقیدتی و فرهنگی مسجد امام جماعت باید به عنوان رهبری فرهنگی بر دل‌های عوامل اجرایی حکومت کرده و دل‌های آنان را مسخر کند. این مهم از طریق هدایت، ساماندهی، مدیریت و نظارت بر منابع انسانی مسجد تحقق پذیر است. امام جماعت در کسوت مدیری توانا و کاردان پس از شناسایی استعدادها و ظرفیتهای هر یک از افراد در یک طرح جامع جایگزاری نیروها را انجام داده و در کنار آن به تربیت کادر متخصص جهت برگزاری برنامه‌های مسجد همت می‌گمارد.

امروزه عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان مشتاقی با اسامی گوناگونی چون کانون فرهنگی ورزشی- بسیج- انجمن اسلامی- موسسه قرآنی- کانون علمی و... در مسجد حضور دارند. امام جماعت می‌تواند با تمرکز و جهت دهی این افراد و استفاده حداکثری از توان ایشان طرحی نو در جهت توسعه و بسط معارف دینی در اندازد به گونه‌ای که هر جوان با هر سلیقه‌ای با مسجد مرتبط بوده و در فضای پر مهر مسجد تنفس می‌کند.

نقش راهبردی امام جماعت در برطرف نمودن اختلاف و دودستگی میان نمازگزاران با ظرافتی ویژه و بازگشت به فضای مسالمت آمیز مسجد و نیز پرهیز از خودمحوری افراد، بسیار راهگشا خواهد بود و این همان چیزی است که در حال حاضر بسیاری از مساجد از فقدان آن رنج می‌برند.

۵-۳-۹- پاسخگویی منطقی به شبهات عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان

پرسشگری از ویژگیهای نسل جوان است به گونه‌ای که اگر رابطه نزدیک تری با آنها برقرار شود یا فضای مناسب را ایجاد کنیم متوجه می‌شویم که سئوالات زیادی نسبت به عملکرد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی حال حاضر و حتی نسبت به عملکرد گذشته دارد. بدیهی است باید پرسشگری این نسل را ستود و با سعه صدر بدانها پاسخ داد و راه اندیشیدن را به آنها آموخت تا زمینه رشد استعداد های درونی ایشان فراهم شود.

یکی از راه‌های استحکام پیوند میان مسجد و جوان، رفع نیاز فکری و معنوی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان می‌باشد. عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان ذهن خلاق و جستجوگری دارند و همواره به دنبال کشف حقیقت و حل مسائل و پاسخ‌گویی به شبهات‌اند. علاوه بر آن امروز شبهه افکنی در حوزه فرهنگ دینی یکی از پرخطرترین جلوه‌های تهاجم فرهنگی در عرصه تربیت دینی است این شبهات به قول استاد مطهری، گذرگاه خوبی هستند اما عدم پاسخ‌گویی به آن‌ها موجب تزلزل در عقاید و اندیشه‌های دینی آنان می‌گردد و پایه‌های تربیت دینی را سست می‌گرداند. جوان اگر احساس کند که مسجد محلی برای پاسخ‌گویی به سؤالات اوست و در آن شخصیت ارزشمند و فرهیخته‌ای است که درد او را درک می‌کند، خواه ناخواه به سمت و سوی او متمایل می‌گردد و دیگران رانیز با خود همراه می‌سازد.

استاد مطهری می‌گوید:

ما امروز از این نسل گله داریم که چرا با قرآن آشناییست چرا در مدرسه‌ها قرآن یاد نمی‌گیرند حتی به دانشگاه هم که می‌روند از خواندن قرآن عاجزند البته جای تأسف است که این طور است اما باید از خودمان پرسیم ما تاکنون چه اقدامی در این راه کرده‌ایم؟ آیا با همین فقه و شرعیات و قرآن که در مدارس است توقع داریم نسل جوان با قرآن آشنایی کامل داشته باشد؟ قرآن از مؤمنان می‌خواهد که سخنانشان محکم و استوار باشد «قولوا قولاً سدیداً»^۱

این نکته در تربیت دینی و جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان بسیار مهم و حیاتی است که سخنان مربی باید همچون سدی محکم جلوی امواج مختلف مقاوم باشد.^۲

۵-۳-۱۰- ارتباط چهره به چهره

شاید بتوان گفت ارتباط، یکی از قدیم‌ترین و در عین حال عالی‌ترین دستاوردهای بشر بوده است. در اسلام نیز آموزه‌های نورانی فراوانی وجود دارد که پیروان خود را به ارتباطی موفق و مؤثر فرامی‌خواند.

^۱ احزاب، آیه ۷۰.

^۲ مطهری، مرتضی، ده گفتار، ص ۱۸۹.

در اسلام، خوشرویی و برخورد خوب با دیگران، پایه ارتباطات اجتماعی است و آثار فراوانی برای آن بیان شده است. با شناخت مخاطبان خود که دارای چه روحیات و احساساتی هستند می تواند بر تأثیرگذاری و تربیت ایشان تأثیر بگذارد.

معمولاً ارتباط امام جماعت با مخاطبان تنها در مسجد برقرار است در صورتی که این ارتباط آنگاه می تواند زمینه ساز پیوند محکم مخاطب با مسجد و نماز شود که پا فرا تر گذاشته و به حوزه زندگی فردی و اجتماعی افراد نیز تسری یابد. آنگاه است که امام جماعت به سان طیبی درمانگر به کمک درمندان جامعه می شتابد و از حالت انزوا خارج می شود.

از دیگر سو روابط و احترام میان امام جماعت و عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان، نباید در چارچوبی خشک و رسمی باقی بماند. و باید به روابط عاطفی بیانجامد؛ یعنی امام جماعت به عنوان یکی از دوستان عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به شمار رود. امام جماعت برای اینکه سطح روابطش را با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به این حد برساند باید به مسائل گوناگونی توجه داشته باشد و همواره عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را همراهی کند. او می تواند در مشکلات، آنان را یاری کند، موفقیت‌هایشان را به آنان تبریک بگوید، از ناراحتی و غم‌هایشان ابراز تأسف کند، هدایای کوچکی همچون عطر، تسیح و انگشتر به عنوان یادگاری به آنان تقدیم کند، در صورت امکان، روز تولدشان را به آنان تبریک بگوید و کارهای دیگر که با توجه به شرایط امام جماعت و فرهنگ و روحیات اهالی محل در برقراری و ایجاد ارتباط دوستانه و محبت آمیز مؤثر است.

بهتر است ارتباط امام جماعت و عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به روابط حضوری محدود نشود. برقراری ارتباط کتبی نیز میان عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و امام جماعت بسیار مفید است. در این صورت، عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از اینکه امام جماعت به آنان احترام می‌گذارد و به شکل خصوصی، مطلبی را برای آنان بیان کرده، احساس شخصیت می‌کنند، به امام جماعت نزدیک شده و مطالبی را که نمی‌توانند بیان کنند کتبی با امام جماعت در میان می‌گذارند.

البته امام جماعت پیش از اینکه درباره جلب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد و برقراری ارتباط با وی اقدام نماید، به باید طور کامل از نیازها و روحیات، ارزش‌ها، خواسته‌ها، سلیقه‌ها،

توان مندی‌ها و آسیب‌هایی که جوان را تهدید میکند و راه‌های رویارویی با آن آگاه باشد. در این صورت می‌تواند فعالیت‌ها و برخوردهای خود را با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به شکلی تنظیم کند که علاوه بر رفع نیازهایشان، آنان را به مسجد بکشاند. در غیر این صورت، امید زیادی برای موفقیت امام جماعت در جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد وجود ندارد.

شناخت موانع برقراری ارتباط عمیق و پایدار میان عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و امام جماعت، یکی از مهم‌ترین کارهایی است که امام جماعت باید برای رسیدن به این اهداف انجام دهد؛ چون آگاهی از این موانع، برای انتخاب راه کارهای درست در جهت رفع موانع لازم است.

آشنایی با مهارت‌های ارتباطی این امکان را به ما می‌دهند که به شکلی راحت‌تر با دیگران ارتباط برقرار کرده، بر مجموعه ارتباطی خود بیفزاییم. این توانایی به ایجاد روابط بین فردی مثبت و مؤثر فرد با انسان‌های دیگر کمک می‌کند. در مهارت‌های ارتباطی، ما با روش شروع، ادامه و پایان یک ارتباط آشنا می‌شویم.

امروزه اگر چه اکثر ارتباطات و تعاملات عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از دریچه اینترنت و دیگر وسایل ارتباط جمعی انجام می‌شود اما با هم ارتباط چهره به چهره با مخاطب به عنوان روشی سنتی از کارکردی کارآمد برخوردار است چرا که فناوری روز غرب فاقد روح و عطوفت است و در بسیاری از موارد کاری که ارتباط چهره به چهره می‌کند این وسایل قادر به انجام آن نیستند. در فضای مجازی همه با تخیل زندگی کرده و این فضا در حقیقت با واسطه تصویر سازی است که تاثیر خود را می‌گذارد و در شرایط مختلف امکان دارد که افراد به تصویر خود ساخته نیز اطمینان نکنند ولی در فضای واقعی این ذهنیت بعنوان عامل بازدارنده وجود نداشته و ارتباطات صددرصدی شکل می‌گیرد لذا تاثیر ارتباط چهره به چهره چندین برابر ارتباط در فضای مجازی بوده و متولیان امر نباید فرصت دیدار با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را به سادگی از دست دهند.^۱

بدیهی است این در ارتباطها باید علاوه بر رعایت احترام اجتماعی، طراوت و سرزندگی وجود داشته باشد و در قالب برخوردهای خشک، مقدس نما و تعصب گرا (به اصطلاح پیرمردانه) خلاصه نشود.

^۱ مقاله «جوان و جاذبه‌های مسجد»، روزنامه ایران، شماره ۴۲۹۴، ۸۸/۶/۳، صفحه ۹.

۵-۳-۱۱ - به روز بودن

عامل دیگر در جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد، برخورداری از علم و دانش روز است. در دورانی که روزگار سرعت اطلاعات و ظهور و هجوم فرهنگ‌ها و اندیشه‌های مختلف است، روحانی مسجد باید از علوم و ادبیات روز آگاه باشد تا بتواند مشکلات فکری عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را پاسخ گوید.

قبل از اینکه دانشگاهها در ایران تاسیس شود، حوزه‌ها و روحانیان با اکثر علوم روز آشنا بودند. ایشان با علوم مختلفی چون اسطرلاب، هیئت، نجوم، فلسفه، طب، فقه، اصول، ادبیات فارسی، عربی، عبری و فرانسه آشنایی داشتند. از همین روست که در روایات اسلامی، تأکیدی خاص بر نماز گزاردن پشت سر عالم و دانشمند شده است.

در حدیثی از پیامبر - صلی الله علیه و آله - آمده است: «کسی که پشت سر عالمی نماز بگزارد، همچون کسی است که در نماز به پیامبر - صلی الله علیه و آله - اقتدا کرده است.»^۱

ضعف در شناخت و تحلیل مسائل سیاسی و اجتماعی روز و نیز عدم آشنایی با پدیده‌ها و فرق نوظهور از جمله مواردی است که هر امام جماعتی مکلف به دنبال نمودن و تحقیق در این امور است. بدون شک این تسلط بر علوم و شرایط زمان از امام جماعت در اذهان عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان تصویر فردی مقتدر و صاحب نفوذ را نمایان می‌سازد.

۵-۳-۱۲ - آراسته بودن

روحانی و رهبر معنوی در اجتماع باید در قالب الگو و نمونه‌ی خوبی‌ها مطرح شود بنابراین امام جماعت باید به بهترین وجه ممکن لباس بپوشد، تمیز باشد، محاسن مرتب داشته باشد و از عطر خوشبو استفاده کند، مواظب نظافت دهان و دندان و حیثاً بوی بد دهان خود باشد و در مجموع مسأله‌ی نظافت ظاهری را فراموش نکند.

^۱ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۴۱۶، باب ۲۶ از ابواب صلاه الجماعه، روایت ۵.

تجربه های متعدّد نشان می دهد که ظاهر آراسته و خلق و خوی خوش بیشتر از هر چیز دیگری جوانترها را به سمت و سوی مسجد می کشاند.

امام جماعت باید همیشه مهربان و خنده رو باشد. و همین امر خود بسیاری از روحیه های فرّار را به مسجد خواهد کشاند. تجربه نشان داده است که اگر امام جماعت ظاهری آراسته نداشته باشد نه تنها نمی تواند در جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد موفّق باشد بلکه دافعه هم ایجاد می کند.

برخی از مصادیق عدم آراستگی امام جماعت عبارتند از:

۱. بیش از حد مسن یا پیر باشد
۲. صدای رسایی نداشته باشد
۳. الفاظ عوامانه به کار ببرد
۴. الفاظ ثقیل و غیر قابل فهم برای عموم استفاده کند
۵. روابط عمومی خوبی نداشته باشد
۶. وقت شناس نباشد
۷. راستگویی و امانتداریش ضعیف باشد
۸. طرفدار افراطی گروه، احزاب یا افراد خاصی باشد.

۵-۳-۱۳- خوش خلقی و سعه صدر

عامل دیگری که می تواند عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را به سوی مسجد جذب کرده و به ترویج فرهنگ نماز کمک کند، ویژگیهای شخصیتی و رفتاری امام جماعت مسجد بویژه سعه صدر و گشاده رویی در برخورد با قشرهای گوناگون است. خلق و خوی نیکوی امام جماعت مسجد و مهارت اجتماعی او در برقراری ارتباط با نمازگزاران فوق العاده مؤثر است. اگر رفتار مناسب و حاکی از احترام مشاهده نمایند، به نماز علاقمند می شوند. در روایت آمده است که:

«آلَهُ الرِّيَاسَةُ سَعَةُ الصَّدْرِ^۱»

ابزار ریاست، سعه صدر است.»

اگر تواضع و احترام و سعه صدر از جانب روحانی و رهبر معنوی، آن هم با عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان که دارای قلبی پاک و جویای محبت هستند، صورت گیرد، قطعاً موفقیت های چشمگیری به دست خواهد آمد. این روش از جمله طرق تبلیغ عملی است که در تاریخ صدر اسلام خصوصاً در وصف پیامبر گرانقدر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم نقل شده است و نتایج بسیار خوبی هم در بر داشته است.

اخلاق خوش امام جماعت، باعث محبوبیت مردمی وی خواهد شد. محبوبیت و مقبولیت امام جماعت و مورد رضایت و پذیرش بودن او نزد نمازگزاران، باعث جذب مردم به مسجد خواهد شد. رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله و سلم می فرماید:

«ثَمَانِيَةٌ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ لَهُمْ صَلَاةَ الْعَبْدِ الْأَبْقَى حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى مَوْلَاهُ وَ النَّاشِزُ عَنْ زَوْجِهَا وَ هُوَ عَلَيْهَا سَاخِطٌ وَ مَانِعُ الزَّكَاةِ وَ إِمَامٌ قَوْمٍ يُصَلِّي بِهِمْ وَ هُمْ لَهُ كَارِهُونَ...^۲»

؛ هشت طایفه اند که خداوند از آنها نمازی را نمی پذیرد: بنده فراری تا وقتی که به سوی مولایش برگردد، زن ناشزه ای که همسرش بر او خشمناک باشد، منع کننده زکات، امام [جماعت] قومی که نماز بخواند با اینکه مردم از وی کراهت داشته باشند و...»

اهمیت مسئله ایجاب می کند امام جماعت ارزیابی صحیحی از قضاوت عمومی نمازگزاران نسبت به عملکرد خویش داشته باشد. چنانچه پس از بررسی، به این نتیجه رسید که از پذیرش لازم در میان نمازگزاران برخوردار است، خدای را بر این نعمت سپاس گوید؛ در غیر این صورت شایسته است در

^۱ نهج البلاغه (خطبه ها، نامه ها و کلمات علی بن ابی طالب - علیه السلام -)، تنظیم: صبحی صالح، ص ۵۰۱، حکمت شماره ۱۷۶.

^۲ وسائل الشیعه ج ۸ ص ۳۴.

مسجدی دیگر که نمازگزاران نسبت به او رضایت خاطر دارند به اقامه جماعت، تبلیغ و ارشاد بپردازد. و یا اینکه چنانچه مشکل و ایراد از جانب خودش است، سعی در رفع و اصلاح آن نماید.

۵-۳-۱۴- ابتکار و خلاقیت

استفاده از ابزار گوناگون و متنوع و ارائه طرحهای خلاقانه در جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد بسیار مورد توجه است. عدم ظهور خلاقیت در برنامه های مسجد که اغلب یکنواخت، کسالت آور و خسته کننده است از جمله مواردی است که مکرر از زبان عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان شنیده می شود. برخی از امامان جماعت هنگام سخنرانی آموخته های علمی خود را همان گونه که فرا گرفته اند، بیان می کنند، در حالی که می توانند با ذکر مثال ها و حکایت های تاریخی، مطالب و کلمات قصار، شوخ طبعی و داستان های شیرین را با رعایت نکات روانشناسی عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به گونه ای زیبا و جذاب تر عرضه کنند. به عبارت دیگر، همان گونه که بدن انسان از خوردن غذاهای یکنواخت افسرده و بی اشتها می شود، طرح مباحث تکراری نیز اسباب خستگی و افسردگی اهل مسجد را فراهم نموده، روح و جان انسان را ملول و آزرده می سازد. حضرت علی علیه السلام می فرماید:

«إِنَّ هَذِهِ الْقُلُوبَ تَمَلُّ كَمَا تَمَلُّ الْأُبْدَانُ فَابْتَغُوا لَهَا طَرَائِفَ الْحِكْمَةِ»^۱

این قلوب آدمیان همچون بدن آنها گاه، خسته می شود؛ پس [برای رفع خستگی آن] از حکمتهای نو و تازه بهره جوئید.

امامان علیه السلام نیز برای دعوت مردم به خدا از همه ابزارهای مفید و جذاب بهره می گرفتند گاه موعظه داشتند، گاه خطابه می خواندند و گاه شعر می سرودند.^۲ و شاعران متعهد را مورد تشویق قرار می دادند. تشویق شاعران متعهد در سیره امامان به معنای استفاده از هنر در تبلیغ دین است پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم به شاعران متعهد بهاء می داد و آنان را تشویق می کرد که شعر مذهبی بسرایند و در مورد اشعاری این چنین فرمود:

^۱ ابن ابی الحدید معتزلی، شرح نهج البلاغه، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی، قم، ۱۴۰۴ ق، ج ۱۹، ص ۱۶.

^۲ بنگرید به کتاب معجم اشعار المعصومین گردآوری مرکز الابحاث و الدراسات الاسلامیه (مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی قم).

«والدی نفس محمد بیده فکانها تنهضونهم بالنبل»^۱

به آن کسی که جان محمد صلی الله علیه وآله وسلم در دست قدرت
اوست، با این اشعار گوئی تیر به سوی آنان پرتاب می کنید.

امامان علیه السلام در نشر پیام مکتب تنها از یک ابزار استفاده نمی کردند، از شیوه ای متنوع بهره می
بردند و بویژه هنر متعهد را در خدمت مکتب به کار می گرفتند.^۲

کودکان، نوجوانان و جوانان، روحیه پرشور و با نشاطی دارند و بسیار تنوع طلب هستند با سلیقه های
روحی و خواسته های متفاوت؛ بر این اساس یکی از مواردی که در جامعه امروز می تواند مساجد را از
انزوا خارج کند شناخت وضعیت موجود و شناخت روحیه عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان
و سلیقه های تنوع طلبی آنها در برنامه های فرهنگی و فکری است که باید با برنامه های مختلف
هنری، ورزشی، فرهنگی، علمی و تفریحی فضای حضور عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را
وسیع تر سازند.

کوتاه سخن آنکه این خلاقیت باید در تمامی حوزه ها اتفاق افتد در روش سخنرانی و ارائه پیام، در
انتخاب موضوعات، در استخدام کلمات و در برنامه ریزی های کلان برای مسجد که همگی در توسعه
ارتباط عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان با مسجد ضروری است.

جوانی اقتضائاتی دارد که می بایست از سوی روحانیون مساجد مورد توجه قرار گیرد. شناخت
امیال جوانی و انعطاف نشان دادن در برابر آن در حد معقول و مشروع، می تواند در جذب عموم
مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و جلب انظار ایشان به سوی حق و درستی ابتکارهای
جدیدی را به وجود آورد.

به عنوان نمونه جوان زیبایی و پوشش خاصی را می پسندد، در سیره امیر مؤمنان علیه السلام
آمده است که روزی آن بزرگوار با خدمتکارش قنبر برای خرید لباس و جامه به بازار رفتند و یک
پیراهن دو درهمی و یک سه درهمی خریداری نمودند، امام علیه السلام پیراهن سه درهمی را به

^۱ مسند احمد بن حنبل، ج ۳، ص ۴۶۰.

^۲ برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به مقاله «اهل بیت علیه السلام و بهترین شیوه تبلیغ»، نشریه پاسدار اسلام، بهمن ۱۳۸۳، شماره ۲۷۸.

قنبر دادند. قنبر گفت: شما به آن سزاوارتر هستید؛ چون شما بالای منبر می روید و خطبه می خوانید. امام علیه السلام در پاسخ وی فرمود:

انت شاب و لك شره الشباب^۱.

تو جوانی و میل جوانی داری.

در این حدیث درک شرایط جوانی به خوبی نمایان شده است و امام به امیال جوانی اشاره می کند. براین اساس استفاده مناسب و درست از مثالها، حکایات تاریخی، مطالب و کلمات قصار، لطیفه ها و داستان های شیرین برای انتقال مفاهیم بلند و انتزاعی و فلسفی به گونه ای که نوجوان را جذب نماید، می تواند مفید و سازنده باشد. همواره فهم مطالب و مباحث انتزاعی صرف و معقولات فلسفی برای دوره های سنی نوجوانی و حتی برخی از جوانان دشوار است. پس باید با رعایت نکات روانشناسی هنگام بیان مطالب علمی و انتزاعی آنها را زیبا و جذاب نمود و مخاطب را به سوی منبر و مسجد کشاند.

۵-۳-۱۵- آشنایی با کارکردهای مسجد و روش های نوین جذب مخاطب

برای مسجد، علاوه بر کارکرد اصلی آن که همانا محلی برای ارتباط با خداوند و برگزاری نماز جماعت است، می توان کارکردهای دیگری را نیز در نظر گرفت که یک امام جماعت باید با آنها آشنا باشد. از جمله این کارکردها می توان کارکرد آموزشی، فرهنگی، تبلیغی، اخلاقی، اجتماعی، سیاسی، مبارزاتی و رسانه ای را نام برد.

در همین راستا امام جماعت باید با ماهیت تبلیغ و تکنیک و ابزارهای آن به خوبی آشنا باشد و همه آنها را به کار بگیرد. در گذشته، تبلیغ در حد برانگیختن احساسات و عواطف و آماده سازی آنان برای پذیرش اندیشه، علائق، سلايق و اتخاذ روش خامی از زندگی انجام می شد؛ اما امروزه تبلیغی که با هدف خاص و برای قشر یا گروه خاصی و با هدف خاصی مثل افزایش دایره مخاطبان و جذب آنان صورت می گیرد، از محدود ارتباط یک سوبه و تلقینی فراتر رفته و به فرآیند دو سوبه و تعاملی، میان گیرنده و فرستنده

^۱. بحار الأنوار، ج ۱۰۰، ص ۹۳، چاپ بیروت.

تبدیل شده است؛ تا آنجا که مقوله تبلیغ، متأثر از رویکرد های نوین، در پهنه فن آوری، ارتباطات، روانشناسی، جامعه شناسی، مردم شناسی، دیگر علوم گسترده شده و کارکرد خود را توسعه داده است. براین اساس تبلیغ، فرآیندی است که محتوای، روش، ابزار و چسبیتی و چگونگی آن در تعامل با دو قطب سیال گوینده و شنونده تعیین می شود.

۵-۳-۱۶- حضور دائمی و مؤثر در مسجد و ارائه خدمات متنوع

کسی که مسئولیت کاری را بر عهده می گیرد باید فرصت و دقت لازم را داشته باشد و چه مسئولیتی بالاتر از امام جماعتی که مسئولیت هدایت مردم را عهده دار است. هر گاه مسجد بخواهد نقش خود را به خوبی ایفا کند نیازمند آن است که امام جماعت از نظر وقت و برنامه ریزی به اندازه کافی سرمایه گذاری کند و اهتمام جدی به مسجد و برنامه های آن داشته باشد. عمل پیامبر - صلی الله علیه و آله - در این زمینه الگوی خوبی برای ماست. آن حضرت پس از نماز صبح تا طلوع آفتاب در مسجد می نشست و بخشی از این وقت را صرف پاسخ گویی به پرسشهای مسلمانان می نمود.^۱

امام جماعت باید در حد امکان در اختیار مسجد باشد؛ یا اینکه حداقل چند شغله نباشد. اگر امام جماعت چند شغله باشد، باید نایب برای مسجد بفرستد و امام غیر راتب نمی تواند همه وظایف امام جماعت را ادامه دهد و در عین حال این عدم تبات خود به رابطه مخاطبان با امام جماعت لطمه خواهد زد.

امروزه برخی با وجود حجم کاری و اشتغالات فراوان در مناصب مختلف عهده دار اقامه نماز در مساجد می شوند بدیهی است این شخص توانایی انجام این رسالت عظیم را به شکل مطلوبی نخواهد داشت و تنها به اقامه نماز اکتفا خواهد کرد. از دیگر سو این تراکم کاری علاوه بر خستگی جسم، سبب کسالت و افسردگی روحی نیز می شود. در حالی که رفتن به مسجد نیاز به امنیت روحی و آمادگی جسمی و روحی دارد.

روحانی با حضور حداکثری در مسجد می تواند با ارائه خدمات مشاوره‌ای، عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان را به سوی مساجد جذب کند. ارائه خدمات مشاوره‌ای در زمینه های مشاوره تحصیلی، انتخاب رشته تحصیلی دبیرستانی و یا دانشگاهی و سایر مشکلات رفتاری روزانه یکی از راه های جذب

^۱ بحارالانوار، علامه محمد باقر مجلسی، ج ۴۰، ص ۴۵.

عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد است که به و سیله خود روحانی یا به کارگیری برخی از متخصصان صورت پذیرد. مناسب است امام جماعت ساعتی را به پاسخ سؤالات و رفع مشکلات فردی و اختلافات خانوادگی پردازد و در صورت نیاز با مراکز حوزوی و متخصصین در تماس باشد تا سؤالات به خوبی پاسخ داده شود.

همچنین ارتباط منظم و مستمر با نمازگزاران و در صورت امکان سرکشی به منازل یا مغازه آنها در همیشگی کردن حضور آنان در مسجد بسیار مؤثر است. این برنامه همان برخوردی است که در صدر اسلام از طرف رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و حضرت علی علیه السلام صورت می گرفت که وقتی یکی از نمازگزاران یک یا دو جلسه نماز غیبت می کردند، بلافاصله آن بزرگواران احوال او را جویا می شدند و اگر مطلع می شدند که شخص مورد نظر گرفتاری دارد یا در بستر بیماری افتاده است، به عیادت وی می رفتند و در صورتی که دچار گرفتاری بود، سعی می کردند با مشارکت سایر مؤمنان، به رفع گرفتاری او اقدام نموده و در صورت بیماری، برای بهبودی او دعا کنند.^۱

چنین برخوردهایی از طرف امام مسجد روحیه مخاطب را قوت می بخشد و احساس می کند که مأنوس بودن با مسجد علاوه بر اجر معنوی و برقراری ارتباط با خالق، نزد مخلوق و بندگان خدا نیز عزت دارد و این عزت در پرتو برکت ارتباط با مسجد است.

همچنین در برخی مساجد این برنامه با اعلام قبلی و با حضور نمازگزاران مسجد انجام می پذیرد که آثار مثبت بسیاری را به همراه داشته است. چنین برنامه مستمر و هفتگی می تواند به گونه ای تنظیم شود که این سرکشی هر شش ماه (و در صورت زیاد بودن خانواده ها) سالی یکبار تکرار شود. این برنامه را می توان در سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مشاهده نمود؛ چنانکه در تاریخ می خوانیم که آن حضرت همراه با گروهی از اصحاب از مسجد حرکت کردند و به دیدار خانواده «سعد بن ربیع» که از شهدای جنگ احد بود، رفتند و پس از مقداری گفتگو، همسر سعد مشکل خود را در ارتباط با میراث سعد مطرح نمود.^۲

^۱ برگرفته از کتاب جایگاه مساجد در فرهنگ اسلامی، علی رضایی، مؤسسه فرهنگی ثقلین، اول، ص ۳۴۴.

^۲ المغازی، محمد بن عمر واقدی، اعلمی بیروت، چاپ سوم، ص ۳۲۹-۳۳۰.

برخورداری امام جماعت از مقبولیت و پذیرش اجتماعی در میان نمازگزاران عامل بسیار مهمی است تا او بتواند مسجد را در زمینه‌های گوناگون فعال و پرتحرک نماید.

در کنار همه این کارها روبروی مردم نشستن امام جماعت قبل و بعد از نماز، از نظر تربیتی و روحی اثرات فراوانی بر نمازگزاران دارد. اطلاع از حضور و غیاب افراد مسجدی، آگاهی از حضور افراد تازه وارد و آشنایی با آنها، صمیمیت بیش‌تر بین امام و مأمومین، از جمله آثار روبروی مردم نشستن و گفتگو با آنها است.

همچنین به تجربه ثابت شده است که اقامه نماز جماعت صبح ولو با کم‌ترین نمازگزار، تأثیر فوق‌العاده‌ای در موفقیت امام جماعت دارد.

SCCcr.ir

فصل ششم:

ایجاد انس از طریق برنامه‌های فرهنگی مسجد

با توجه به شرکت تعداد بی شماری از عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در مساجد، لازم است، در اجرای برنامه ها، سلیقه های آنان مد نظر قرار گیرد. اما برنامه ریزی سنتی موجب شده است تا نظرات و خواسته های این قشر نادیده انگاشته شود که این امر موجبات دلخوری و ناراحتی آنان را فراهم می سازد. مراعات برخی اصول در برنامه های فرهنگی، تبلیغی و دینی مساجد که ذیلا به آنها اشاره می شود می تواند فاصله بین جوانان و مسجد را کمتر کرده و آنها را با مساجد و نماز های جماعت مأنوس کند.

۶-۱- تنوع

مسجد برای هر سلیقه و جمعیتی باید برنامه مناسب داشته باشد. برای هر یک از کودکان، نوجوانان، جوانان و بزرگسالان باید برنامه خاصی داشت. برای آنها که اهل دعا هستند برنامه دعا، برای آنها که اهل کتاب هستند، کتابخانه و... برنامه ریزی شود. تنوع بخشیدن به محتوای برنامه های فرهنگی مساجد از نظر موضوع، روش و اجرا در جذب اقشار مختلف بسیار مؤثر است. متنوع نبودن برنامه های مساجد و نیز روشهای تبلیغ و ناآشنا بودن گردانندگان آن با شیوه های نوین جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد و در مقابل متنوع و جذاب بودن برنامه های مراکز و اماکن تفریحی اجتماعی نظیر: باشگاههای ورزشی، کلوب ها، کافی نت ها، ماهواره و.... باید اذعان داشت که برنامه های بعضی از مساجد اغلب یکنواخت، کسالت آور و خسته کننده است. معمولاً در فرهنگ ما برای برگزاری مراسم عزاداری، سوگواری و ایام شهادت ائمه اطهار علیه السلام بیشتر بهاء داده می شود تا برگزاری جشن ها و مراسمات شاد و سرور به مناسبت میلادیه های بزرگواران دینی. با توجه به روحیه نشاط طلاب، هیجان و تحرک نوجوانان و جوانان اگر در مساجد برنامه های میلادیه ها در طول سال به صورت مرتب و منظم و باشکوه و عظمت برگزار گردد، این امر می تواند در گرایش عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد مؤثر شود که متأسفانه تاکنون از این موضوع غفلت شده است. بسیاری از جوانان به این خاطر از مساجد دوری می کنند که آن را همیشه مکانی برای گریه، موعظه و عبادت می دانند در حالیکه اسلام نقش مسجد را علاوه بر عبادت، مکانی برای آموزش، تعلیم و تربیت و شادابی جامعه معرفی کرده است. اگر این روحیه شادابی و طراوت همراه با حفظ حریم های اسلام به مساجد برگردانده شود، مکانی برای گرایش جوانان خواهد بود. اجرای برنامه های فرهنگی، آموزشی و هنری و برگزاری اعیاد اسلامی

مثل قربان، نیمه شعبان، فطر، غدیر، میلادیه‌های ائمه اطهار علیه السلام و ... روح نشاط را به جامعه برمی گرداند.

۶-۲- انعطاف در روش‌ها

« اصل آسان‌گیری » و « اصل اعتدال و میانه روی » در آموزش مسائل و مفاهیم دینی به عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از سوی مربیان دینی و مبلغین باید رعایت گردد. اعمال روش‌های خشک و مستبدانه در بعضی برنامه‌ها و آموزش‌های مذهبی و به کارگیری شیوه‌های غلط تعلیمی و درخواست اطاعت کورکورانه و بی‌قید و شرط که موجب بی‌علاقگی و دل‌سردی از دین و مراکز دینی به خصوص مساجد در میان عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان می‌شود.

۶-۳- توجه به تفاوت‌ها

ملحوظ نداشتن تفاوت‌های مذهبی، فرهنگی، بومی، نژادی، زبانی و نیز عدم به کارگیری اولویت‌های اصلی در برنامه‌های فرهنگی-تبلیغی موجب شده است تا تعدادی از برنامه‌ها و فعالیت‌های اجرایی برای عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان از نتایج مثبت و مطلوبی برخوردار نباشد.

۶-۴- استفاده از صاحب نظران

کمتر مشاهده می‌شود که در انجام برنامه‌های مذهبی و اسلامی از وجود اندیشمندان و صاحب نظران بزرگوار استفاده شود. استفاده از اساتید دانشگاهی و حوزوی مطلع، موجب اقبال عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد خواهد شد.

۶-۵- آسیب شناسی برنامه‌ها

نبود برنامه‌های زمان‌بندی شده و تعریف شده کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت در مساجد، آنها را از جذب جوانها با سلايق گوناگون محروم می‌کند. همچنین طولانی شدن برنامه‌های اجرایی مساجد، به ویژه سخنرانی و خطابه و عاظمه ائمه جماعات و مبلغین و نیز اقامه نماز و اجرای مراسم دعا و زیارت از عوامل مسجد‌گریزی جوانان است. داشتن مدیریت زمان در برنامه‌های فرهنگی و دینی مساجد یک ضرورت است. باید سعی شود برنامه‌های اجرایی مساجد (سخنرانی‌ها، کلاسهای آموزشی، همایش‌ها، مراسم دعا و ...) کوتاه و متناسب با ظرفیت‌های جسمی، روحی و روانی، ویژگی‌های سنی و ذهنی

مخاطبین طراحی و اجرا گردد تا از خستگی، دلزدگی و در نتیجه گریز جوانان از برنامه های فرهنگی مساجد جلوگیری به عمل آید. متأسفانه خلاء برنامه ریزی منسجم، مرتب و منعطف در مساجد موجب شده است تا اغلب مساجد ما دچار برنامه های یکنواخت و کسل کننده شوند. تشکیل بانک اطلاعات و مرکز اطلاع رسانی و گروه ویژه مطالعاتی و تحقیقاتی به منظور انجام پژوهش در مورد ارزیابی برنامه های فرهنگی مساجد می تواند گامی مهم در راستای آسیب زدایی از برنامه های مساجد باشد.

۶-۶- جوانگرایی

در برنامه ریزی فرهنگی و دینی مساجد باید به نیازها، علایق و سلیق عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان توجه شود. حاکم نبودن روحیه جوان گرایی و تفکر جوانی و در نظر نگرفتن سلیق و نظرات جوانان، در برنامه ریزی فعالیت ها توسط مدیریت مساجد از علل کناره گیری جوانان از مساجد و نماز های جماعت است. منطبق نبودن برنامه های مساجد با نیازهای فکری و فرهنگی جوانان و متناسب نبودن با شرایط زمان و مسائل مبتلا به روز جامعه نیز به این قضیه دامن می زند. طرح کردن مسائل و مشکلات عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان محله و برنامه ریزی در راستای رفع و حل مشکلات آنان می تواند اثر مهمی در انس مستمر آنان با فضای روحانی مسجد داشته باشد. اگر مردم به ویژه نوجوانان و جوانان بدانند که برخی از مشکلاتشان در مسجد رفع می شود، طبیعتاً به مسجد روی می آورند، مثلاً اگر کلاس های رفع اشکال و تدریس خصوصی به شکل آسان در مسجد تشکیل شود، یا با تشکیل صندوق های قرض الحسنه بخشی از نیازهای مالی جوانان تأمین گردد، آنان با امید به آینده و با حس اینکه مأمنی برای حل مشکلات خود دارند به مسجد خوشبین شده و به آن روی می آورند. برنامه های فرهنگی و دینی مساجد باید برای عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان جذاب، مفید بوده و هنر و مهارت را به آنان بیاموزد. مشارکت دادن عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در امر برنامه ریزیهای فرهنگی و دینی و اجرای برنامه ها در جذب جوانان به مسجد مؤثر است.

۶-۷- انطباق با نیازهای روز

انطباق محتوای برنامه های فرهنگی مساجد با نیازهای فکری جوانان، مقتضیات زمان، و مسائل مبتلا به روز جامعه امری بسیار حیاتی در جذب آنها به مساجد است. استفاده از تکنولوژی آموزشی روز در اجرای

برنامه های آموزشی، فرهنگی، دینی و تجهیز مساجد به امکانات، لوازم و ابزار فرهنگی روز دنیا از قبیل کتابخانه های تخصصی، سالن مطالعه، کامپیوتر، وسایل آموزشی نیز ضروری است.

۶-۸- ارتباط مسجد با خانواده

افرادی که از کودکی با مسجد مانوس نیستند، در سنین جوانی به سختی با مسجد مانوس می شوند و این موضوع یکی از مسایل مهم مساجد است که سالهاست مورد غفلت واقع شده است. یکی از عوامل مهم در راستای برداشتن فاصله میان مسجد و جوانان و ایجاد حلقه عاطفی بین آن دو است. این وظیفه پدر و مادر است که کودک را از همان ابتدای کودکی با مسجد و انجام « خانواده ها » فرایض دینی مثل نماز و روزه آشنا کنند که در دین اسلام سفارش زیادی به آن شده است.

در روایات آمده است فرزندان خود را از کودکی به نماز و روزه عادت دهید تا تقید به فرایض در بزرگسالی برای آنان دشوار نگردد. اگر پدر و مادر فرزند خود را از کودکی به حضور در مسجد و خواندن نماز و عبادات عادت دهد، این سنت پسندیده رفته رفته در ذهن کودک نقش بسته و با آن مانوس می گردد. مساجد نیز می توانند با برپایی برنامه های آموزشی و هنری اولین قدم را برای ایجاد این رابطه عاطفی بردارند.

۶-۹- ارتباط با مدرسه

امروزه، لازم است مدارس یک علاقه واقعی و باطنی برای حضور مستمر و ارتباط نزدیک عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان با مساجد در آنان ایجاد کنند. در این راستا، مدارس نباید فقط به ساختن نمازخانه ها اکتفا کنند. هرچند ساخت و توسعه نمازخانه ها اقدامی مثبت و ارزنده برای رسیدن به ارزشها و مقدمات والای دینی است، اما هیچگاه جای مساجد و اثرات سازنده ی آن را نمی گیرد. لازم است همه ی تلاش دست اندرکاران تعلیم و تربیت بر این باشد که پیوندی واقعی بین خانه، مدرسه و جامعه (این مثلث تربیتی) ایجاد کنند. البته این پیوند باید مستمر باشد نه مقطعی. فرهنگ انس گرفتن با مسجد و در رأس آن نماز به عنوان یک حرکت ارادی، آگاهانه و مستمر باید از آغاز دوران کودکی در نظام تربیتی خانه، مدرسه و جامعه به عنوان یک اصل مهم تربیتی مد نظر قرار بگیرد.

۶-۱۰- استفاده از هنر نمایش

بدون شک بیان قصه های لطیف و خاطرات زیبا و به یادماندنی درباره نماز و اهمیت آن در زندگی در به تصویر کشیدن نگرش و رفتار پیشوایان، رهبران و الگوهای « هنر نمایش » و استفاده بهینه از محبوب در ارتباط با نماز می تواند تأثیرات بسیار مؤثر در گرایش عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مسجد و توسعه فرهنگ نماز داشته باشد.

نقش اصلی را می تواند ایفا نماید و نکته ای که « صدا و سیما » در تهیه، تولید و پخش این گونه برنامه ها در ارایه این گونه برنامه ها باید رعایت شود، توجه به ویژگی های سنی، ذهنی و شرایط فرهنگی - اجتماعی مخاطبان است.

۶-۱۱- انعکاس فعالیت ها

فعالیت های مسجد باید در بین مردم منعکس شود (از طریق صدا و سیما و ...) تا از آن مطلع شوند این اطلاع و آگاهی از فعالیت های گوناگون باعث تشویق و دلگرمی مردم می شود و سامان و نظم امور مسجد را نمایان می سازد.

۶-۱۲- بازبودن و منظم بودن برنامه مساجد

مسجد باید منظم باشد. معلوم باشد چه ساعتی در مسجد باز و چه ساعتی بسته می شود تا مردم سرگردان و بلا تکلیف نباشند و زمان باز و بسته بودن مسجد در تابلو اعلانات جلوی مسجد اطلاع رسانی گردد. در همه برنامه های مسجد باید نظم باشد. بسته بودن مساجد در مواقع به غیر از برگزاری نماز جماعت و ایام خاص مثل ماه مبارک رمضان، ماه محرم و صفر و ... می تواند پیامدهای منفی داشته باشد. با هماهنگی ارگان ها و ادارات رسیدگی کننده به امورات مساجد، دستورالعملی برای مساجد تدوین و ارسال گردد تا مساجد به عنوان یک مکان عبادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، سیاسی و ... در طول روز باز بوده و پذیرای عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان و مسافرین باشد. این امر می تواند به تداوم و استمرار پیوند جوان و مسجد منتهی گردد.

۶-۱۳- ایجاد رقابت بین مساجد

از مساجد فعال در روز جهانی مساجد تقدیر شود و از آنها حمایت شود تا یک رقابتی مساجد فعال در جذب جوانان به مساجد ایجاد گردد.

۶-۱۴- عدم مزاحمت

مسجد نباید برای همسایه هایش مزاحمت ایجاد کند. متأسفانه بعضی از مساجد به شکلی است که اگر کسی بخواهد خانه بخرد، خانه کنار مسجد را نمی‌خرد برای اینکه بلندگو را روی پشت بام گذاشته اند و تا ساعت ۱۲ شب برنامه از آن پخش می‌شود. مگر مستمعین روی پشت بام هستند که این کار لازم باشد؟ ما فقط موقع اذان می‌توانیم صدای اذان را با بلندگو به همه شهر برسانیم. بلند کردن صدای بلندگو برای برنامه‌های مختلف، عدم وجود پارکینگ برای مسجد، بد بودن وضعیت فاضلاب مسجد و ... از عوامل ایجاد مزاحمت برای مردم است.

۶-۱۵- جمع بندی این فصل

نوجوانان و جوانان ما به طور طبیعی به کارهای نو و افکار جدید علاقمند هستند. آنان شیفته مطالب و مقالات تازه و سبک‌های نوین روزگار خود می‌باشند به سخنان جدید با کمال دقت گوش می‌دهند و درباره مطالب نو با علاقه فراوان گفتگو می‌کنند. بنابراین مسجدهای ما باید متحول شوند و پاسخگوی نیازهای روز جوانان باشند. مسجدها باید به امکانات و ابزارهای آموزشی و اطلاع رسانی روز دنیا مانند کامپیوتر، انواع سایت‌های مذهبی و فرهنگی، برنامه‌های آموزشی در رشته‌های مختلف و ... مجهز شوند. و جاذبه‌های کافی را برای جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به خود داشته باشند. وضعیت ظاهری مساجد، طولانی نشدن نمازهای جماعت، ویژگیهای امام جماعت، کتابخانه، فعالیت کانون‌های فرهنگی، هیأت امناء و ... از عوامل مؤثر در جذب عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان به مساجد می‌باشند.

خلاصه آنکه به نظر می‌رسد در شرایط کنونی که وسایلی همچون اینترنت، ماهواره و موبایل در دسترس همگان قرار گرفته و مفسدگی را بوجود آورده و ایمان جوانان و نوجوانان را نشانه گرفته است، وظیفه امامان جماعت سنگین‌تر شده و لازم است کسانی این مسئولیت خطیر را تقبل نمایند که بتوانند وقت بیش‌تری در جهت جذب افراد به مسجد به کار برده و توان اقناع فکری و مذهبی آنان را داشته باشند؛ چرا

که اگر فردی جذب مسجد شود؛ اما نتواند از آن بهره‌مناسب ببرد، و از مسجد دل‌سرد شود، برای همیشه از مسجد روی گردان خواهد شد.

SCC.ir

فصل هفتم:

پیشنهادات تحقیق

۱. توسعه آموزشهای محتوی فلسفه و اسرار و ارزش جماعات و حضور در مساجد در آموزش و پرورش و آموزش عالی

۲. توسعه کمی و کیفی مساجد طراز نظام اسلامی

۳. ایجاد زمینه های توسعه حضور زنان در مساجد به عنوان محور خانواده

۴. نهضت مهارت افزایی در بین روحانیون و ائمه جماعات

۵. توسعه برنامه های چندرسانه ای و آفرینش های سینمایی و تلویزیونی در خصوص مسجد و نماز

جماعت

۶. ادغام برنامه های علمی و فرهنگی و سیاسی، اجتماعی مساجد با مدارس و دانشگاهها

۷. احیای کارکردهای مختلف مسجد از جمله آموزش، فعالیتهای ورزشی، فرهنگی، هنری و....

۸. ارائه الگو از قهرمانان ورزشی و هنرمندان و اهل علم در حال نماز خواندن و حضور در مساجد

برای اقشار هدف

۹. عدم انحصاری کردن امورات و فعالیتهای مسجد و پایگاه مقاومت و کانونهای مساجد و رفع

موانع حضور و عضویت علاقمندان در این نهادها.

۱۰. بازسازی و تقویت بینش و شناخت عموم مردم بویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در مورد

اهمیت و فضیلت و نقش نماز و نماز جماعت.

* فلسفه و اسرار نماز و نماز جماعت با بیانی روشن و واضح در کتابهای معارف دوره های

راهنمایی و دبیرستان بیان شود و با بیانی ساده در کتابهای هدیه های آسمانی ابتدایی بیان می

شود.

* با یک برنامه منظم هر هفته دو روز در برنامه صبحگاه احادیثی که اهمیت و فضیلت و نقش

نماز و نماز جماعت را بیان می کند برای دانش آموزان خوانده شود و روی تراکتهای زیبا

نوشته شود و در جاهای متفاوت مدرسه نصب شود.

* با یک همکاری منظم مداوم از معلمان و مربیان خواسته شود تا در هر کلاس قسمت کوتاهی

از بحث خود را به بیان اهمیت و نقش نماز بخصوص نماز جماعت اختصاص دهند در این

زمینه باید جزوه ای تهیه شود و احادیث کوتاه در این مورد نوشته شده و به معلم داده شود تا از آن استفاده نمایند.

* در اردوهای تفریحی و ورزشی یا مسافرت‌های علمی قسمتی کوتاه به بحث درباره نماز و نماز جماعت اختصاص یابد.

* حداقل یک برنامه از برنامه های مستمر آموزش خانواده به اهمیت و نقش نماز و به ویژه نماز جماعت اختصاص داده شود و در آن برنامه به اولیاء تذکر دهند که اولاً آموزش نماز باید از سن کم آغاز شود در خانواده نماز اول وقت اقامه شود و حتی الامکان با جماعت فرزندان خود را با کلام نرم آرام و به اقامه نماز و شرکت در نماز جماعت تشویق کنند.

* برای تشویق فرزندان به نماز از تشویق های مادی و کلامی استفاده نمایند. (البته باید این نکته تذکر داده شود که تذکر پیگیر و مداوم و آرام با سماجت و اصرار و لجاجتی تفاوت دارد.)

* در هر مدرسه مشاور یا مربی با استفاده از شیوه مشاور گروهی بینش دانش آموزان را در مورد نماز و به ویژه نماز جماعت بازسازی و تقویت نمایند (بهتر است برنامه جلسات مشاور گروهی در مراکز امور تربیتی یا هسته های مشاور تدوین شود و به صورت جزوه ای به مدارس فرستاده شود در این جزوه ها باید در مورد فلسفه و حکمت نماز و نماز جماعت نیز بحث شود.)

* از شیوه موعظه و نصیحت فردی نیز برای افرادی که در نماز شرکت نمی کنند استفاده شود البته همان طور که ذکر شد این موعظه باید از سر دلسوزی و شفقت و مهربانی و با روش پسندیده در خلوت باشد و شخص موعظه کننده خود باید در نماز جماعت شرکت دائم داشته باشد.

* استفاده از روش امر به معروف با زبان و عمل. برای اجرای این روش همه باید خود را مسئول بدانند مدیر، معاونین، معلمین، مربیان و هم چنین دانش آموزانی که هم به فلسفه و

حکمت و نقش نماز آگاهند و هم خود در نماز جماعت شرکت می کنند بهر حال برای موفقیت در امر اقامه نماز جماعت یک بسیج عمومی لازم است.

۱۱. استفاده از پاداشها و تشویق های مادی و غیرمادی و تقویتهای جانشینی

* برای دانش آموزانی که در نماز جماعت شرکت می کنند کارتهای ویژه تهیه شود و در آغاز به طور متوالی و سپس به طور متناوب به آنها داده شود و برای هر چند کارت جایزه های ویژه ای در نظر گرفته شود.

* دانش آموزانی که به طور مداوم در نماز جماعت شرکت می کنند هرچند گاه به اردوهای تفریحی، زیارتی، ورزشی، علمی برده شوند.

* با توجه به روش مورد توجه بودن الگوها مدیران، معلمین، مربیان و معاونین در صفوف جماعت در کنار دانش آموزان شرکت کنند.

* امام جماعتی که برای اقامه نماز دعوت می شود هم باید جاذبه های ظاهری از جمله قیافه آراسته، خوش برخوردی، اخلاق نیکو، صورت خندان، نظم در اقامه نماز جماعت داشته باشد و هم جاذبه های معنوی مثل علم دین و علم به عرفان، سادگی، زهد و تقوی در برخورد و عمل، آشنایی با ویژگیهای خاص نوجوانان و جوانان و کودکان قدرت بیان و مباحثه و مجادله احسن، پویایی و خلاقیت، از ایشان خواسته شود.

* نماز را در حد ظرفیت اضعف مأمومین اقامه کنند.

* هرچند گاه دانش آموزانی که در نماز جماعت شرکت می کنند در جلو صف تشویق و ترغیب قرار گیرند چنانکه در احادیث آمد خدا و فرشتگانش به کسانی که در صف های جماعت شرکت می کنند و درود می فرستند.

* برخی از مسئولیتها و اداره بعضی از فعالیتهای اردوها به شرکت کنندگان در نماز جماعت سپرده شود.

* مسئولین ضمن شرکت در صفوف جماعت با دانش آموزان شرکت کننده رفتاری توأم با توجه، ملاحظت، احترام، تکریم شخصیت و پذیرش تعریف و تمجید داشته باشند و این رفتارها را در حرکات غیر کلامی مثل حالات چهره و صورت و دست دادن با نوجوانان نشان دهند.

۱۲. پیشنهادات مربوط به مقدمات و آمادگیها برای نماز جماعت

* برای ادامه نماز جماعت حتماً وقت خاصی در مدرسه قرارداد شود در آن وقت خاص نه کلاسی تشکیل شود و نه فعالیت دیگر غیر از نماز وجود داشته باشد.

* مدت زمانی که نماز جماعت اقامه می شود نه آنقدر طولانی که خسته کننده باشد و نه آن قدر سریع که بعضی به رکعات نماز نرسند.

* اذان نماز با صدایی شیوا و زیبا و تکان دهنده در محیط مدرسه پخش شود.

* مسئولین مدرسه با تذکرات کوتاهی از کودکان و نوجوانان دعوت کنند که در نماز جماعت شرکت کنند.

* مکانی زیبا و وسیع به اندازه ظرفیت دانش آموزان مدرسه برای نماز آماده شود.

* مکان مخصوص نماز همیشه تمیز و خوشبو باشد.

* اطراف نماز خانه جملات مخصوص نماز و احادیث معصومین نصب شود.

* هم چون یک امر مهم در تنظیم صفوف جماعت و هماهنگی در آن تلاش لازم به عمل آید تا کودکان و نوجوانان احساس نظم و همدلی، هماهنگی و وحدت بنمایند.

* وضو خانه های تمیز و با امکانات بهداشتی در تمام مدارس ساخته شود.

* هر چند گاه امام جماعت یا مسئولین دیگر در رابطه با موضوعی خاص یا به مناسبت بزرگداشت روزی خاص مسابقه ای برای دانش آموزان طرح نمایند و به برندگان حتما جایزه داده شود.

*به دانش آموزان شرکت کننده در نماز جماعت هرازگاهی فرصت استفاده از امکانات کتابخانه، امکانات سمعی، بصری و وسایل ورزشی داده شود این بهره برداریها صرفاً در ازای ارائه کارت امتیاز شرکت در نماز جماعت باشد.

SCC.ir

فهرست منابع و مآخذ

کتاب‌ها

- قرآن کریم، ترجمه الهی قمشه ای.
- نهج البلاغه (خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات علی بن ابی طالب - علیه السلام)، تنظیم: صبحی صالح.
- آخوندی، محمدباقر، هویت ملی - مذهبی جوانان، بوستان کتاب قم، قم، ۱۳۸۳.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی: تحف العقول، مصحح: غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ق.
- احمدی، سیداحمد، اصول و روشهای تربیت در اسلام، تهران، انتشارات دانشگاه، ۱۳۸۰.
- ابن ابی الحدید معتزلی، شرح نهج البلاغه، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی، قم، ۱۴۰۴ ق.
- ابن خلدون، مساجد در تمدن اسلامی، تهران، نشر رسانش، ۱۳۸۴.
- المنجد، دارالمشرق بیروت لبنان، ۱۹۸۶.
- باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. انتشارات مدرسه، ۱۳۸۰.
- براهنی، محمد تقی و همکاران، واژنامه روان شناسی و زمینه های وابسته انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۶۹.
- بهشتی، سید جواد، چهار صد سخن پیرامون نماز، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۵.
- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، محقق و مصحح و ناشر: مؤسسه آل البیت علیهم السلام، چاپ اول، قم، ۱۴۰۹ ق.
- جمعی از کارشناسان؛ ترویج و توسعه ی فرهنگ نماز؛ انتشارات گنج معرفت؛ قم. چاپ اول ۱۳۸۵
- جمالی، فریبا، بررسی رابطه بین نگرش مذهبی و احساس معنابخشی در دانشجویان دانشگاه، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۱
- دفتر مطالعات و پژوهش های مرکز رسیدگی به امور مساجد، فرهنگ مسجد یا دائرةالمعارف مسجد، مؤسسه فرهنگی ثقلین، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، www.loghatnaameh.com
- راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، دارالقلم و الدار الشامیه، دمشق و بیروت، اول، ۱۴۱۲ ق.
- رضائی.ع. اصل و نسب و دین های ایرانیان باستان. چاپ طلوع آزادی، ۱۳۷۵.

- زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، منشورات دارمکتبه الحیاه، لبنان.
- زرکشی (أبو عبدالله بدر الدین)، محمد بن عبدالله، اعلام الساجد باحكام المساجد، به تحقیق ابوالوفا مصطفی المراغی، وزاره الاوقاف، المجلس الاعلی للشئون الاسلامیه لجنه احیاء التراث الاسلامی، ۱۴۱۲ ق.
- زمخشری، جارالله محمد بن عمر، تفسیر القرآن، دارالمعرفه، بیروت.
- سایت مرکز ملی پاسخگویی به سوالات دینی (وابسته به پژوهشگاه و علوم فرهنگ اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی)
- ستاد عالی هماهنگی و نظارت بر کانون های فرهنگی هنری مساجد، کارکرد مساجد (مجموعه مقالات)، نشر رسانش، تهران، اول، تابستان ۱۳۸۴.
- سجستانی الازدی، سلیمان بن أشعث، سنن ابی داوود، به تحقیق محمد محی الدین عبدالحمید، داراحیاء السنه النبویه، بیروت.
- سمهودی، علی بن احمد، وفاء الوفاء بأخبار دارالمصطفی، ج ۲، ص ۴۴۴ — ۴۴۵، دارالکتب العلمیه، بیروت، چاپ چهارم، ۱۴۰۴ ه.ق، چهار جلد در سه مجلد.
- شاکری، سید رضا، و حیدر محمدی، حدیث مسجد: مجموعه احادیث شیعه و سنی در باره مسجد، ستاد عالی کانون های فرهنگی هنری مساجد، تهران، اول، ۱۳۸۱.
- شریف پور، رضا، مسجد و انقلاب اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۸۰ ش.
- شعیری، محمد بن محمد بن حیدر (تاج الدین)، جامع الأخبار، انتشارات رضی، قم، ۱۳۶۳ ش.
- شیبانی، أحمد بن محمد (ابن حنبل)، مسند حنبل، به تحقیق عبدالله محمد الدرویش، دارالفکر، بیروت، دوم، ۱۴۱۴ ق.
- صباغپور، علی اصغر، برر سینگرش مذهبی جوانان ذکور تهران (۱۷ تا ۲۲ ساله) و عوامل مؤثر بر شکل گیری آن، دانشگاه تربیت مدرس ۱۳۷۹.
- صدوق، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، محقق و مصحح: غفاری، علی اکبر، ناشر: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، قم، ۱۴۱۳ ق.
- طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ناشر: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، قم، ۱۴۱۷ ق.

- طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم، العروه الوثقی فیما تعم به البلوی، محقق و مصحح: محسنی سبزواری، چاپ اول، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۹ هـ.ق.
- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تحقیق: با مقدمه بلاغی، محمد جواد، ناشر: انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم، تهران، ۱۳۷۲ ش.
- طریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، به تحقیق سید احمد حسینی، کتابفروشی مرتضوی، تهران، سوم، ۱۳۷۵ ش.
- طوسی، محمد بن حسن، الخلاف، ناشر: جامعه مدرسین، چاپ اول، قم، ۱۴۰۷ ق.
- طوسی، المبسوط فی فقه الإمامیه، ناشر: مرتضوی، چاپ سوم، تهران، ۱۳۸۷ ق.
- فجرى، محمد مهدی، مقاله جایگاه مسجد از منظر امام خمینی، نشریه حضور، شماره ۵۰.
- فخر رازی، محمد بن عمر، التفسیر الکبیر، (م. ۶۰۶ ق.)، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۱۳ ق.
- قرائتی، محسن: تفسیر نور (۱۰ جلدی)، تهران، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۸۹.
- عاملی، محمد بن الحسن (شیخ) حر، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البیت علیهم السلام، قم، ۱۴۰۹ ق.
- عبدالوهاب، حسن، تاریخ المساجد الاثریة، قاهره، ۱۹۴۶ م.
- غمخوار یزدی.م.ج. (۱۳۷۵)، جایگاه نماز در ادیان الهی. انتشارات سنبله.
- فتال نیشابوری، محمد بن حسن (ابوعلی)، روضه الواعظین، انتشارات رضی، قم.
- فراهتی، عباسعلی، مسجد و تأثیرات علمی و اجتماعی آن در جامعه اسلامی، از آغاز تا پایان حکومت اموی، ستاد عالی هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، تهران، اول، ۱۳۸۲.
- فلسفی، محمد تقی، جوان از نظر عقل و احساسات، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، دوم، ۱۳۷۹.
- کراچکی طرابلسی، محمد بن علی بن عثمان (ابوالفتح)، کنز الفوائد، انتشارات دارالذخائر، قم، ۱۴۱۰ هـ.ق.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، کافی، محقق و مصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، ناشر: دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، تهران، ۱۴۰۷ ق.
- گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر محسنی، نشر نی، تهران، ۱۳۷۶.
- ناظمیان، رضا، انسان و دین، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹.

- نراقی، ملا مهدی، علم اخلاق اسلامی، (ترجمه جامع السعادات) مترجم سید جلال الدین مجتوی، قم، انتشارات حکمت، چاپ چهارم، ۱۳۷۷ هـ.ش.
- متقی هندی، علی، کنز العمال، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۱۳ ق.
- ملکی تبریزی، میرزا جواد آقا، ترجمه رضا رجب زاده. ۱۳۶۳)، اسرار الصلوه، انتشارات پیام آزادی.
- مطهری، مرتضی، ده گفتار.
- مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، محقق و مصحح: جمعی از محققان، ناشر: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، بیروت، ۱۴۰۳ ق.
- محمدی ری شهری، محمد، فرهنگ نامه مسجد، ترجمه مرتضی خوش نصیب، سازمان چاپ و نشر دارالحدیث، قم، اول، ۱۳۸۶.
- محمودی، محمدباقر، نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه، دارالتعارف للمطبوعات، بیروت، ۱۳۹۶ ق.
- مطهری، مرتضی، گفتارهای معنوی، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۶۶ ش.
- معاونت پژوهشی مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، شناسه، معرفی مراکز اسلامی خارج کشور، انتشارات مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، قم، اول، ۱۳۸۴.
- مفید، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ)، الإرشاد، انتشارات کنگره جهانی شیخ مفید قم، ۱۴۱۳ ق.
- معجم اشعار المعصومین گردآوری مرکز الابحاث و الدراسات الاسلامیه (مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی قم)
- مؤسسه مسجد (حجت الاسلام قرائتی، تقی)؛ آیین امامت مسجد؛ نشر مؤسسه مسجد؛ قم: چاپ اول ۱۳۸۷.
- موسوی خویی، سید ابو القاسم، التنقیح فی شرح عروه الوثقی، مقرر: غروی، میرزا علی، چاپ اول، قم، ایران، ۱۴۱۸ هـ.ق.
- موسوی خمینی، سید روح الله، استفتاءات، ناشر: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، قم، ایران، ۱۴۲۲ هـ.ق.
- موسوی خمینی، سید روح الله، تحریر الوسیله، مترجم: اسلامی، علی، ناشر: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ ۲۱، قم، ایران، ۱۴۲۵ هـ.ق.

- موسوی همدانی، سید محمد باقر، ترجمه المیزان (علامه طباطبائی)، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، قم، پنجم، ۱۳۷۴ ش.
- میبدی، احمد بن ابی سعد ابوالفضل رشیدالدین، کشف الأسرار و عده الأبرار، به اهتمام علی اصغر حکمت، انتشارات امیر کبیر، تهران، پنجم، ۱۳۷۱ ش.
- میزبانی، مهناز و سایرین، نقش مساجد و دانشگاه‌ها در پیروزی انقلاب، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳.
- نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، محقق و مصحح: قوچانی، عباس و آخوندی، علی، ناشر: دار إحياء التراث العربی، چاپ هفتم، بیروت، لبنان.
- نوری، حسین، مستدرک الوسائل، مؤسسه آل البیت علیهم السلام قم، ۱۴۰۸ هجری قمری.
- ویل دورانت. ترجمه ایرج آریانپور و ع. احمدی. (۱۳۴۰) تاریخ تمدن. انتشارات اقبال.
- همفر، خاطرات همفر جاسوس انگلیسی در ممالک اسلامی، ترجمه محسن مویدی، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۷ ش.

مقالات

- اتابکی، هادی، مقاله «نگاهی به تاریخچه حضور دین در اینترنت»، ماهنامه تازه، ۱۳۸۶، شماره ۴.
- احمدی، محمد رضا، مقاله «آینده نظام اسلامی ایران در سند چشم‌انداز بیست ساله و تأثیر آن بر انقلاب اسلامی»، فصلنامه حصون، ش ۱۱، بهار ۱۳۸۶.
- بمانیان، محمدرضا و دیگران، «بازخوانی هویت معنوی و انگاره‌های قدسی در معماری مساجد شیعی»، شیعه‌شناسی، شماره ۳۰، ۱۳۸۹، ص ۳۷ تا ۷۰.
- تویسرکانی راوری، فاطمه، مقاله «عوامل و موانع جذب مردم به ویژه جوانان به مساجد»، فروغ مسجد ۳، مجموعه سخنرانی‌ها، کمیسیون‌ها، بیانیه پایانی و مقالات برگزیده سومین همایش بین‌المللی هفته جهانی گرامی‌داشت مساجد، موسسه فرهنگی ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۵ ش.
- جزایری، سید حسین، مقاله «جاذبه‌های مسجد از دیدگاه نوجوانان شهر خرم‌آباد»، مجله مسجد، ش ۴۳.

- جهانگیری (سهروردی)، یحیی، مقاله «مسجد مجازی، تحول و نوآوری در مسیر ایران در سال ۱۴۰۴»، مجله ره آورد نور، ش ۲۳، تابستان ۱۳۸۷.
- جهانگیری (سهروردی)، یحیی، مقاله «مساجد و مهدویت، با رویکرد مساجد در عصر ظهور»، آرشیو دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد، قم. این مقاله در www.suhrawardi.blogfa.com و www.tebyan-zn.ir/shaban/subp.aspx?id=۸۲۱ قابل دسترسی است.
- جهانگیرزاده، محمدرضا، مقاله هم‌نوایی و پیشرفت، دو ماهنامه حدیث زندگی، سال دوم - شماره هفت، مهر و آبان ۱۳۸۱.
- حسینی و دلاویز (۱۳۷۱) بررسی علل عدم گرایش به نماز در دانش‌آموزان مقطع راهنمایی و متوسطه استان مازندران.
- رازفر، زهرا، بررسی نقش باورهای دینی در خویشتنداری نوجوانان تهران، دانشگاه الزهراء، ۱۳۷۹.
- رستگاری، مرتضی، مقاله «مسجد در صدر اسلام و نقش آن در پیروزی انقلاب اسلامی»، فروغ مسجد ۲، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های دومین همایش هفته جهانی مساجد، مؤسسه فرهنگی ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۴.
- زارع مویدی، مهدی، مقاله «نقش فناوری اطلاعات در مدیریت مساجد»، فروغ مسجد ۳، مجموعه سخنرانی‌ها، کمیسیون‌ها، بیانیه پایانی و مقالات برگزیده سومین همایش بین‌المللی هفته جهانی گرامی داشت مساجد، مؤسسه فرهنگی ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۵ ش.
- سیفی، محمد مهدی، مقاله «نقش تاریخی مساجد در انقلاب اسلامی»، روزنامه رسالت، ش ۶۵۰۵، ۱۳۸۷/۵/۳۱.
- سهرابیان، طاهره، بررسی تأثیر نگرش مذهبی بر سازگاری فردی و اجتماعی دانش‌آموزان استان لرستان، دانشگاه الزهراء، ۱۳۷۹.
- شکریان، ناصر، مقاله «مسجد، ملجأ مردم»، فروغ مسجد ۵؛ مجموعه مقالات و سخنرانی‌های چهارمین همایش هفته جهانی مساجد، انتشارات ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۶.
- کردستانی، عباس، مقاله «عوامل مؤثر بر پایین بودن میزان ارتباط جوانان با مساجد در استان کرمان»، فصلنامه پژوهشگران فرهنگ، سال دوم، ش ۸، پاییز ۱۳۸۳.

- کرخانی زاده، کریم، مقاله «بررسی جایگاه مساجد در سیره پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله»، فروغ مسجد ۵ (مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات برگزیده چهارمین همایش بین‌المللی هفته گرامی داشت مساجد)، انتشارات ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۶.
- فرطوسی، محمود، مقاله «حکایت یک میلیون مسلمان و صد مسجد در نیویورک موضوع جدیدترین کتاب»، ۲۸ آبان ۱۳۸۴. لینک مستقیم:
www.shabestannews.com/article/detail.asp?spcode=۸۴۰۸۲۸۱۴۳۱۲۹۴۴
- محدثی، جواد، مقاله «پیام مسجد»، فروغ مسجد ۳، مجموعه سخنرانی‌ها، کمیسیون‌ها، بیانیه پایانی و مقالات برگزیده سومین همایش بین‌المللی هفته جهانی گرامی داشت مساجد، موسسه فرهنگی ثقلین، قم، اول، ۱۳۸۵ ش.
- مقاله «جوان و جاذبه‌های مسجد»، روزنامه ایران، شماره ۴۲۹۴، ۸۸/۶/۳، صفحه ۹
- مقاله «ویژگی‌های امام جماعت موفق»، نشریه مبلغان، مرداد ۱۳۸۸، شماره ۱۱۸.
- مقاله «اهل بیت علیه السلام و بهترین شیوه تبلیغ»، نشریه پاسدار اسلام، بهمن ۱۳۸۳.
- موظف رستمی، محمدعلی؛ آیین مسجد (۳ جلد)؛ نشر گویه؛ تهران: چاپ اول بهار ۱۳۸۲
- موظف رستمی، محمدعلی؛ تجارب مبلغین در خصوص جذب نوجوان و جوان به مسجد (از مجموعه ره پویه - ۶)؛ انتشارات دارالمعارف؛ قم: چاپ اول بهار ۱۳۸۷
- میرزایی مقدم، داود؛ مبلغان دینی و مخاطب شناسی (از مجموعه ره پویه - ۱۳). انتشارات دارالمعارف؛ قم: چاپ اول بهار ۱۳۸۷.
- نوری، مهدی، مقاله «تحلیل جامعه شناختی مسجد»، فرهنگ اصفهان، ش ۱۳، پاییز ۱۳۸۷.

بخش مصاحبه‌ها (به ترتیب تاریخ)

۱. مصاحبه با حجت الاسلام صادق زاده (رئیس مرکز فعالیتهای دینی شهرداری تهران)، عوامل موفقیت امام جماعت و مسجد، مسجد جامع نارمک، ۱۵ تیر ۱۳۹۳.
۲. مصاحبه با حجت الاسلام معراجی (یکی از فعال‌ترین مساجد شرق تهران)، خبرگزاری شبستان ۲۶ بهمن ۱۳۹۳

۳. مصاحبه با علی اکبری، محمد جواد (رئیس مرکز رسیدگی به امور مساجد استان تهران)، وضعیت مساجد تهران، تهران پرس، ۸ خرداد ۱۳۹۵.
۴. مصاحبه با ابوالقاسم علیدوست، عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، مسجد کانون تعلیم و تربیت، خبرگزاری مهر، ۱۶ شهریور ۱۳۹۵
۵. مصاحبه با حجت الاسلام سید علی اکبر حسینی (روحانی برنامه اخلاق در خانواده)، مسجد تراز اسلامی، پایگاه تخصصی مسجد، ۱۴ تیر ۱۳۹۶.
۶. مصاحبه با حجت الاسلام اراکی، پیرامون جایگاه مسجد در اسلام، موسسه مطالعاتی صراط مبین، ۶ بهمن ۱۳۹۴.

منابع اینترنتی (سایت‌ها)

- ۱ - www.aftab.ir
- ۲ - www.andisheqom.com
- ۳ - www.asriran.com
- ۴ - www.bashgah.net
- ۵ - www.cthq.ir
- ۶ - www.farsnews.com
- ۷ - www.forum.majidonline.com
- ۸ - www.ictfarajoo.com
- ۹ - www.internetworldstats.com
- ۱۰ - www.iqna.ir
- ۱۱ - www.irane ۱۴۰۴.com
- ۱۲ - www.iritn.com
- ۱۳ - www.isa.org.ir
- ۱۴ - www.itanalyze.ir
- ۱۵ - www.itca.ir
- ۱۶ - www.leader.ir
- ۱۷ - www.loghatnaameh.com

۱۸ -www.khamenei.ir

۱۹ -www.kheimhnews.com

۲۰ -www.medianews.ir

۲۱ -www.mehrnews.ir

۲۲ -www.navideshahed.com

۲۳ -www.noorportal.net

۲۴ -www.rasaneh.org

۲۵ -www.shabestannews.com

۲۶ -www.seraj.persianblog.ir

۲۷ -www.shia-news.com

۲۸ -www.shia-online.ir

۲۹ -www.seraj.persianblog.ir

۳۰ -www.shia-online.ir

۳۱ -www.tebyan-zn.ir

SCC.ir

Abstract

Design and compilation of the national program of mosques with prayers of the congregation

This study examines a national program that includes ways of encouraging and encouraging the public with community prayer and attending mosques. In other words, the purpose of the study is to investigate practical measures to attract the public to the mosque. For this purpose, first, an introduction to the explanation and description of the subject, then, with the description and scientific analysis of the related sources of the subject, which is abundant in the verses and verses, and the explanation, comparative analysis of meaningful statistics of the presence and quality of people in the mosques Subsequent to the various factors of time and place, material and spiritual, we will explain the comprehensive plan including the methods and practical methods for attracting the public to the mosque along with the pathology of the causes of the gap between the mosque and the public, especially children, adolescents and young people. The fan and information gathering tool is a combination of library and statistical studies and field studies, which will be conducted by conducting interviews based on oral history of the mosques of Vahiana and traveling to certain mosques of the country. The statistical population used in this research is selected mosques that have one of the characteristics of boom or low boom.

The research findings are as follows:

1. The mosques will then be able to play their historical role in religious, religious, social, cultural and political education that can attract and retain their audience.

2. Strengthening the mosques in terms of appearance, such as looking at the mosque building, changing the architecture of the mosque, cleaning up and heating, and adding to the attractions of the mosque, such as artistic and scientific classes in various fields, holding camping and pilgrimage tours, filming Performing theater and the like, observing the Islamic standards, establishing sports venues and inviting qualified trainers to train, carefully choosing the imam of the mosque with specific characteristics (good behavior with the people, enjoyment of sufficient virtue, scientific ability, etc.) Not prolonging the prayers of the congregation, establishing and strengthening a suitable library for the mosque, conducting a book reader competition Storytelling, expressing the delicacies and delicacies of prayer, expressing the spiritual effects of prayer, encouraging and praising the people of the worshipers by awarding various awards, ... practical solutions for attracting the public to the mosque, attending prayers and participating in other programs They are cultural.

.٤The synergy of government agencies (including ministries, universities, schools, etc.) and NGOs to push people into congregational prayer with incentive tools for this purpose through setting up meetings, programs and classes, and ... With the time of prayer and the removal of interruptions, other things will be very effective for the prayer of the congregation.

Key words: program, national, anos, mosques, prayers

SCC.ir

*The Secretariat of Supreme Council
Cultural Revolution*

**Design and compilation of the national
program of anos with mosques and
prayers of the congregation**

Author: Yahya Salehnia

**Master: The Supreme Council of Cultural
Revolution**

Scientific Office: Lifestyle Commission

Spring:2018